

VENDA PÄI

Enne
Ma
enne
Linnustan

U. Päi

ENNE MA UNE UNUSTAN

U. Päi
ENNE MA UNE UNUSTAN

KIRJASTUS KRAY KANATI YLLINEN 1911

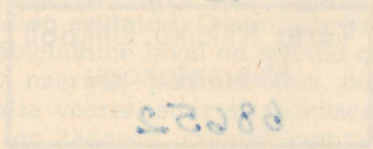
2802/11

U. Päi

ENNE MA UNE UNUSTAN

Kaasa koostanud: E. Pärn

Tõlki autorid: A. Mäe, K. Kõrre, V. Vast, H. Jämsä, I. Kõrre, A. Vihman, K. Kõrre

*Kollektiividest Nõukogude-
maal kirjutame raamatuid,
sellepärast et Nõukogudemaa
on esmajoones kollektiivide
maa.*

A. Makarenko

SÜNDINUD ELUST ENESEST

Etendus on lõppenud.

Tänuelik publik aplodeerib. Külastajad elasid kaasa äsja kuul-
dule-nähtule. Uued muljed, arvamused. Ja kuidas saabki pub-
lik külmaks jääda, kui etenduse tegelaste mõtted ning tunded ei
ole mitte väljamõeldud, vaid sündinud elust enesest. Kandunud
sealt lavale ja lavalt uuesti ellu, erutades tuhandeid inimesi,
kes sedasama elu ise elavad.

Laval ja saalis kustuvad tuled. Rahvas on lahkunud. Kuid
teisel pool eesriiet, toas lava taga võtavad näitlejad grimmi
maha. Ka nemad on erutatud. Osatäitjate ja lavastaja otsingud,
töö proovidel, läbielamine laval on saanud oma hüvituse vaate-
saali rõkkavast naerust, pisarast, mis nii mõnelgi vaatajal
vargsi palgelt alla veeres, suurest vaikusest, aplausist.

Märkamatul on tänasest saanud homme päev. Viimasena
lahkuvad lavastaja, inspitsient, rekvisiitorid, kostüümide hool-
dajad. Hommikul ootab neid töö tehases, õpingud auditooriumi-
des, praktikumid. Õhtul aga uue näidendi proov.

Kui palju annavad need inimesed etendusi Võru ja Otepää
kandis, Tallinnas, Mulgimaa rahvamajades, Narva Kultuuripa-
lees, kaevurite asulais või saarte kolhoosklubides!

Kuid asi ei seisne ainult geograafias. Rahvateatrite kohta
armastatakse öelda ja kirjutada: sündinud elust enesest. See on
õige. Rahvateatreid on tekkinud ja tekib praegu üle kogu maa.
1961. aastal said austava nimetuse ligi viissada kollektiivi. Anti
kolm tuhat esietendust kahekümne kuues erinevas keeles.
1964. aastal ulatus rahvateatrite arv kaheksasajani. Nendes
teatrites mängib praegu 36 000 isetegevuslast. Etendusi võime

jälgida juba 35 erinevas keeles. 1964. aastal avanes eesriie 35 000 etendusel. Soliidne arv.

Rahvateatrid on arenenud paljudes eri suundades: draama- ja komöödiateatrid, ooperi- ja balleti-, nuku- ja noorsooteatrid, televisiooni- ja raadioteatrid. Nende aadressid — Võru ja Vladivostok, Moskva ja Tallinn, Leningrad, Vjazma, Norilsk, Jelgava ja paljud teised linnad Nõukogude Liidus. Rahvateatrid on tekkinud kõikides liiduvabariikides.

Meie vabariigis on seni antud rahvateatri nimetus kaheteistkümnele kollektiivile — viiele Tallinnas, ühele Narvas, Sillamäel, Saaremaal, Tartus, Võrus, Otepääl ja Viljandis.

Rahvateatrite näitlejateks on väga erinevate kutsealade esinijad — pedagoogid, pagarid, insenerid, üliõpilased, tiserid, korstnapühkijad, ehitajad, koristajad; neis on inimesi väga erinevas vanuses — õpilastest pensionärideni. Neid kõiki ühendab isetegevuslik teatrikunst — nende teine elukutse. See on töö, mida ei saa mõõta meetrite ega tonnidega. See on armastus teatrikunsti vastu. Räägitakse, et armastus võib kõigutada mägesid. Jah, aeg-ajalt on siingi suuri mäelahmakaid paigast nihutatud. Niisugune armastus on neil inimestel. Missugune jõud! Ja tasuks jääb neile loomisrõõm.

Tundub, et rahvateatrite sünd huvitab mitte ainult isetegevuslikke näitlejaid, vaid ka teatrikõlastajaid. Nii neid, kes senini täitsid saali näiteringide esinemiste puhul, kui ka seda osa teatripublikust, kes tavaliselt kultuurimajadest eemale hoidis. Külalaps on selles «süüdi» suur rahvalähedus.

«Ma ei usu teatrisse, mis sünnib koosseisude nimekirjast ja eelarvest, vaid ma usun niisugusesse teatrisse, mille organiseerivad inimesed, kes tahavad teha teistsugust ja paremat teatrit, kui me seda täna teeme,» ütleb Eesti NSV rahvakunstnik Kaarel Ird ja lisab:

«Kas ei ole teatrite jagunemine isetegevuslikeks ja professionaalseteks mingi raamatupidamises esinev jaotus, millel teatri kunstilise väärtusega pole midagi ühist? Kas ei ole maailma teatri ajalugu korduvalt näidanud, kuidas teatrikunsti on edasi viinud just taolised geniaalsed isetegevuslased, nagu seda olid Nemirovitš-Dantšenko ja Stanislavski, või Prantsusmaal Antoine jne.? Kui kirjutatakse eesti teatri ajalugu, siis jääb sinna väga auväärsele kohale Hommikteater, mis oli täiesti isetegevuslik. Kas ei juhtunud kolmekümnendatel aastatel sedagi, et Andres Särevi juhtimisel tegutsev Pärnu isetegevuslik töölisteater ületas oma tasemelt Pärnu kutselise teatri? Kas ei sün-

dinud Priit Põldroosi organiseeritud Tallinna Töölisteater rohkem isetegevuslikust kui kutselisest teatrist? Kas ei ole hiljuti Moskvas käinud Prantsuse teater, kes «Kolme musketäri» mängis, sündinud just sellisest isetegevusteatrist?

Miks ei või meilgi tänapäeval taolisi isetegevusteatreid sündida? Ma arvan, et võib, kui on inimesi, kes neid sünnitavad...»*

Kui Voldemar Pansolt küsiti, millist osa etendavad isetegevuslikud teatrid meie rahva elus, vastas ta:

«Määratut. Nad on seda ikka teinud. Nad on eelahelikku-deks, et saaksid kerkida Kazbek ja Elbrus.»

Need read kohustavad paljuks.

Meie vabariigi rahvateatrites on esimesed löikused löigatud ja esimene seemnevili kogutud. Päevad on olnud rõõmude ja muredega kahasse. Esimene saak on tagasihoidlik, kuid üht-teist neis salvedes siiski leidub. Käime üheskoos läbi ühe tao-lise teatri sünni- ja esialgse kasvu tee. Oma silm on kuningas.

* «Noorte Hääl» nr. 306 31. XII 1963.

*Osasid jagame näiteringis —
igamees kaalub ja arutab.
Oodates lebavad laual mingid,
habemed, vurrud ja parukad.*

K. Kangur

I. ALGUS

1. Esimesed kohtumised

August 1944...

Kaugenev kahurimüra ja undavad lennukid. Karm sõduri-sõprus ja väliposti kolmnurksed kirjad. Turu ja Tiigi tänava rajoon, Ülejõe linnaosa, kõikjal, kuhu silm ulatub — leekides hooned ja rusuhunnikud. Varemeis «Vanemuine». Põlev ja pea-aegu inimtühi linn. See on valust vaikiv, kuid vaba lõikuskuine Taaralinn.

See on nagu elu algus.

Mai 1947...

See on rahukevad Emajõe kallastel. See on tuhest ja varemeist sirguv Tartu. Kogu linn on üksainus taastajate ja ehitajate pere. Aga see on ka õppivast noorusest tulvil ülikool.

Just sellel kevadel parandati sõjahaavad ka Hariduse tänavas asuval endise vabrikantide ühingu majal.

9. mail avas siin pidulikult ukсед uus omanik — Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu Tartu Kultuurihoone.

September 1947...

Esimesed isetegevusringid alustasid tööd. Kultuurihoone kantseleis peavad nõu direktor Herman Minno ja kunstiline juht Friedrich Suur.

«Kõrvuti rahvatantsuringi, meeskvarteti ja estraadiorkestriga tuleb tingimata organiseerida ka näitering. Mis kultuurihoone see ilma sõnakunstita on.» See on meeste ühine arvamus.

Ringi organiseerimine võttis oma aja ja tasapisi hakkas asi liikuma. Veel samal kuul peeti näiteringi asutamiskoosolek maha. Koosseis oli mitmeti kirev. Lahingulõomas karastatud

aastates sõjamehega istus kõrvuti nooruke kantseleiametnik. Nime panid kirja autolukksepp ja juurdelõikaja, õpetaja ja raamatukogu juhataja. Read täienesid ehitustöölise ja pealsetegijaga, täiendust tuli ka üliõpilaste perest. Juhtimisohjad võttis enda kätte RT «Vanemuise» näitleja Benno Mikkal, talle oli abiks Kultuurihoone näitejuht Vambola Rähn.

Isetegevuslik teatripuu istutati mulda. Sügis oli selleks soodne aastaaeg, kuid pinnas näis kasvamiseks kehvavõitu. Proove tuli läbi viia kantseleis või koridoris, eriruumes tollal veel ei olnud. Hoone oli jahedavõitu. Dekoratsioonideks ei olnud puupilbast ega papitükki, rääkimata värvidest ja muust vajalikust. Lava ka ei olnud. Seda asendas mingisugune poodium.

Üle kivide ja kändude nägi aga esimene näidend — E. Zälite «Šokolaadiprintsess» — 5. novembril 1947. aastal lõpuks siiski rambivalgust.

Nägi rambivalgust ja sai isegi kiita. Aga asjaosalised teadsid vägagi hästi, et see kiitus oli rohkem avansiks kui asja eest. Kuidas teha paremini? Kuidas teha nii, et tekiks tõetunne laval ja saalis. Kuidas jõuda selleni, et aplaus oleks tõeline tunnustus, aga mitte sõbramehe kiitus.

Tuleb õppida. Aga kus? Ja kuidas? Esimesed õppimised olid juhuslikud haaramised siit ja sealt.

Esimene tõsisem näitekunsti aabitsa uurimine toimus Hugo Lauri abiga, kes 1947/48. aasta talvel juhatas ja viis läbi linna kultuurimajas teatrikunstialase seminari. Ka Kultuurihoone sõnakunstnike pere võttis sellest osa.

1948. aasta sügisel asus ringijuhhi kohale Leonid Lehtla. Isetegevuslaste arv ulatus nüüd kahekümneni. Repertuaariplaani koostamisel tekkis hulljulge mõte — tuua lavale August Kitzbergi draama «Libahunt». Aino Hiietamme näol oli eeldustega Tiina osatäitja olemas. Siit see julgus alguse saigi. Nii võeti «härjal sarvist kinni». Esietendus toimus 24. aprillil 1949. aastal. Selleks ajaks valmis ümberehituse korras ka uus lava. Kitsuke ta küll tundus, aga nüüd oli ikkagi koht, kus esineda. Publik võttis «Libahundi» etenduse hästi vastu.

Külastajate huvi ja kriitikute heatahtlik suhtumine julgustas sammu seadma raskemat rada mööda. Üksteise järele sündisid uued lavastused — E. Vilde «Pisuhänd», V. Katajevi «Puhkepäev», A. H. Tammsaare—V. Panso «Põrgupõhja uus Vanapagan», V. Dõhhovitšnõi—M. Slobodskoi «Tšekk esitajale», V. Ruškise «Vaikse veski juures», E. Zälite «Sõna on naistele», A. Korneitšuki «Tulge meile külla».

Aasta 1950. Kevadest oli saanud suvi. Statsionaaris lõpetati etenduste andmine. Ees ootas suvepuhkus.

«Kui prooviks õige jõudu vabaõhuetendusega. See oleks toredaks lõpetuseks enne vaheaega.»

«Millega?»

«Hästi sobiks kas või Korneitšuki tükk.»

«Kus esineda?»

«Tartus, Toomeorus. Suurepärane koht.»

Umbes selline jutt toimus ühel õhtupoolikul Kultuurihoones. Mõte hakkas liikuma ja võttis peagi konkreetse kuju. 17. juulil anti A. Korneitšuki näidendiga «Tulge meile külla» Toomeorus vabaõhuetendus. Õhtu oli ilus ja selleks nagu loodud. Kolm välispilti paiknesid oru põhjas üksteise lähedal. Korraga oli valgustatud üks mänguväljak. Koos tegevusega kanti ka valgus üle ühelt väljakult teisele. Orkester asus ees ja koor taga mäeveerul. Esinejaid tuli tublisti üle saja. See oli näiteringi esimene vabaõhuetendus.

Lavastaja Paul Kilgase tööleasumisega 1952. a. viidi näiteringis sisse spetsiaalsed stuudiotunnid. Pühapäeviti võis kõrvaline inimene harjutusruumist kuulda veidrat juttu. Tuba oli nagu hullumeelseid täis, kord kostis sealt haletsemist, härdaid palveid ja nuttu. Siis jälle ülemeelikut naeru, mis samas andis maad sõnatule vaikimisele. Siin improviseeriti üllatavaid ootamatusi, jalustrabavaid juhtumeid, fantastilisi unenägusid, põnevaid seiklusi. Samas muutus prooviruum «issanda loomaaiaks». Koerad klähvisid, kassid näugusid, karud mõmisesid. Sekka kostis joodiku jorinat. Üks etüüd järgnes teisele. Analüüsi, arutati.

Samas võis jälle kuulda:

«pi-pa-pe-pi-po-pu,
pu-po-pi-pe-pa-pi...»

Terved harjutuste tsükliid järgnesid üksteisele. Kord kollektiivselt, siis jälle ühekaupa. Kord nagu kõuemürin, samas nagu kaselatva sahistava tuule sosin. Kord aeglaselt, samas kibekiiresti nagu automaadivalang. Lavakõne oli stuudiotöö lahutamatuks osaks.

Need olid kasulikud õppetunnid. Osavõtt stuudiotööst kujunes rohkearvuliseks. Veel praegugi meenutatakse neid päevi hea sõnaga.

Viis aastat ei ole pikk aeg ühe näiteringi loomingulise palge väljakujunemiseks, kuid küllaldane selleks, et püüda selgitada

kollektiivi üldist arenemissuunda, tema edasise kasvu võimlusi ja väljavaateid, tema töös esinenud vigu ja puudusi. Sel perioodi kohta kirjutab Ardi Liives: «Tartu üheks suurema ja kunstiküpsmaks näiteringiks on Ametiühingute Kultuurhoone näitering. Näitering on kasvanud üsna suurearvulise kollektiiviks (arvult 36 liiget), kuhu on koondunud näitekunetist huvitatud inimesi väga mitmesugustelt elualadelt».*

Andmed räägivad hoolikast tööst. Kui me loeme üles näiteringi poolt mängitud näidendeid ja meenutame nende sisu, saame näeme, et repertuaar oli mitmekesine ja kindlailmeline. Domineerival kohal näiteringi repertuaaris oli tänapäev. Rõõmustasime, et üht-teist hakkas juba korda minema. Paremini õnnestusid V. Katajevi «Puhkepäev», mida mängiti 14 korral, ja E. Viljandi «Pisuhänd» (24 korral). Peaaegu kõikides lavastustes oli üsna selgelt reljeefselt edasi antud teose põhiidee. Etendused oleksid aga tunduvalt võitnud, kui oleks suudetud selgepiirilisemalt avada üksikute osaliste karaktereid ja saavutada suurem ansambli ühtsus. Osa esinejaid ei tundnud ennast veel laval koduselt. Esinijate osast väljalangemisi. Vähe pöörati tol korral tähelepanu lavale selle liikumisele. See kõik nõudis julgemat, suunavamat ja püsivamat tööd iga üksiku osalise kallal. Sellest oligi vajaka, sest näitejuhid vahetusid liiga sageli.

1948.—1953. a. töötas kollektiiviga 8 näitejuhti: Vambor Rähn, Haim Drui, Joosep Kiiver, Helend Peep, Ants Vomr, Paul Kilgas, Eva Kromanova, Gunnar Kilgas. Mõni pikemaajaline mõni aga õige lühikest aega. Igaüks neist on andnud oma panuse noore draamakollektiivi loomingulise palge kujundamisel. Pikema koostöö korral oleksid aga tulemused kujunenud tõhusamaks.

Nüüd aga juhtus sageli, et koos näitejuhtide voolavusega vaheldus ka üks osa isetegevuslaste perest. Ühed tulid, teised läksid. Aga põhiline koosseis jäi. Jäid need, kes olid seotud «mürki» liiga palju ja ahnelt joonud. Selleks «raudvaraks» kujunesid Mihkel Soo, Liidia Rohtla, Arnold Everaus, Aliid Teevahi, Heino Jallai, Meedi Vilipson.

Kahtlemata on siin palju ütlemata jäänud ja kindlasti on ole haaratud kogu küsimuste ringi, mis on seotud näiteringi loomingulise pallega, kuid põhilisest on räägitud. Kollektiivis esineva töö õigustab temale esitama kõrgemaid nõudeid, mis aitavad kaasa tema edasisele kasvule.

* «Edasi» nr. 112 15. V 1951. a.

Uued tuuled

na Aksel Kallas tuli Kultuurihoonesse siis, kui mõningatest organisatsioonilistest raskustest oli üle saadud. Kui oli olemas sena prooviruum. Kui oli mõningal määral täiustatud lavaseadmeid. Kui oli inimesi, kes südamest soovisid teatrikunsti vilelda. See oli 1953. a. sügisel. Selleks ajaks oli näiteringil seljaga 6 aastat tööd ja mõned kordaminekud.

s Kuid oli ka seda, mis polnud kaugeltki korras. Senine sage ringijuhitide vahetamine oli nii mõnegi lüli ühises töös nõrgaks muutnud — need olid distsipliin ja arusaamine teatrikunsti eeti-
stast.

il Proovidele hilineti, vahel isegi jäädi tulemata. Esines iseenda ametlemist ja inspiratsiooni otsimist viinajumalalt. Sellele tuli viii või teisiti lõpp teha. Ja tehtigi.

ks Ma mäletan, kuidas «Kosjasõidu» peaproovil ilmus üks tege-
sune lavale purjuspäi. Lavastaja tegi märkuse:

n «Oled purjus. Selliste inimestega ma proovi ei tee.»

al «Ma ei ole purjus. Olen ainult veidike võtnud.»

is «Anna osaraamat tagasi. Suur tänu. Sind ma enam ei kasuta.»

se Uhkelt visati osaraamat lauale. Ta lahkus teadmisega, et teda
n veel vaja. Küllap kutsuvad tagasi. Teised ei jõuaks ju seda
osa ära õppida, sest esietenduseni jäi ainult mõni päev. Aga
nmeti jõuti. Uus osatäitja ei vedanud kollektiivi alt. Pärast
etendust leidsid kõik, et see oli õige samm. Hiljem sellelaadseid
muhtumeid ei esinenud. Eneseimetlemise juured ei olnud jõud-
nud siiski kuigi sügavale pügeda. Sellest saadi üle ilma valu-
nate õppetundideta.

Näitejuhi nõudlikkusele püüti vahel vastu rääkida, et publi-
egule ju meeldis, arvustusele samuti.

se Aga Aksel Kallas suutis näiteringile sisendada mõtte, et kõik
eciitused on suhtelised, et tihti tehakse isetegevusele hinna-
kslandust, et see, mis tänaseks on hea, pole sugugi veel küllalt
hea, et sellele ehitada homset. Ja niikaua kui kriitika ei esita
setegevuslastele nõudeid, milles peitub perspektiivinägemine,
uleb olla iseendale ja oma kaaslasele kriitikuks.

oc Need olid pikad ja tõsised jutud, mis toona sellel teemal
inaha räägiti, ja mäletan, et üks nendest lõppes nii: kui üks
munstiinimene arvab, et ta on midagi, siis sealt algab langus.

Aja möödudes said need seisukohad omaseks kõigile.

Ja distsipliin, suhtumine töösse lakkasid olemast mureks.
Mured olid nüüd juba uued. Tähtsamaks neist kujunes näitleja

loomisvõimete arendamine. Tuli hakata kullaivakesi liivast välja pesema.

Ma mäletan, kuidas lavastaja võitles halva teatraalsuse vastu.

«See näitleja on ikka õigel teel, kes käib näidendi mõttelist liini mööda. Enne olgu etendus lihtsam, tagasihoidlikum, aga selle-eest seesmiselt kandev. Laval peab tegutsema mõtlev inimene. Esialgu võime lubada endale seda, et me anname kolme mõtte asemel ühe, suure asemel väiksema, kui seda, et me laval valetame,» selgitas Kallas.

Töö algas, nagu ikka, näidendi valikust. Õigemini sellise näidendi otsingust, mis lavastajat haarab ja on teatrikülastajale vajalik. See ei olnud lihtne ülesanne. Etendus erutab, huvitab ja kasvatab vaatajat ju ainult sel juhul, kui ta näeb laval sellist elu, mis teda haarab, kisub kaasa tegelaste mõtetega ja tunnetega, kui lavakujude «hingeelu» on elu endaga tihedalt seotud.

«Parem raske tükk hindele kolm kui kerge nelja peale. Ainult sellisel juhul on mõeldav lavastaja ja kollektiivi edasiminekuks. Peaasi, et «latt» oleks ikka sentimeeter võimetest kõrgemal,» arvas Kallas.

Lõpuks oli sobiv näidend leitud ja loetud. Teksti analüüsiga ta ei kiirustanud. Luges veel ja veel kord. Iga uue lugemisega rikastus fantaasia. Mõte hakkas liikuma.

Alles nüüd järgnes analüüs. Kui palju oli siingi otsingutevaeva! Mõte järgnes mõttele. Lavakujud võtsid pikkamisi selgemad piirjooned. Lavastaja elas oma mõtetes läbi iga lavakuju arengu näidendi algusest selle lõpuni.

Nüüd kutsus ta tegelased kokku.

«Iga kord, kui kohtun esimest korda osatäitjatega, olen erutatud, nagu asuksin esimese näidendi lavastamisele oma elus,» kinnitas Kallas.

«Kas suudan kõiki tegelasi haarata oma mõtetega tulevast etendusest? Ainult siis kujuneb edasine töö loominguliseks.»

Töö jätkus ühiste otsimiste ja leidmistega. Oma lavastusplaani hoidis ta esialgu enese teada.

Üheskoos mindi näidendi sündmustikku mööda edasi, kuni idee ja antavad olukorrad selgeks said. Analüüsiperioodil viis ta osatäitjate aktiivsuse maksimumini. Ta seletas ise vähe, aga küsis palju.

«Mis on näidendi idee? Mis on kuju ülesanne, kust ta tuleb, kuhu läheb? Mida tahab? Miks? Milleks?» Neid küsimusi kuul-

sime esimestel proovidel väga sageli. Vaidlesime, oletasime, fantaseerisime.

Nii suunas ta märkamatult isetegevuslaste tahet tema ette seatud eesmärgile: sügavuti tungida loodava karakteri olemusse.

Igale osatäitjale püüdis Kallas läheneda individuaalselt. Mihkel Sooga, kes on üks vanemaid isetegevuslasi, vestles ta rahulikult nagu mees mehega. Terava tooniga ei saavuta siin midagi. Aga leidus ka selliseid, kellele kõvem sõna kulus marjaks ära. Nooruke algaja vajas jälle hoopis isalikku nõuannet. Leidus neidki, kellele tuli «puust ette teha», mida Kallas kõige vähem armastas.

Kui kaua selline lauatagune tööperiood kestis? See olenes näidendist ja näitlejatest. Mäletan, et tol korral kestis see võrdlemisi kaua. Hilisem praktika aga näitas, et kasulikum on võrdlemisi varakult üle minna liikumisproovidele, etüüdid. Sest ka proovisaalis olles tuleb ikka ja jälle tagasi tulla analüüsi juurde.

Kallasel ei ole kodus täiskirjutatud režiiraamatut. Ta režii fikseerimine toimub proovisaalis, läbi etüüdi ja improvisatsiooni. Aga tean, et neid lavastuseainelisi etüüde tehes näeb ta ise silme ees lõpplahendust, kuhu poole näitlejat suunab.

Aksel Kallase esimene lavastus Kultuurihoones oli Oskar Lutsu «Paunvere». Sellele järgnesid Paul Kilgase «Kui puhkeb sirel» ja Andrei Makajonoki «Maksakivid». Viimasega võeti esimest korda osa ka näiteringide vabariiklikust ülevaatusest Tallinnas. Erutusega sõideti pealinna. Tagasi tuldi samuti erutusega — kuid hoopis rõõmsamaga. «Maksakivid» sai hea hinnangu koos Tartu trükitoolliste «Põrgupõhja uue Vanapaganaga», mille lavastas samuti Kallas.

«Paistab, et Aksel Kallas planeerib tööd paremini kui eelkäijad, kasutab ka niisuguseid töövorme, mille tulemused ei ilmne mitte nädalate, vaid kuude ja aastate pärast, kuid on seda kindlamad. Osade jaotamisel näiteks ei arvesta sm. Kallas niipalju seda, kuidas osa näitlejale «istub», vaid just seda, kuidas see näitlejat arendab, tema amblaad laiendab...»*

Kultuurihoone näiteringile oli tekkinud hea nimi ja seetõttu suurenes ringiliikmete arv sõna otseses mõttes päev-päevalt. 1954. a. kevadeks vajas Kallas abilist. Ettepanek — asuda tööle näiteringi teise näitejuhina — tehti nende ridade autorile.

* Ü. Taavas, «Ühe näiteringi minevikust ja tänapäevast», «Sirp ja Vasar» 5. veebr. 1954.

Esimeseks jõuprooviks Kultuurihoone laval oli mulle Katajevi jutustuse «Valendab üksik puri» dramatiseeringu lavastamine. Algaja esimene kopsakam katsetus, millest midagi kasulikku rääkida ei ole. Vahest niipalju, et suur tükk ajas suu lõhki. Töö jätkus lühinäidenditega.

Aasta hiljem sai Kultuurihoone laval eluloo Lydia Koidula «Säärane mulk» ja 1956. aastal poola kirjaniku Jerzy Juran-doti «Sellised ajad». A. Kallas toob välja Eduard Vilde «Külmale maale» dramatiseeringu.

Siis aga hakkas idanema üks mõte — kui prooviks näitemängu juures ka veidi laulu ja tantsu. Teeks laulumängu, seda maa-rahva operetti, mida eesti lavadel alati armastatud on.

Sageli külastas meid sellel ajal vanameister Juhan Simm. Küsisime, et mis tema arvab, kas meie jõud kannavad «Kosja-sõidu» raskused välja.

Maestrole meie mõte meeldis. Ta lubas meile jõudumööda abiks olla, mida ta ka tegi. Kaarel Tuberk haaras orkestri-ohjadest. Uno Uiga löi kaasa segakoori «Heli» rahvaga. Tantsu-dest saadi üle Kusta Rodima abiga. Appi tuli veel laulupeda-goog Tamara Valts.

Nii lülituski repertuaari esimene laulumäng. Tasahilju puges aga mure lavastajate südamesse — kas me ei ahminud suhu rohkem, kui alla neelata suudame? Tegelasi üle viiekümne, lava kui tikukarp, ohtrasti laulu ja tantsu. Orkestriruumi ei ole. Kas suudame selle kõik nii organiseerida, et tükk tõesti kõlama hakkab?

Proovid käisid kahel rindel. Kui laval läksid massistseenid ühe näitejuhi käe all, siis teine viimistles üksikuid dialooge prooviruumis. Lõpuks hõivas kogu tegelaskond koos koori ja tantsurahvaga lava, orkestri panime saali. Kardinatega eraldati «orkestriruum» publikust. Kohal oli ka Juhan Simm ise. Peaproovid möödusid toredas, sõbralikus koostöös.

1956. aasta 30. oktoobri õhtu oli pidulik. Saal oli publikust tulvil. Paljudel tuli jääda ukse taha. K. Tuberk asus dirigendipulti ja avamängu järele läks laval lahti August Kitzbergi lus-takas talupojajant. Pärast esietendust surus Juhan Simm kätt: «Hästi!» Kohalikus ajalehes ilmus arvustus: «Lavastajad on teose lahti mõtestanud õigesti... Muusikalises osas tuli ette üksikuid puudusi. Lavastuses oli püütud läbi ajada draama-kunstiringi liikmetega, kelle lauluvõimed ei küüni solistide tase-meni, kuid vaatamata sellele jäi tükk kõlama. Orkestri mäng kattis aga tihtilugu lauljad ja muutus häirivaks. Siin on süüdi

ka kitsas lava, kus ei ole nii suure esinejate arvu juures võimalik täita kõiki misanstseneilisi nõudeid. Orkestri asend saalis võimaldab samuti lauljatest ülemängimist. Eesti NSV AÜN Tartu Kultuurihoone kollektiivi head tahet ja tublit tööd sellise rohkearvulise tegelaskonnaga ulatusliku teose lavalettoomise kallal tuleb tunnustada. Isetegevuslaste lavastus on küllalt küps ja muutub iga etendusega ikka paremaks.»*

Vanameister ei tahtnud vist isetegevuslasi kurvastada. Ka arvustaja oli ilmselt heatahtlik. Tegelikult ei kukkunud esimene katseke sel alal kaugeltki nii välja nagu vaja. Ülesanne oli raske, kui algul arvasime. Sulatada laul, muusika, tants ja sõnaline osa üheks tervikuks, poolsada tegelast üheks ansambliks, panna laulumäng tänapäevaselt kõlama — see nõuab suuri kogemusi. Lavastajatel polnud opereti tegemiseks jalad hoopiski põhjas. Etenduse tugevamaks küljeks kujunes muusikaline osa.

Kuid vaatamata kõigile puudustele oli see lavastus siiski heaks a'guseks. «Kosjasõit» Kultuurihoone laval ei kujunenud üheks laulumängu lavastuseks, vaid esimeseks sellelaadseks. Peagi järgnesid uued katsetused ja otsingud. Jõuti välja terviklike muusikalavastusteni, estraadietendusteni, satiirilise «Herilase» lendudeni.

3. Kirevast kavast estraadietenduseni

Kultuurihoone nädalalõpud on puhke- või peoõhtud. 1954/55. a. püüdsime neid õhtuid sisustada kontsertidega. Vaatasime neid. Numbrid ise olid ju head, aga kogu kava jättis ainult korraliku, mitte aga lustliku ja ülemeeliku mulje, nii nagu laupäevaõhtune publik seda ootas. Mida teha? Kuidas tõsta õhtute hoogsust? Kuidas panna nendesse sära ja särtsu?

«Tere õhtust, seltsimehed! Alustame kontserti. Esineb... Nüüd kuulete... Järgmisena esitatakse... Lõpuks näete...»

Esimene, mis peab muutuma, on teadustamine. See, mis sobib koorikontserdile või luuleõhtule, jääb estraadiõhtul liiga külmaks ja ametlikuks. Kuidas juhtida kontserti, hoida vaatajate tähelepanu elevel, valmistada neid ette järgmiseks numbriks? Siduda erinevates žanrites numbrid üheks tervikuks ja olla samal ajal publiku teravmeelseks kaaslaseks — see on raske.

* J. Toomla, «Kosjasõit» isetegevuslaval, «Edasi» 15. mai 1956.

Ega asjata öelda, et pool kava edust sõltub konferansjeest, tema huumorimeelest ja sisemisest kultuurist.

Tundub, et teadustaja peaks olema eelkõige südamlük vestleja, omamoodi «kuldsuu», elav entsüklopeedia, kes ei kohku tagasi isegi improviseeritud tekstist. Just nimelt improvisatsioonist, sest kava «rikutakse» tihti ootamatute olukordadega, publiku reageerimisega saalist. Kui teadustaja sel momendil ei tea, mida öelda, kuidas olla, siis võib ta sattuda piinlikku olukorda. Võib kogu õhtu ära rikkuda.

Kontserdi teadustamine, lavalise sõna esitamine kontsert-õhtul jäi näiteringi lahendada. Hakkasime proovima nii ja teisiti. Katsetasime kahe teadustajaga, põimisime kavasse sketše ja aastatega jõuti kirevast kavast omaette terviklike estraadi-etendusteni, kus pearõhk oli sõnalisel osal, kuna kõik solistid, ansamblid, tantsijad ja orkester oli rakendatud kava edasiviimiseks («Vajatakse estraadikunstnikke», «Pisut siit, pisut sealt», «Elu piasjad» jt.). Näis, et niisugune etenduse-raami andmine kavale oli päris õige samm. Selles suunas jätkus näiteringi estraadialane tegevus ka edaspidi.

Ma mäletan, kuidas nähti vaeva estraadirepertuaari ja selle kohandamisega kohalikele oludele. Nii mõnigi esimestest katsetustest läks repertuaari tõttu aia taha. Üks meie esimesi estraadiõhtuid «Kaebuste ja avalduste raamat» sai avalikkuselt säärase hinnangu:

«Noored isetegevuslased-estradikunstnikud olid kava jaoks materjali hankinud peamiselt «Rahva Hääles» ja «Krokodillil» avaldatud följetonidest, kus paljastatakse puudusi meie maa mitmesugustes asutustes-ettevõtetes ja mida töötajad on juba ammu lugenud. Puudustest Tartu asutuste ja ettevõtete töös aga üldse ei räägitud. Et kava kuidagiviisi lähendada kodulinna elule-olule, püüdis teadustaja teha abituid vihjeid: «Ka Tartus võib juhtuda selliseid asju!» Sellest aga ei piisa. Loomulikult võib Tartus juhtuda samasuguseid asju, kuid neid on vaja ka konkreetselt esile tuua. Estradikontsert antud teemal täidab oma ülesande hästi ainult siis, kui ta on konkreet-selt seotud kodulinna eluga.»*

Et aga kava kodulinna eluga siduda, on vaja saada vastavaid följetone, kupleesid, nalju, ühesõnaga — repertuaari. Aga kust seda saada? Hädast aitas isetegevuslasi välja Kultuurihoone direktor F. Suur, kes tõlkis neid vene keelest, kui nii võib

* A. Järv, «Kaebuste ja avalduste raamat». «Edasi» 9. veebr. 1954.

ütelda — tartu keelde. Püüdsime ilmunud materjale kohandada meie oludele, kuid ka see oli ainult poolik lahendus, sest estraadikogumikud jõudsid Kultuurihoonesse suure hilinemisega. Satiiri löövus aga oleneb aktuaalsusest. Pealegi oli paremaid numbreid nähtud juba Filharmoonia esituses. Mis teha? Prooviti ise sulge. Midagi tuli siiski välja. Ettekannetes püüdsime jõuda selleni, et iga stseen oleks omamoodi kulminatsiooniks. Seejuures nuputati, kuidas selles kulminatsioonide ahelas üksiknumbreid asetada nii, et vähem tähtsatelt edasi liikuda eredamate ja erutavamate poole. Oli vaja palju mõelda, otsida, analüüsida ja praktikas katsetada. Tuli siiski ette, et hiljem jäeti nii mõnigi stseen välja või asendati uuega. Ei löönud läbi. Stseeni löövlust ei oska alati ette näha. Samas jälle nii mõnigi stseen sai õige kõlavuse alles siis, kui seda esitati viimaseid kordi.

Ma mäletan, et väga suurt osa estraadietenduse õnnestumisel mängis sobiv, leidlik vorm ja hea väline kujundus, mis aitas tõsta ja ilmestada näitlejate mängu. Näib, et kava originaalse ülesehituse ja õnnestunud lavakujunduse korral ka kehavõitu estraadistseen on vastuvõetav ja mõnikord isegi nauditav. Seda kinnitas estraadietendus «Me laev käis kaugeil reisidel».

Eesriide ette ilmusid kapteni abi (Vello Makke) ja kapten (Roman Tsurenkov). Nad kontrollisid nimepidi, kas kogu laeva meeskond on kohal. Tulid ka reisijad. Orkester mängis lahkumisviisi, kostis nagu ankruketi raginat ja siis hakkas kõik kuhugi liikuma. Avameri! Sõit kulges Taani väinade suunas, mööda Hollandist, Lääne-Saksamaa ja Prantsusmaa rannikust, ikka edasi piki Hispaania rannikut, läbi Gibraltari väina. Itaalia. Ilus sinine Doonau. Igal pool oli midagi uut. Laeva pardal mängis orkester. Üksikuid riike iseloomustati vastava maa estraadimuusika ja laulude-tantsudega. Meeskonna liikmetest ja reisijatest oli igaüks omaette karakter ühes või teises estraadiloos. Muhedalt naeris publik nende nõrkuste üle. Need naerupahvatused olid nagu ergutavaks tuulepuhanguks avamerel, mille toetusel estraadilaev lendas üha hoogsamini lõppsadama poole. Laev randus aplausimürinal ja toolide kolinal. Laeva kapten muusika alal (Kaarel Tuberk) laskus väsinult, kuid heastujus ülalt orkestri komandopunkrist alla laevalaele — lava-laudadele.

Seotud kava ja sobiv muusikaline kujundus oli selleks laeva edasiviivaks jõuks, mis tõi meeskonna õnnelikult kodusadamasse.

Hiljem estraadietenduste praktika kinnitas veel kord tõis-
asja — mida rõhkem on programmis muusikat, seda parem.
Muusikaline taust on alati hea.

Ja veel üks fakt — väike üllatus, ootamatus või tehniline
uuendus kujuneb tavaliselt teatrikülastajale meeldivaks vahel-
duseks. Üksainus väike detail. Estraadietenduse «Õngemees
kalavetel» vaheajal jäävad kaks kalameest jõekaldale magama
(jõgi oma kõrkjais kaldaga on ühte külge pidi saalis) ja maga-
vad kogu selle veerand tundi. See oli üllatuseks. Rahvas saalis
naeris, ei raatsinud isegi jalutama minna.

Nii mõnelegi kujunesid satiirilise kallakuga estraadipalad
aga vastukarva silitamiseks.

«Meenub lõbus episood, mis tekitas palju kõmu ja naeru nii
Kultuurihoone vaatesaalis kui ka väljaspool. Möödunud talvel
esines tõsiseid häireid elanikkonna varustamisel küttepuudega.
Nii mõnigi kodanik pidi kütte hankimisel kasutama «eraette-
võtjate» abi. Üht niisugust puudega spekulööriat sügasidki ise-
tegevuslased ühes estraadinumbris. Järgmisel päeval aga helises
Kultuurihoone telefon — Tartu Küttekontori direktor päris
vihaselt aru, miks olevat tema arvel halba nalja tehtud. Varsti
hakkasid helisema ka linna täitevkomitee ja parteikomitee tele-
fonid. Kuni selgus, et Kultuurihoone estraadil pole isegi vihja-
misi nimetatud Tartu Küttekontorit, veel vähem selle direkto-
rit! Kõik said naerda, ainult küttekontori direktor muutus äkki
surmtõsiseks. «Varga peas müts põleb,» ütleb niisugusel juhul
rahvasuu,»* meenutab Ülo Taavas.

Jüri Järvet on öelnud:

«Siis on estraadipala oma ülesande täitnud, kui saalis keegi
vihastab (see tähendab — läks täppi) ja ülejäänud 987 inimest
said selle üle naerda.»**

Mida olime siis kogenud: estraadil on põhiline ülim nõudlik-
kus repertuaari suhtes. Estraadidramaturgia tähtsuse väiksemgi
alahindamine näitlejuhi poolt viib viletsate tulemusteni.

Estraad nõuab näitlejalt maksimaalset väljendusrikkust, et
viia vaatajani kõike seda, milles teatris aitavad grimm, kos-
tüüm, rekvisiit, dekoratsioon ja valgustus. Ja muidugi muusi-
kat, muusikat enne muud.

Estraadil näitleja lülitab sageli lavalisse tegevusse ka pub-
liku, kuid seda on vaja osata hästi teha.

* Ülo Taavas, «Sirp ja Vasar» 5. veebruar 1954.

** «Edasi» 28. sept. 1958.

Peale selle on kasulik meenutada vanameister Smirnov-Sokolski sõnu:

1. Estraadietendus peab olema lõbus, see on esimene nõue.
2. Head teksti tuleb esitada väga hästi, halba veelgi paremini.
3. Mitte iga esinemine ei sobi estraadile. Näiteks «Carmeni» avamängu on mõnusam kuulata 100-liikmelise orkestri esituses kui balalaikal, millel on vaid kolm keelt. Aaria Verdi ooperist «Aida» ei anna kujutlust sellest surematust teosest, kui seda laulda estraadinaljade vahel, käed risti kõhul.
4. Nelja väikese luige minutine variatsioon «Luikede järvest» ei vii estraadi edasi, vaid suunab mõtted Suurde Teatrisse.»*

4. «Herilase» ringilennud

1956. aasta veebruarikuu hoidis talveohje kindlalt oma peos. Paljudel Moskvasse sõitnud isetegevuslastel olid aga hoopis «palavad» päevad. Toimus ametiühingute kunstilise isetegevuse üleliidulise ülevaatuse lõppvoor. Tartust võttis sellest pealtvaatajana osa Kultuurihoone direktor F. Suur. Ta jälgis kõiki esinemisi. Märkmiku leheküljed täitusid tähelepanekutega. Eriti huvitav oli Moskva metrooehitajate agitbrigaadi etendus.

Läbi saali sammus meesterivi, valged kitlid sõdurisineline kokkukeeratult seljas. Õlgadel suured puust pliiatsid nagu püssid. Viimane mees rivis kandis kaenla all laualampi nagu kergekuulipildujat.

«Seis! Joondu! Valvel! Vabalt!» kamandas «jaoülem», kui estraadile jõuti. Algas «riviteenistus», mis õiendas vaimukalt arveid elu väärnähtustega. Konkreetsed faktid. Huvitav vorm. Hea esinemine...

Raudruun neelas kilomeetreid Moskva—Tallinna teemagistraalil. Kupees oli soe ja mugav. Paljud tukkusid. Suurel ei tulnud und. Mõtted ajasid mõtteid taga. Metrooehitajate agitbrigaad mõlkus meeles.

Kui organiseeriks meie Kultuurihoones samasuguse brigaadi! Miks mitte?! Näiteringi baasil oleks see täiesti mõeldav. Kust aga saada vastavat repertuaari? Kuidas üles ehitada kava? Vorm! Kui leiaks huvitava vormi!

* «Edasi» 28. sept. 1958.

Suur lehitses kodulinnast kaasavõetud ajalehte. Juhuslikult langes pilk viimasel leheküljel trükitud raadio nädalasaatekavale.

Siit tekkiski mõttekene — kasutada saatekava vormi kontserdi ülesehitamiseks. Igale lõigule sai sel kombel anda konkreetse pealkirja ja viia iga tegevus konkreetseesse kohta ja aega.

Jõudes kodulinna, jutustas ta Moskvast nähtust ja oma mõtetest Kultuurihoone kunstilisele juhile, näiteringi ja estraadi-orkestri juhtidele.

Agitbrigaadi mõte meeldis meile. Seni olime andnud estraadi-etendusi, nüüd otsustasime komplekteerida vastava brigaadi. Valisime näiteringist need isetegevuslased, kes seni olid põhiliselt estraadiga tegelnud. Kutsusin kokku tublimad ja töökamad inimesed, nagu Mihkel Soo, Roman Tsurenkovi, Meedi Vilipsoni, Arnold Everausi jt. Brigaadi valisime nimme alla kümne. Sellisena on see operatiivne, võimeline esinema igasugustes tingimustes, alates Kultuurihoone lavast ja lõpetades käitiste punanurkade, ühiselamute või autoplatvormiga viljapõllul. Lühidalt — kas või tunni otsas. Peale selle on väikest brigaadi alati võimalik kiiresti kokku saada.

Mõttega — koostada programm raadiosaatekava kujul, olime samuti nõus.

Kuna agitbrigaadi repertuaar peab olema üles ehitatud konkreetsetele faktidele, siis pöördusime kohaliku ajalehe «Edasi» toimetuse poole palvega osutada meile abi vajaliku materjali hankimisel. Toimetuse töötaja Lembit Kari oli lahkesti nõus. Oma kaasabi lubas ka luuletaja Kaljo Kangur. Helistasime veel miilitsaülemale, täitevkomiteesse, rahvakohtusse, komsomolikomiteesse.

Andmeid kogunes kõikjalt. Järgmisel nõupidamisel vaatasime materjalid läbi ja tegime valiku.

Mis meil siis oli:

Fakte selle kohta, et mõned lastevanemad suhtuvad vääralt kooli ja kodu ühisesse kasvatustöösse — saade lastevanematele.

Turuhoones ja kauplustes on vähe värsket kala — saade perenaistele pealkirjaga «Kuidas valmistada maitsvat ja tervislikku toitu».

Täitevkomiteest teatati, et reas kolhoosides on halvasti organiseeritud sõnnikuvedu põldudele — põllumajandussaade.

Nii lihtsalt see kõik muidugi ei läinud. Palju oli siia ja sinna kaalumisi. Lavastaja ja autorid valisid välja kõige aktuaalsemad, vajalikumad ja tüüpilisemad faktid. Nende töepärasust kontrolliti veel kord tähelepanelikult, selgitati, kas ühe või teise inimese eksimus on juhuslik või kuulub see tema tööstiili juurde.

Iga inimene võib eksida. Tuleb näha mitte ainult eilset eksimust, vaid ka homset käitumist.

Teemad valitud, stsenaariumi kava kooskõlastatud, algas kõige raskem — teksti kirjutamine. Hea tekst on ju agitbrigadi töö edu alus.

«Jaotasime aktivistide vahel ülesanded, kes millise fakti kohta kirjutab. L. Kari ja minu tööks jäid põhiliselt monoloogid ja intermeediumid. K. Kangur lubas nuputada kupleed. K. Tuberiku kohuseks jäi sobivate viiside leidmine. Teksti valmimise käigus sai mitmel korral omavahel konsulteeritud ja sisse viidud vajalikke parandusi,» meenutab Kallas.

Lepiti kokku, kuidas paremini ja huvitavamalt üksikuid palasid üles ehitada, kasutades kõiki võimalikke lavalisi vahendeid. Valminud tekste luges kogu autorite grupp, tehes oma märkusi.

Tekst käes, tegelased valitud, tuli see lavastuseks realiseerida. Proovid algasid nagu näidendigi õppimisel. Tutvuti tekstiga, iseloomustati üksikuid tegelaskujusid, määrati kindlaks loomingu- ja ülesanded. Ühiselt otsiti iga numbri ja kogu programmi üksikute kujude seismist olemust, samuti välist kuju. Pikkamisi nagu ilmutusvannis hakkas selguma etenduse pilt, iga kuju sai oma lõpliku näo. Siin oli tarvis täpsust ja suurt tähelepanu, et pilt saaks terav.

Rohkem kui ükski näidend nõudis see improviseerimisostkust. Tihti kujunes proov omamoodi etüüdi ahelaks. Tõsi, esialgne tekst oli küll olemas, kuid proovide käigus see muutus ja täienes, tuli juurde uut ja huvitavat.

Esimese programmi pealkirjaks sai ««Herilane» mikrofonis».

Lava kujutas endast raadiostuudiot. Keskel asus laud diktori jaoks. Laual mikrofoni, telefon. Seinal plakat «Vaikust» ja punased-rohelised signaaltuled. Lava kõrvale saali olid asetatud valjuhääldajad. Diktori laual oli veel lülituskilp mikrofonis ja tuled sisse- ning väljalülitamiseks.

Kava juhtis diktor, kes oli läbivaks tegelaseks. Ta sidus üksiknumbreid üheks tervikuks. Osa tegevust toimus stuudios

ja ei olnud määratud eetrisse. Sel juhul oli mikrofon «välja lülitatud», kuid publik saalis nägi ja kuulis kõike.

Meenutame mõningaid selle kava paremini õnnestunud numbreid.

Linna ehitusorganisatsioonidele, kes sellal ehitasid aeglaselt ja halvasti, andsime saate ooperimuusikast. Luule Soomets ja Kaarel Tuberk kandsid ette dueti «ooperist» «Armastus elamispiinata».

Katkend sellest:

Orkestri avamäng...

J ü r i: Tere, Mari.

M a r i: Tere, Jüri. (Laulab viisil «Süda tuksub»)

Küll on tore, et sa tulid.

Kus nii kaua sa küll olid?

Kas said lõpuks orderi,
et saaks endil korteri...

J ü r i (viisil «Kallis Mari»):

Kallis Mari, kaugel elad,

ei me saa veel orderit.

Trusti mehed ehitavad
eluaeg me korterit.

Kallis Mari, kannata,
küll ta ükskord valmis saab...

M a r i (viisil «Süda tuksub»):

Et meil endal pole tuba,
siis ma parem lähen juba
teise linna elama.

Sinu siia jätan ma...

Saade «Õpime seltskondlikke mängu ja laule» nägi välja umbes taoline.

Diktor: Tähelepanu, raadiokuulajad. Alustame uue saatega «Õpime seltskondlikke mängu ja laule». Tartu Linna Tööstuskombinaadi töötajad. Rivistuge. Alustame. (Laulavad.)

Tööstuskombinaat ei täitnud plaani,
kuni poole maikuuni
jättis palju tegemata,
kaubad meile andmata.

Diktor: Nüüd, palun, võtke üksteise käest kinni ja moodustage ring. Asutuse direktor kutsuge ringi keskele. Alustame liikumisega paremale ja laulame (viisil «Kes aias...»).

Kes süüdi? Kes süüdi?
Direktor on seal süüdi!
Mis nimi, mis nimi?
... tema nimi!

Diktor: Kuna Tartu Kammivabrik täidab pidevalt plaani ja järjekindlalt hoiab oma käes rändpunalippu, siis õpetame tublile kollektiivile uue ringmängu. Võtame ringi, kätest kinni... alustame...

(viisil «Siidilipp ja hõbepurjed»)

Siidilipp ja kuldsed tutid
Kammivabrik endal sai.
Siidilipp ja kuldsed tutid,
tubli töö meil' selle tõi.

Diktor: Võtke Kammivabriku direktor sm. Kangro ringi keskele ja laulame:

Hopsassaa, trallallaa!
Mis meil viga töötada,
preemiaid nüüd jagada,
au ja kuulsust koguda.

Põllumajandussaadet aitas meil hästi sisustada
Ü. Raudmäe populaarseks saanud laul «Heinaveol». Sobitasime sellele viisile omad sõnad:

Paistab aknast kadakaid,
sekka männitutte.
Kriidijupiga ma vean
tahvli peale jutte.
Selgitan ja õpetan,
põllurammu kiidan.
Nõnda rahval asjata
kallist aega viidan.
Ikka räägin sõnnikust,
ei mul ole ruttu.
Päevast päeva veeretan
sedasama juttu.

Krapsti olen puldist maas,
võtteid demonstreerin.
Näitan, kuidas hanguga
väetist vinnab keegi.

Paistab aknast kadakaid,
sekka männitutte.

Kriidijupiga ma vean
tahvli peale jutte.

Selgitan ja õpetan,
praktiliselt näitan.

Kuidas toota sõnnikut,
kuidas plaani täita.

Nahk on soe, kuid mis see loeb,
lõön veel hõlmad valla.

Astun tähtsa ilmega
kõnetoolilt alla.

Kõik on minust tüdinud,
kevad käes on ammu.

Aga väljal pole veel
koormat põllurammu.

Satiiripõimik lõppes optimistliku ühislauluga, millele lõi viisi
Kaarel Tuberk.

Küllap mõtlete nüüd Tartust,
et meil kõikjal on vaid vead.
Kuid ei maksa tunda kartust —
halvast rohkem on meil head.

Meil on pilvis majaharjad,
kõlab laul siin igal pool.

Meil on sajabäised karjad,
rukkikõrs kui pilliroog.

Peagi läbi kirsioite (lumesaju)
kutsuvad kõik kauged teed (talveteed).

Tulge meile, külla sõitke —
näete, kuidas töö meil keeb.

See laul kujunes ka kõigi järgmiste «Herilaste» lõpulauluks
— «hümniks».

Kogu kava kestis 45 minutit. Juba esimesed esinemised näi-
tasid, et seekord me suutsime endale võetud ülesande täita.
See andis jõudu asuda järgmise kallale, mis nägi rambivalgust
veel samal aastal.

Kuidas leida huvitavaid esitamismorme — oli alati esma- seks küsimuseks. See aga olenes materjalist, faktidest. Näiteks saime fakte libedatest tänavatest, sabasseisjaist-kokkuostjaist, äritsejaist, tänava-valjuhääldajaist. Need avaldused tekitasid mõtte määrata tegevuskohaks tänav. Samal ajal faktid keele- peksust, lõnguste käitumisest, sukkade halvast kvaliteedist või- maldasid üles ehitada intermeediami intiiimsemas õhkkonnas. Siit tekkis mõte viia tegevus kohviku «Säde» akna ette, kus asub satiirileht «Herilane». Valguse ülekandmisega sai osa tege- vust üle viia kohvikusse, mis läbi suure akna-tüllu oli saali samuti hästi nähtav. Uue satiiripõimiku pealkirjaks sai ««H e r i - l a n e» l o e b «H e r i l a s t»».

1957. aasta aprillis toimunud agitbrigaadide vabariiklikust ülevaatuses võeti osa ««Herilase» tsirkusega». Faktide otsinguil püüti olla mitmekülgne, «tulistada» puudusi erineva- telt elualadelt.

Lavaline tegevus toimus siin tsirkuses vastavate dekoratsioo- nide, kostüümide ja rekvisiitidega. Sedapuhku tuli tegelastel oma «nõelamised» teha klounidena, illusionistidena, akro- baatidena. Vastavalt sellele vormile kujundati ka kontserdi- numbrid.

1957. a. jaanuaris anti välja määrus joomarite karistamiseks arestiga kuni viisteist ööpäeva. Sellest saime seada estraadi- numbri, mis lõppes kuplega «Seitse pikka päeva».

Seitse pikka päeva
ma järgemööda jõin.
Lõpuks mingi akna
kesklinnas sisse lõin.
Tehti rohkem kära,
kui asi oli väärt.
Mind kuhugile ära
sealt viidi paugepealt.

(Illusionist viib külastaja sirmi taha. Kui see hetke pärast lavale ilmub, on juuksed ära lõigatud ja luud käes. Laulab lava pühkides.)

Viisteist pikka päeva
ma rahvakohtus sain.
Viisteist pikka päeva
nüüd pühin tänavaid.

Paljudes Tartu ettevõtetes toimus töö ebarütmiliselt. Kuu lõpul esines tormamist. Sellele faktile ehitati ebarütmiline akrobaatiline tant, mis koosnes kolmest osast: aeglane, millega kaasnes kuplee «Laiskvorsti» viisil. Teine osa oli normaalse rütmiga tants. Lauldi kaasa viisil: «Tule aga, sõber...» Kolmanda osa rütm oli metsikult kiire. Seda täiendas laul «Tõmba, Jüri» viisil.

Vehi, vehi, nii mis jaksad,
praagi ise kinni maksad.
Aeg see lendab nagu tuul,
plaan ei täitu selgi kuul!

Meie «Herilasel» läks ülevaatusel hästi, ta sai esikoha. Ülevaatusel kokkuvõtteis anti ajakirjanduses «Herilasele» taoline hinnang:

«Agitbrigaadi kunstilised juhid A. Kallas ja K. Tuberik löid paraja tempoga kulgeva ning algusest lõpuni köitva lavastuse. Tõsteti esile Tartu linna ja rajooni töötajate saavutusi, täielikku nime ja elukohta ära märkides häbimärgistati loodreid, joodikuid, huligaane ja muude pahede kandjaid. Laulusolistid ja muusikaline saade estraadiansambliit olid lähedal professionaalsele tasemele».*

1958. a. alguses käis «Herilane» polikliinikus. Panime seekord satiiri objektid (ja ka subjektid) polikliiniku ooteruumi ja arsti kabinetti. Siia mahtus küllaltki palju «haigusjuhte» rasvunud südametunnistusest kuni tootmishügieenini.

Saabuv kevad ja suvi kulusid ««Herilase» polikliiniku» väljasõitudele. «Raviti haigeid» paljudes rahvamajades ja kultuurihoonetes. Aga sügisel sirutas «Herilane» tiibu uueks lennuks...

Detsember 1958. Lõppes ametiühingute kunstilise isetegevuse agitbrigaadide järjekordne vabariiklik ülevaatus. Need pingelised päevad kujunesid selle žanri viljelejaile teiseks taoliseks tuleprooviks. Tartu «Herilasel» oli see viies lend pealinna. Ka seekordne lend lõppes edukalt.

Nüüd tehti kriitikat koolitunni vormis. Kogu kava koosnes üksikutest tundidest, nagu matemaatika, füüsika, bioloogia, võimlemine, laulmine.

«Herilane» oli teinud juba mitu lendu. Avalikkus oli tema tiivad kandvateks tunnistanud. Materjali saamine ja kavade

* K. Laigna, Kunstilise isetegevuse agitbrigaadide vabariiklik ülevaatus. «Rahva Hääle» 27. aprill 1957.

kompositsioon ei olnud meile enam peamiseks mureks. Analüüsisime ise oma tööd ja leidsime, et üht-teist on ju korda läinud, aga areng kipub minema viimasel ajal rohkem laiuti kui sügavuti. See, mis me ütlesime, sai tähtsamaks kui see, kuidas me ütlesime. Tõsi, see «kuidas» oli ju olemas, see väljendus lavastuses ja selle kujunduses, kuid kui iseenda ees päris ausad olla, olime oma e s t r a a d i n ä i t l e j a tööd teinud veidi lihtsustatult. Meil oli inimesi küllalt, võisime iga osa peale panna ise inimese, või kui üks näitleja täitiski mitut ülesannet, siis tegi ta seda rohkem läbi iseenda kui läbi kuju. Aga estraadinäitleja kunst on eelkõige ümberkehastumise kunst. Seda me ei olnud veel saavutanud. ««Herilase» koolis» suunasime peatahelepanu siia. Nii esines Kaarel Tuberk kooli kojamehena, lauluõpetajana, spekulandina; Helgi Ruubel kooliõpetajana, õpilasena, kodanikuna; Aksel Meoma rätsep Õhuna, jalgpallitreenerina, õpetajana, kalurina jne.

««Herilase» koolil» läks ka seekord ülevaatusel hästi. Ta tunnistati parimaks. Ka arvustus andis herilastele nende koolitunni eest päris hea hinde. See kava puudutas kõige aktuaalsemaid päevaprobleeme kui ka kohalikke, ainult Tartu elu-olu haaravaid küsimusi. Ning kõik need olid liidetud üheks kunstiliseks tervikuks, ühe koolipäeva ja selle iseloomuliku miljöö raamidesse... Näib, et tartlased on leidnud, nagu rahvakeeles öeldakse, selle küsimuse õige soone.»*

Publik võttis «Herilase» esinemisi alati soojalt vastu. Hinnati seda, et repertuaar oli omaloominguline. Laulutekstid olid loodud populaarsetele viisidele. Paljud kupleed said isetegevuslaste hulgas populaarseks mitte ainult Tartus, vaid paljudes vabariigi eri kohtades. Neid kohandati oma ettevõtte oludele ja sel kombel aitasid need laulukesed «nõelata» pahesid kohapeal. Nii rändas kuplee «seitse pikka päeva» Sinti. Kuulsime seda kohalikelt noortelt kord sinna esinema sõites. Ja on meeles, et kord suvel ühest kolhoosikeskusest mööda sõites noormees laulis eakaaslastele:

Selgitan ja õpetan,
praktiliselt näitan,
kuidas toota sõnnikut...

«Sõnnikuveo» kuplee meeldis ka Georg Otsale. Esinedes Kulturihoones kontserdil Ü. Raudmäe lauluga «Heinaveol»,

* H. Kõrvits, «Kultuuritöötaja» 1959, nr. 1.

kuulis ta pärast samal viisil «Herilase» «Sõnnikuvedu». Tekst rändas koos kunstnikuga pealinna ja oli rõõm meie pilkelaulukest hiljem Georg Otsa esituses raadios kuulda.

Agitbrigaadiga esineti sageli väljaspool Tartut. «Herilane» sai kaunis populaarseks. Teda kutsuti paljudesse rahvamajadesse ja kultuurihoonetesse. Väljasõitudel püüti kavasse viia kohapealset materjali. Enne esinemist suuremates keskustes sõitis keegi «herilastest» paar päeva varem kohale ja kohandas meie kava taoliseks, et see kõlaks teravalt ja aktuaalselt ka kohapeal. Pärnus torkas silma, et paljud sanatooriumis puhkajad jalutasid linnatännavail pidžaamas ringi. Improviseeriti vastav dialoog, kusjuures üks tegelastest ilmus lavale samuti pidžaamas. Ahjal oli väga räpane teemaja. Sellest tehti väike lauluke. Selline kohalike olude arvestamine ja materjali kasutamine teenib alati vaataja tunnustuse.

Võrus tuli saata turuhoone direktor «Herilase» röntgenisse, et talle diagnoosida «saja-grammi-tõbe» ja selle komplikatsiooni «oma-sõna-söömist» — ravikuur nõudis ainult oma lubaduste täitmist.

Vahetevahel astus «Herilase» rahvas kokku ja püüdis oma bilanssi teha, arvele võtta märki- ja möödanõelamised. Teadsime, et «Herilane» suudab saali haarata, suudab selle naerma panna, et ta numbrid levivad, aga kui palju ta suudab konkreetset ära teha — halba heaks muuta, seda oli vaja kontrollida. «Herilane» on agitbrigaad. Ilma vastukajata pole ta tegevusel mõtet. Kontroll näitas, et vähemalt Tartu osas enamik konkreetset adresseeritud kriitikat leidis arvestamist ja ka kõrvaldamist. Oli ka juhtumeid, et juba pärast esietendust pöörduti meie poole, paluti üks või teine number kavast ära võtta, kinnitades, et naerualuseks saanud puudust enam ei esine.

Vahel oli «Herilane» ka sellises ohus, et esietendusel märgistatud puudused kadusid enne, kui me uue «Herilase» lavakorda saime. Selleks tuli lavastusele tagavararõõmkindlustada, et neid siis vastavalt vajadusele käiku võtta.

«Herilane» on üle lavalaudade lennanud 108 korda. Seda lendu on oma silmaga näinud ligi 37 000 inimest. Ja nüüd, meenutades «Herilase» loomise aegu, meenuvad tänutundes kõik, kes suure armastuse ja hoolega aitasid kaasa tema sünnile. Kui näiteringi liikmed ja kaasautorid ei oleks nii tõsiselt suhtunud oma ülesannetesse, kui direktor F. Suur ei oleks näinud suurt vaeva materjalide hankimise ja organisatsiooniliste küsimustega, kui ajalehe «Edasi» töötajad eesotsas tolleagese toimetaja

M. Tedrega poleks abistanud heade nõuannete ja faktidega, kui H. Palamets poleks võtnud vaevaks häid stsenaariume kirjutada ja K. Kass vaimukaid kupleesid nuputada, kui A. Kallas poleks «Herilasesse» suhtunud niisama tõsiselt nagu näidendis, kui muusikamehed K. Tuberik ja E. Purru ei oleks oma tööd võtnud südamega, siis «Herilane» ei oleks lendu tõusnud.

5. «Kauge tee»

Kuigi «Herilane» pakkus palju rõõmu oma tegijatele, tal olid tänulikud vaatajad ja ta teod kandsid sageli ka otsest vilja, oli näiteringi põhitööks siiski näidend.

1958. a. kevadel köitis näiteringi tähelepanu A. Arbuzevi teos «Kauge tee».

See on lugu noortest. Autor näitab vaimustust, suurt sõprust ja armastust, mis ühendas meie noori Nõukogudemaa ülesehituse algaastail. See näidend on killuke komsomoli kuulsusrikkast minevikust. A. Arbuzev kirjutas «Kauge tee» 1935. aastal. Juba selles teoses tuli selgelt ilmsiks autori loomingu põhimotiiv: tähelepanelik suhtumine noore hingeelu kujunemisse, lüürika, kalduvus intiimsele, kammerlikule draamavormile. Selline teos sobis näiteringile. Oli ju enamik isetegevuslasi samuti noored. Nad töötasid ja unistasid samuti nagu näidendi kuus noormeest ja neidu. Sobis ka väike tegelaste arv. Proove oli kerge läbi viia. Oli mõeldav ansambli saavutamine. Lõpuks oli lava oma tagasihoidlike mõõtmetega kammerliku laadiga tükile nagu loodud.

«Kauge tee» erutas juba esimesel lugemisel. Erutasid selle teose romantika, tema mõtted ja pooltoonid. Selles oli ka palju säärast, mis tundus meile tollal väga keeruline ja raske. Selleks oli etenduse juht — Anton, kes samal ajal oli üks näidendi peategelasi. Esimesel pilgul näis, et tegelane, kes pöördub publiku poole kord enda, siis jälle autori nimel, on tinglik kuju ja ei saa samaaegselt olla tegelaseks reaalsete kommunistlike noorte keskel ja pealegi veel nende sekretäriks. Oli teisigi tinglikke momente — maskid, kes toovad Antonile kostüümi ja leierkasti, ja Maksimi kirjalugemise stseen. Mida nendega teha, kuidas lahendada? Vähetuntud oli ka olustik ja aeg.

Alustasime lisamaterjalidest. Uurisime ajalugu, lugesime raamatuid sellest ajast ja vaatasime pilte. Palju mõtteid tekitas

film «Vabatahtlikud». Leiti, et palju ühiseid jooni oli nähtud filmi ja «Kauge tee» tegelaste vahel. Kasuks tuli ka autori teiste näidenditega tutvumine. Üht-teist vajalikku leidus ajalehtede-ajakirjade veergudel. Pärast taolisi lugemisi vahetati mõtteid, arutati, vaieldi, püüti tõmmata paralleele õpitava näidendiga.

Pikkamööda leidsime ka tee Antoni kujule lähenemiseks. Autor andis jutustaja funktsioonid sekretärile. Aga kes siis veel rohkem oma sõprade pärast südant valutab, pidevalt neid jälgib, kasvatab ja aitab lahendada keerukaid elulisi küsimusi. Kes siis veel kui mitte sekretär omab kõige rohkem õigust rääkida rahvaga — publikuga oma kollektiivist. Mõistagi, et autor tegi õigesti, varustades Antoni tekstiga, mis laiendab näidendi teemat, avades tegelaste mõtteid ja elamusi. Sellest lähtudes valiti üks hea diktsiooniga tublimaid isetegevuslasi, kes oskas lihtsalt ja südamlikult publikuga vestelda. Anton on näidendi tähtsaim kuju. Temast sõltub kogu etenduse toon. Anton viib tegelasi näidendi miljöösse, jutustab tegelastest, organiseerib lõbusa karnevali.

Karnevalistseenis hoiduti efektsetest kostüümidest, sest peamine oli siin noorte sõprus, suur armastus üksteise ja töö vastu. Karnevali kaudu püüti edasi anda ainult üldist lõbusat meeleolu, mis oli iseloomulik esimesele vaatusele.

Näidendis oli teisigi tinglikke stseene. Haiglastseenis seisab Anton Ilja voodi juures. Ta esitab pildi algul ja keskel oma monoloogi. Seejuures Ilja ei näe ega kuule teda. Või võtame viimase vaatuse, kus Ljoška loeb Maksimi kirja ja äkki seisab ärasõitnud Maksim neiu kõrval. Kas maksab neid momente olustikuliselt õigustada? Leiti, et seda ei ole vaja. Vaatamata A. Arbuzovi teose kõigile erinevustele on kõige olulisem ikkagi osaliste sisemaailm. Sellepärast jätkus töö näidendi kangelaste karakterite ja vastastikuste suhete põhjalikuma väljatöötamise suunas.

Kui meenutada nüüd «Kauge tee» etendusi, siis millegipärast kerkivad esile esmajärjekorras Maksimi (Vello Makke) ja Ljoška (Helgi Ruubel) kujud. Ma kuulen veel praegugi Maksimi lugemas kirja, mille ta saatis Ljoškale... «Hüvasti, Leena! Kirjutan sulle viimased sõnad, sest mul ei ole jõudu sulle seda öelda. Mäletad, öises vahetuses paigaldasime me kahekesi toestust... just sel momendil ma tundsin, kui armas sa mulle oled...» Ma näen praegugi, kuidas nukker Ljoška väljub tänavale paljajalu, kingad hajameelsusest näpuotsas. Näib, et selles

oli «süüdi» nende õige enesetunne laval, hingestatud mäng. Aga ma mäletan ka, kuidas tehnilistest efektidest kippusid kujunema defektid. Tantsumuusika ei kostnud teiselt korruselt paremalt, vaid vasakult alt. Esimeses pildis ei olnud õiget karnevalihoogu. Häda oli näidendi üldise tempo-rütmiga. Esietendus jõudis varem kätte, kui asjad joonde said. Kui praegu seda näidendit uuesti lavastada, siis toimiks paljuski teisiti, hoopis teisiti.

Tol korral esineti lihtsalt, usutavalt. See oli ka kõik. Kõrgemale ja kaugemale lennuks polnud jaksu, puudusid kogemused, kuigi «Kauge tee» esietendus näiteringi üheteistkümnendal aastal. Kas hästi või halvasti, aga need näitekunstist huvitatud inimesed olid nende aastatega andnud kuuskümmend esietendust.

Palju sügisõhtuid ja osa talveõid on kulunud proovidele. Proovid algasid tavaliselt õhtul kell seitse ja lõppesid südaööl. Peaproovide aegu tuli leivakott kaasa võtta, sest siis läks kauem.

Nii oli kestnud see kümme aastat. Üheteistkümnendal, kui läksime ülevaatusle «Kauge teega», anti Kultuurihoone näiteringile rahvateatri nimetus.

Eile olin ma laps
siis oli see lihtne
Nägin naeru ja rõõmsat meelt
ja hõõveldatud teid
Täna sündis päike nagu eilegi
aga mina olin suuremaks saanud

P.-E. Rummo

II. TEELAHKMEL

1. Kus siis algab rahvateater?

Lapsepõlv on seljataga. Nooruk seisab teelahkmel, hädapä-rane «matkavarustus» seljakotis ja «tuusik» ellu püetaskus.

Selleks hädapäraseks «matkavarustuseks» on tubli annus entusiasmi, algteadmised Stanislavski süsteemist, kümneaasta-sed asjaarmastaja kogemused, paar sammukest rännakuteed nullpunktist näitlejameisterlikkuse Kazbeki ja Elbruse eelahe-likkude suunas, oma repertuaar ja väike mõttekaaslaste ring teatrisõprade hulgas. See oli pinnas, mis sünnitas uue rahva-teatri.

Ja «tuusik»?

Eesti NSV kultuuriministri käskkiri nr. 82

Tallinn, 19. veebruar 1959. a.

Seoses sellega, et ENSV AÜN Tartu Kultuurihoone näite-ring on saavutanud vajaliku ideelis-poliitilise ja kunstilise taseme, mis on nõutav isetegevusliku teatri nime saami-seks, ja vastavalt ülalmainitud näiteringi töö läbivaatami-seks moodustatud komisjoni otsusele

k ä s i n:

anda nimetus «Isetegevuslik teater» ENSV AÜN Tartu Kultuurihoone näiteringile.

A. ANSBERG
ENSV kultuuriminister

Nüüd seisamegi fakti ees — rahvateater sündis. Nagu äsjane abiturient, kes ülikoolilinnas koduneda püüab, nii katsus ka

verivärske rahvateatri pere oma esimesi samme astuda ümbrust hoolikalt tundma õppides. Uusi probleeme oli palju. Teatri organisatsiooniline külg vajas lahendamist.

Mis siis juhtus? Teatrit tegime ju varem ja teeme ka nüüd vabatahtlikult, armastusest näitekunsti vastu. Heldur Rosenberg jääb endiselt puusepaks, Helmi Laatspere raamatupidajaks ja Arnold Everaus inseneriks. Seda küll, kuid uue nimega tekkisid uued nõuded. Kuigi ka seni oli näitering andnud etendusi laiale vaatajaskonnale, tegime me siiski näitemängu suures osas enda lõbuks. Endas peituvat teatritarbe rahuldamiseks. Nüüd tuli aga samm edasi astuda, tuli suuta pakkuda rahuldust ka publiku nõudlikumale osale. Tuli jõuda selleni, et meie etendustesse suhtutaks hinnaalanduseta — nagu isetegevuse puhul seda kiputakse tegema.

Kõige tähtsamaks ülesandeks, mida endale seadsime, oli arendada ja täiendada näitlejameisterlikkust. Tuleb olla väga nõudlik enese ja oma töö vastu. Vastutustunne rahva ees on praegu palju suurem. Tuleb püstitada eesmärk — saavutada selline tase, et teatrikülastaja hindaks rahvateatrit mitte vähem kui kutselist. Iga etendus olgu pidupäevaks. Selleks on vaja mõtestada oma teatrit erksa kodanikutundega, välja kujundada oma pale, oma praktika.

Teiseks tuleb mõelda oma publikule. Teatrikülastajate ring laieneb, sest etendusi hakatakse andma rohkem ja mitte ainult statsionaaris, vaid ka väljaspool — teistes linnades, maa-asulates, kolhoosikeskustes, eriti aga mikrosaalides, kuhu kutselise teatri ringreisid haruharva ulatuvad.

Näiteringi aegu mängisime siis, kui heaks arvasime. Nüüd tuleb mängida vastavalt vajadusele, regulaarselt, plaani järgi — oleme ju alaliselt ja normaalselt tegutsev loominguiline organism. Varem andsime etendusi Kultuurihoones juhuslikel laupäeva- ja pühapäevaõhtutel koos järgneva tantsuga. Tants peletas eemale tõsisema teatripubliku, eriti vanemad inimesed. Väga paljud hoiavad veel praegugi kramplikult kinni kunagi juurdunud vaatest, nagu ei toimuks Kultuurihoones midagi head peale tantsu ja kergemeelse tralli. Ütlevad, et mis ma, vanem inimene, sinna noorte hulka enam kepslema lähen. Ja ometi on need inimesed suured teatrisõbrad. Nad ei jäta külastamata ühtegi etendust professionaalses teatris. Seda eelarvamust tuli hakata murdma. Hakkasime etendusi andma statsionaaris ühel kindlal nädalapäeval — teisipäeval, ja ilma tantsuta. See päev oli soodne veel seetõttu, et RT «Vanemuisel» on tava-

liselt siis puhkepäev. Laupäeviti ja pühapäeviti mängisime linnas estraadi, kui parajasti mõne lavastusega ringreisidele ei sõidetud. Üldse, etenduste andmise viisime kindla plaani alusele — 5 kuni 8 etendust kuus. See omakorda tingis jooksva repertuaari miinimumi vajaduse, mis tuli hoida pidevalt korras. Selline töö regulaarsus ja plaanipärasus nõuab muidugi alalist näitlejate kaadrit. Kui isetegevuslaste voolavus näiteringis on ohtlik, siis rahvateatri tingimustes viib see katastroofini. Et kõiki neid probleeme lahendada, rakendasime rea organisatsioonilisi abinõusid.

Moodustati uus rahvateatri juhatus eesotsas ühiskondliku direktoriga. Teater sai oma kunstniku. Kutsuti ellu rahvateatri kunstinõukogu. Juhatuse töö tehti plaanipäraseks. Kas teate, kui kasulik on selline pisiasi nagu etenduste kontrollžurnaali kasutuselevõtmine? Iga etenduse eel märgib inspitsient sinna väljasõidu aja ja etenduse alguse. Näitlejad registreerivad seal oma kohaleilmumise. Sissekanne lõpeb pärast etendust inspitsiendi märkustega puuduste kohta. Säärane raamatukene on tänase töö peegel ja mõne aja pärast muutub ta meie väikese teatri kroonikaks.

Tuleb välja, et rahvateatri ja kutselise teatri vahel nagu poleks mingisugust erinevust? On! Kindlasti on. Alustame kas või näitlejameisterlikkusest. Olgem ausad, meil on see palju väiksem. Peale selle on ju kutselises teatris näitlejaamet põhilukutseks. Kaks korda kuus kirjutab näitleja alla palgalehele. Rahvateatris näitleja töötasu ei saa. Näitlejaamet on siin ühiskondlikuks kutseks. Peale selle on kutselises teatris näitlejad enamikus professionaalse ettevalmistusega. Räägitakse, et selleest tunnevad jälle rahvateatri näitlejad mõnikord tegelikkuse elu paremini kui paljud professionaalid! Eks igapäevane kutsetöö tehases, auditooriumis või haiglapalatis anna muidugi rikkalikke elukogemusi, kuid teatritegemiseks sellest ei piisa. Eluliste kogemuste ja entusiasmi tagavarad on vaja osata lülitada kunsti endasse, see on — etendusse. Selleni viib üksainus tee — õppimine.

Kutselist näitlejat abistab eriharidus. Tema töö kulgeb põhiliselt lavastuse ettevalmistamise suunas. Rahvateatri näitleja põhiline eesmärk on eelkõige süstemaatiline õppetöö. Kaarel Ird ütleb:

«Professionaalse ja isetegevusteatri vahel on igapäevases praktikas paratamatult vahe. Aga ma arvan, et kõige halvem on teatrikunstis see, mis on sisuliselt isetegevuslik

— s. t. käsitöölik, olgu ta siis kutselises teatris või rahvateatris.»

Ring on täis. Rahvateatri näitleja on jõudnud jälle õppimise juurde välja. Teisiti ei saagi. Kui ei kasva meisterlikkus, mis tuleb pideva enesetäiendamisega, siis saab juttu teha ainult varem saavutatud kordamisest. See tähendaks aga loomingu hukkumist. Järelikult tuleb lahendada ülesanne, kuidas üle minna professionaalsele õppetööle. Täiendavate tundide sisseviimine oli raske, sest rahvas oli niigi koormatud, samuti käis see lavastajale ajaliselt üle jõu. Täiendav õppetöö tuli läbi viia järjekordse lavastuse käigus.

Aga stuudiotöö nn. puhtal kujul? See jätkub — erialased loengud, vestlused, hääleseade ja muidugi etüüdid. Endiselt jätkub tööd ka noortestuudios, kus alustatakse sõnatutest etüüdidest, tähelepanuharjutustest, järgneb lavaline liikumine ja lõpuks sõnaline tegevus. Oleme püüdnud kursis olla Tallinna Riikliku Konservatooriumi lavakunsti kateedri tööga, seal kuulnud ja nähtut rakendada ka noorte isetegevuslaste töös. V. Panso poolt kasutust leidnud «Loomaai» ja «Tsirkuse» etüüdid on ka meid palju aidanud. Loomade kujutamine treenib nägemisuskust, ta on aluseks ümberkehastumisele — karakteriloomingule. «Tsirkuse» etüüdid aga peidavad endas kontsentratsiooni elemente. Nad arendavad keskendus- ja kontaktivõimet. Püüdke «käia köiel» ilma keskenduseta või «loopida nuga» partneri pea ümber ilma keskenduse — kontaktita. Etüüdides tuleb veel arendada kujutlusvõimet, fantaasiat, rütmitunnet ja paljusid muid elemente, millest koosneb näitleja töö. Ja nii ikka samm-sammult edasi, kuni jõuame välja sõnalise tegevuseni. K. Adra soovitusel oleme lasknud noori jutustada mõnd episoodi oma elust. Selline lihtne jutuke on hüppelauaks, lähtematerjaliks, millele hiljem lisandub keeruline pealisehitus.

Kolmapäeva õhtu. Proovi ei ole, kuid näitlejad kogunevad prooviruumi. Võetakse istet laudade ümber tassi kuuma kohvi juures, et vahetada ühiselt mõtteid teatrikunsti päevaprobleemide üle. Diskussiooni aluseks on materjalid teatrialastest ajakirjadest ja ajalehtedest. Kultuurihoone kunstiline juht Valev Perli esitab mõtteid žurnalist «Teatr», Friedrich Suure ülesandeks on teha kokkuvõtteid ajakirjast «Klub» ja ajalehest «Sovetskaja Kultura». Rahvateatri näitleja Richard Vint kannab ette viimaseid uudiseid ajakirjast «Theater der Zeit», kunstinõukogu liige, TRÜ õppejõud Ott Ojamaa valgustab väliskirjandusega seotud küsimusi. Näitleja-deklamaator Urve Liiva-

mägi jutustas viimase konkursi tulemustest, millest ta ise osa võttis. Kõikide ülestõstetud teatrikunsti probleemide üle vahe-
tatakse mõtteid ja püütakse teha kokkuvõtteid. Öhtu möödus
märkamatuult. Koju minnakse rikkamana, kaasas mõtteid mõt-
lemiseks. Selline informatsioonistuudio on saanud eluloa ja näib
kujunevat õppetöö üheks lahutamatuks osaks.

Stuudiotööd saab edukalt seostada ka lavastuse ettevalmistu-
suga. Näib, et selline õppetöö n.-ö. «tootmistööd katkestamata»
võib kujuneda isegi põhiliseks vormiks just rahvateatri tingi-
mustes. Peale selle, klassikat lavastades arendame kõnekultuuri,
õpime tundma ajalugu, arendame stiilitunnet. Selle kõrval est-
raad ja laulumäng arendavad lavalist liikumist ja improviseeri-
misoskust. Oma teadmisi annavad isetegevuslastele edasi Kul-
tuurihoone repetiitorid, koorijuhid ja tantsupedagoogid. Ka see
on ju õppetöö, ainult et samuti «tootmistööd katkestamata».

Lõpuks tuleb rahvateatris kasvatada inimeses mitte ainult
näitlejat, vaid ka isiksust oma ideede ja põhimõtetega. Tulevad
ju rahvateatrisse noored, kellest võivad saada head näit-
lejad, aga peavad saama tõelised inimesed.

Tihti küsitakse: «Missugust abi olete saanud kutseliselt teat-
rilt?»

See võib olla majanduslik või loominguiline.

«Poisid, pakkige kohe kolm paari pükse eraldi. Peame need
kiiresti teatrisse toimetama, muidu jääb Vanapagan homme
püksteta ja lasteoper maha mängimata,» hüüdis lavastaja
pärast «Mahtra sõja» esietendust.

Sellel humoorikalt öeldud lausel on palju sügavam tähendus,
kui esimesel pilgul näib. Selles peitub kutselise teatri siiras
soov abistada ja kaasa aidata rahvateatri ürituste õnnestumisele,
võimaldada väikevõlvel astuda koduaiast kaugemale — tänavale,
mis seni paistis läbi värava. Majanduslik abi on väga tähtis.
RT «Vanemuine» on siin helde olnud. Ei ole vist ühtegi näiden-
dit, kus rahvateater ei oleks kasutanud «Vanemuise» abi kostüü-
mide, rekvisiitide või lavamööbli näol. Teatri töökojad pole
kunagi keeldunud oma abist.

Ka loominguiliste probleemide üle on aeg-ajalt mõtteid vahe-
tatud «Vanemuise» rahvaga. Rahvateatri näitlejad külastavad
pidevalt nende kontrollitendusi.

Rääkides kutselise teatri abist, ei saa vaikides mööduda
RT «Vanemuise» jumestajast ENSV teenelisest kunstitegelasest
Paul Kangrost. Väsimatu töömees on juba aastaid abistanud
rahvateatrit. Tema meisterlike sõrmede all on aga sündinud pal-

jud suurepäraseid ja kauaks meelde jäävad karakterjoonised. P. Kangro on õpetanud jumestamiskunsti ka meie teatri näitlejatele.

Rahvateater leidis, et teatri loomingulised põhimõtted langevad kokku teatriteadlase Karin Kase põhimõtetega. Sellepärast on ikka ja jälle pööratud abi saamiseks tema poole. Selliste mõttekaaslaste värsket pilku on rahvateatril vaja.

Õeldakse — käsi peseb kätt.

Rahvateater saab kutselisele vaevalt abi eest tasuda. Üks tagasihoidlik võimalus siiski on — aidata kasvatada teatripublikut. Reaalsemat abi saab aga pakkuda näiteringidele. Aastate jooksul on välja kujunenud tihedad sidemed Tartu H. Heidemanni nim. trükikoja, Laeva metsapunkti ja Tartu Meditsiinilise Kooli näiteringiga. Aidatakse muretseda sobivat repertuaari, antakse konsultatsiooni proovide käigus, korraldatakse luuleõhtuid. Mõned rahvateatri näitlejad juhivad näiteringe oma töökohas või teistes asutustes (L. Liivamägi, A. Everaus, E. Uiga jt.).

Sellega muidugi mõtete-murede ring siin teelahkmel täis ei saa. Iga uus päev lisab oma juurde. Kogume need seljakotti, et pikema peatuse korral saaks põhjalikumalt sorteerida.

2. Rahvateatri kunstinõukogu

Võrreldes näiteringi tööga kasvas rahvateatri töömaht ja ülesannete ulatus tunduvalt. Ühtlasi tõusis ka rahvateatri autonoomsus võrreldes kultuurihoone muude kollektiividega. Ja et kõiki esteetilisi, eetilisi kui ka organisatsioonilisi küsimusi edukalt lahendada, loodi rahvateatri juurde kunstinõukogu, kes on kujunenud teatri juhatuse esmaseks abimeheks.

Tuleb välja, et rahvateatri hea käekäigu eest hoolitsevad kaks «peremeest» — rahvateatri juhatuse ja kunstinõukogu. On see vajalik? Esialgu küll. Juhatuse põhiline ülesanne on rahvateatri üldine juhtimine, tema tegevuse koordineerimine, etenduste organiseerimine ja teatri majandamine. Kunstinõukogu õlgadel lasub aga rahvateatri loomingulise tegevuse juhtimine ja suunamine.

Repertuaar määrab teatri näo. Maailmakirjandus on enam kui 2000 aastat vana — aga ikkagi sealt midagi sobivat leida pole kerge. Sest leidma peab just oma tüki. Eelkõige peab näidendi «nägu» (kui nii tohib öelda) sobima meie näoga ja peab olema

meile nii võimete kui ka võimaluste kohane. Et toda õiget leida, tuleb sõna otseses mõttes tonnide kaupa repertuaari läbi lugeda ja väga erinevates keeltes. Lavastaja seda üksi ei jõua — ja just repertuaari otsimine ongi esmane abi, mida kunstinõukogu meile annab. Ta on esimeseks sõelaks, kust repertuaar läbi käib enne teatrisse jõudmist.

Palju abi on kunstinõukogust ka rahvateatri näitlejate kasvatamisel ja kunstimeisterlikkuse süvendamisel, kriitika ja enesekriitika arendamisel. Stuudiotöö, loomingulised kohtumised, korralikult kujundatud prooviruum — see on osake sellest, millel kunstinõukogu silma peal hoiab. Kunstinõukogu on see, kes kontrollib repertuaaris olevate lavastuste arengut ja etendamise kultuuri ning jälgib publikut — selle osavõttu või külmaksjäämist.

Kui aeg nihkub niikaugemale, et mõni näidend «ähvardab» valmis saada, siis on kunstinõukogul käed tööd-tegemist täis. Ettevalmistatava lavastuse proovidele ilmub kord üks, kord teine kunstinõukogu liige. Arutatakse lavastusplaani, lavakujundust, üksikuid tegelaskujusid. Nädalapäevad enne kontrolletendust istutakse maha ja vaadatakse ühiselt peaproovi. Järgnenud arutelu tulemusena saab uuslavastus kas ilmumisloa või saadetakse veel mõneks ajaks proovisaali tagasi. Hästi valitud kunstinõukogu on rahvateatri suur ja hindamatu abimees.

Kes on need inimesed — E. Vilde nimelise Tartu Rahvateatri kunstinõukogu liikmed?

Kunstinõukogu juhib Voldemar Raidaru, Tartu Kliinilise Sünnitusmaja arhivaar ja statistik. V. Raidarul on hea kirjanoduslik vaist — ta on ka Eesti NSV Kirjanike Liidu Noorte Autorite Koondise liige. Kui me mõni aeg tagasi olime hädas algupärase dramaturgia leidmisega, kirjutas ta ise meile näidendi «Virvatuled».

Rahvateatri dramaturgi ja kirjandusala juhataja kohuseid täidab Irene Udras, Tartu Metsakombinaadi insener-ökonomit. Tal on arvel kõik loetud ja lugemata näidendid — ning inimesed, kes neid läbi võivad lugeda.

Tartu Riikliku Ülikooli õppejõud filoloog Ott Ojamaa ning ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi teaduslik töötaja Abel Nagelmaa on meie esimesed kirjanduslikud konsultandid ja ka teatrikriitikud. O. Ojamaa vahendusel ja tõlkes jõudis meie lavale S. O'Casey «Punased roosid minule».

Ajalookandidaat Hillar Palamets muretseb eetilise kasvatus-töö eest. Olles ise andekas lektor ja mitmekülgsede huvidega

inimene, on rahvateatri näitlejad talt kuulnud rea huvitavaid loenguid.

Georg Sander on RT «Vanemuise» dekoraator. Tema kogemused on abiks ka meie väikelava kujundamisel.

Kaarel Tuberik töötab Riikliku Filharmoonia muusikainspektorina — meie teatris aga täidab ta muusika-ala juhataja ülesandeid, ja kui tarvis, teeb ka ise korda etenduse helitehnilise tausta või komponeerib muusika.

Peale Ott Ojamaa tegelevad meie teatri «ihutõlkidena» veel kunstinõukogu liikmed Friedrich Suur (Kultuurihoone direktor) ja Tartu Muusikakooli õppejõud Elle Käppa.

Kunstinõukogusse kuuluvad veel Ly Bauman — EKP Tartu Linnakomiteest, meie teatri näitlejad Tiiu Lukk ja Roman Tsurenkov, kunstnik Aado Orupõld ja teatri direktor Heino Jallai.

Kõik need inimesed valutavad südant rahvateatri kunstilise taseme, tema kasvuraskuste ja homse päeva pärast. Nad on samasugused entusiastid nagu näitlejadki, kes ei pane paljuku pärast oma otseseid tööülesandeid sisse astuda Kultuurihoonesse «otsi» klaarima.

3. Rahvateatrisse tuli kunstnik — lavastusala juhataja

Kui näiteringi aegu oli lavakujundus juhuslikes kätes, siis praegu on rahvateatril oma kindel koosseisuline töötaja: kunstnik — lavastusala juhataja. Teatri algaastail andis kunstnikuna mitmeid õnnestunud lavakujundusi Ants Peil. Ajavahe-
mikul 1961—1964 töötas sellel kohal Hillar Heinsalu. Tema järglaseks sai Tartu Kunstikooli noor kasvandik Aado Orupõld.

Siseneme Kultuurihoone hoovipoolsest uksest keldrikorrusele. Kümnekond astet allapoole, ja olemegi apteegilaos. Palderjani- ja eetriaurude asemel tungib aga ninna hoopis värvide ja liimilõhnade segu. See tuleb sellest, et «võim» on vahetunud. Nüüd asub siinses ruumikas keldris rahvateatri kunstniku ateljee. Omaette tööruum — see on hea. Ühes niisil lebavad müürilehtede virnad, teises värvitopsid ja pintsliid. Põrandal on lahti keritud pikk papirull. Sellest saab ilmselt uus planguafišš. Seintelt vaatavad vastu tuttavate lavastuste dekoratsioonikavandid. Laual lebavad visandid uuest lavastusest. Valge, soe, vaikne. Kui siin ka «vaim» peale ei tule, siis pole õigust.

Trrr-r-r-r — lõikab äkki kõrvalruumist ketassae terav vingumine sellesse loominguvaikusse. Säh sulle. Lavameister Valter Lesnikov proovib uut tööpinkki. Mis uus! Uutilina see vrakk siia

töötuppa toodigi. Omal jõul remonditi ära ja nüüd on ruumil juba töötoa ilmet — tislripink, rihtplaat koos sae ja puurmasinaga, mootorid, smirgelkäi, riitul täis tööriistu, instrumente. See kõik on Valtri eestvõtmisel paika pandud. Nüüd ei ole iga pisema töö pärast vaja «Vanemuise» töötubade-ateljeede uksi kulutada. Ka see on hea.

Kunstnik peab mõistma lavastajat ja lavastaja saab töötada just sellise kunstnikuga, kellel on ideeline ja mõtteline sugulus lavastajaga. Üks täiendab teist. Koos kujundatakse rahvateatri näojooni. Koos otsitakse. Koos ka leitakse. Näib, et Tartu rahvateatri pere leidis sellised inimesed Ants Peili, Hillar Hainsalu ja Aado Orupõllu näol.

Sobiv näidend on käes. Algab koostöö kunstnikuga. Esimesel kohtumisel annab lavastaja edasi oma mõtted näidendist, kuidas ta teost tõlgendab, kuidas mõistab selle ideed, kuidas näeb näidendit laval. Pärast seda võtab kunstnik need mõtted aluseks ja hakkab tööle. Kunstnikuna püüab ta omalt poolt kõik teha, et lavastaja ja autori mõte lavalt saali tuleks. Muidugi, lavastaja ei tea, mida kunstnik talle välja pakub. See selgub pisut hiljem, kui esialgsed visandid on valmis. Tulemused võivad siin olla väga mitmesugused. Jutustan ühe episoodi meie praktikast.

See oli P. Karvaši «Kesköö-missa» ettevalmistuse päevadel. A. Kallas lavastajana ja H. Heinsalu kunstnikuna mõtlesid iseseisvalt läbi lavakujunduse lahenduse võimalused. Lähtuti põhimõttest, et dekoratsioon aitaks tugevdada lavastuse ideed. Arvestati ka autori remarki: «Tuba väikekodanlikus korteris vanaaegse ja hiljuti ostetud mööbliga... Öhtu, akende ees mustad pimenduskatted.»

Ja siis nad kohtusid.

Kunstnik esitas oma eskiisi. Siin oli kõik nii, nagu autor kirjeldas: tuba, plastiline aken, üleval osa katusealusest värviliste katusekivide ja roovlattidega, toas vastav mööbel. Olustikuliselt hästi tabatud.

Lavastaja ettepanek oli hoopis teine, tinglikum. Seinte asemel tumedad kardinad. Aknaks valge nelinurkne laik. Katuse imiteerimiseks mõned roovlatid. Kõik oli siin äärmiselt lakooniline. Lavastaja kavatsus oli üksikute detailidega kindlaks määrata tegevuskoht, et kujundus tervikuna oleks nagu «kateedriks», kust rahvale saab edasi öelda mõtteid.

«Aitab roovlattidest. Publik taipab, et see on katus. Värvilised katusekivid moodustavad ereda laigu, mis asjatult kisuvad

saalisolijate pilgu endale. Antud lavastuslikus lahenduses see ei lähe. Lava on liiga üle kuhjatud. Väikelava tingimustes peab iga detaili arvestama,» kinnitas lavastaja.

Vaidlus oli äge. Sel kohtumisel kokkuleppele ei jõutudki! Möödusid päevad. Tahes-tahtmatult tuli kunstnikul ja lavastajal uuesti kohtuda.

Need, kes on «Kesköö-missa» etendust näinud, mõistavad lavastaja rõõmu, kui ta nädalapäevad hiljem astus kunstniku töötuppa ja nägi uut varianti, mille Heinsalu talle pakkus.

Kunstnik oli lavastaja mõtted loominguliselt uuesti läbi töötanud ja väga õnnestunud lahenduse andnud. See rõõmustas. Omaette ristsõnamõistatuseks oli muidugi: kuidas paigutada lavale, mille mõõtmed on 5 × 5 meetrit, korraga kolm erinevat tegevuskohta (tuba, trepikoda, pööningukamber)? Lahendus oli leitud kõrguse suunas, mida antud võimaluste juures oli piisavalt. Lavale ehitati teine korrus pööningustseeni jaoks.

Havi käsul ei valmi ükski lavakujundus. See on aeganõudev, pikk ja pidev loominguline otsimine. Mõnikord annab kunstnik lavastajale häid mõtteid. Võib-olla lööb see lavastaja esialgsed kavatsused pisut segigi. Aga kui see ettepanek tuleb kasuks näidendi idee tugevamaks väljatoomiseks, siis viib lavastaja need mõtted ellu. Teinekord ei leia lavastaja, ei leia ka kunstnik kohe õiget lahendust. Eks neid visandeid ole vahest kenake hulk prügikasti rännanud. Tuleb otsida.

Koostöö kunstnikuga on tihedalt seotud ajastuga. Igas lavastuses kunstnik ja lavastaja «poevad sisse» antud ajastu vaimu. Lihtsam on kaasajaga. Seda saab vahetult tundma õppida. Näiteks A. Liivese näidendi «Siinpool horisonti» lavastamiseks sõideti ühiselt raielangile. Seal kännu otsas valmis Hillar Heinsalul teise vaatuse lavakujundus — meister Kipso vooluliini «staap» soojendusputka, palgivirna ja taamal laiuva tiheda metsapadrikuga. Kui vaatame tähelepanelikult klubiruumi ja selle eesõue, siis tundub see tuttav. Samad detailid mis Sini-külaski — metsameeste tõelise klubi juures. Eks Heinsalu oli sealgi korduvalt paberi ja pliiatsiga ringi käinud. Külalaps sellepärast kriitiku sulest pudeneski väljend «ehtsalt metsamehelik»...

Võõraid aegu ja võõraid maid aitab mõista raamat, maal, film või foto.

See oli iiri kirjaniku Sean O'Casey näidendi «Punased roosid minule» ettevalmistustöö päevadel. Lavastaja jagas oma mõtteid kunstnikuga ainult üldjoontes, andes talle täieliku vabaduse.

Kuna tegevus toimus Iirimaal Dublini linnas 1913. aastal, siis tuli lavakujunduses tabada sellele linnale iseloomulikku: sild üle Liffey jõe, taevasse lõikuv Nelsoni sammas, kirikutornid jne. Kunstnik kogus materjale ülikooli raamatukogust, kunstikoolist, muuseumist. Üsna juhuslikult puutus raamatukaupluses silma ühe saksa kunstniku reisiraamat — visandid Dublini linnast ja Iirimaast. See oli väärtuslikuks lisamaterjaliks. Dublin kerkis elavana silme ette.

Lõpuks on eskiisid ja tehnilised joonised valmis. Nüüd rändavad need lavameister Valter Lesnikovi kätte. Rahvateater on õnnelik, et leidis selline kuldsete kätega, tugeva tehnilise närviga inimene. Rahvateatri lava on kord juba väike. Ometi on lavameister lahendanud võimatuna näivaid tehnilisi raskusi. Selliselt on ta kunstnikule ja lavastajale suureks abimeheks. P. Karvaš imestas, kuidas nii väikesel laval saab «Kesköö-missat» mängida. Ta läks lavale ja leidis, et siin on iga ruutmeeter äärmiselt ratsionaalselt ära kasutatud. Selles ongi väljapääs.

Omajagu otsingutevaeva kulutab kunstnik kostüümikavanditele. «Mahtra sõja» väljatoomisel tuli tuhnida etnograafiamuuseumis. Hoopis suuremaid raskusi oli «Punaste roosidega». Mida kandsid iiri tööstuslinna töölised, ametnikud ja võimumehed? Tuli sirvida vanu illustreeritud ajakirju, kunstnike teoseid ja teisi allikaid. Suurt abi osutas Sean O'Casey ise. Autor kirjeldas üksikasjalikult tegelaskujusid ja lavakujundust. Kirjale lisas ta visandid kostüümidest, mille ise oli joonistanud.

Rahvateatril ei ole võimalik suuri kulutusi teha. Tuleb teatrist laenutada. Nüüd oleneb kõik sellest, mis «Vanemuise» garderoobides olemas on. Kui leidub kavandile ligilähedane, on hästi. Vastasel korral tuleb endal õmmelda või artellist tellida. Selline mitmekülgsus ei tule alati kasuks lavastuse kvaliteedile.

Tehnilistel ning peaproovidel istuvad lavastaja ja kunstnik jälle koos. Valgustus, grimm ja veel sada pisiasja vajab täpsustamist, kooskõlastamist. Erilist kohta omab valgustus. See nõuab palju aega ja suurt kannatust.

Rahvateatri kunstnik ei kannu valgeid kindaid. Ta on ju ühtlasi lavastusala juhataja. Etenduse eel on temalgi tume kittel seljas, naelad ja haamer käes. Ise kujundab, ise aitab üles ehitada, ise lööb kaasa ka «lammutamistöodel» pärast etendust, ise võtab osa peale-mahalaadimistööst ringreisidel, ise lahkub viimasena lavalt. Töö on viljakas sel juhul, kui kogu lavastuse kollektiivil on ühine soov kõiges kaasa lüüa.

4. Näojooned

Milleks me kutsume inimesi rahvateatrisse?

Küllap selleks, et neile pakkuda oma töö tulemusi. Muidugi selliseid tulemusi, mida meenutataks aastaid hiljemgi. See peaks olema midagi uut, kordumatut, omapärast. Selleks peame ise olema teistest erinevad. Peame otsima oma nägu.

Näib, et rahvateatri näojooni hakkab kujundama eelkõige repertuaar — oma repertuaar. Vana kõnekäändu varieerides võiks öelda: «Ütle, milline on sinu repertuaar, ja ma ütlen, kes sa oled!» Repertuaar on teatri töö alus. Repertuaar annab teatrile ilme. Just repertuaari valikus avaldub kõige selgemini teatri loominguline kreedo. Oma nägu kujuneb sellest, kui valime neid tükke, mille kaudu kõige paremini saame välja ütelda seisukohti, mida meie oma teatris õigeks peame.

Rahvateatris peavad nii näitlejad kui ka külastajad muutama targemaks, arukamaks, nägema elu selgemini ja täpsemini. See on ju eesmärk. Kasvatuslikest funktsioonidest lähtudes etendab rahvateatri repertuaaris juhtivat osa kahtlemata kaasaegne dramaturgia, sest see puudutab vaatajat ennast kõige vahetumalt.

E. Vilde nimelise Tartu Rahvateatri repertuaarist leiamegi I. Kuprijanovi «Sajandi poja», I. Štoki «Ankruväljaku», A. Salõnski «Trummilööja», A. Liivese «Siinpool horisonti» jt. Oma kindel koht repertuaaris on ka klassikal. Rahvateater lülitas esialgu repertuaariplaani A. Tšehhovi «Kosjas» ja «Karu», A. Särevi dramatiseeringu A. H. Tammsaare «Kõrboja perekonest» ja E. Vilde «Mahtra sõja» P. Rummo dramatiseeringus.

Rahvateatri repertuaarist ei tohiks puududa ka sotsialismi- maade teosed. Selles osas täienes näidendite nimekiri P. Kohouti «Sellise armastuse» ja P. Karvaši «Kesköö-missaga». Oma koht kuulub mängukavas ka kaasaja kodanliku maailma dramaturgia parematele esindajatele. Lavastati iiri kirjaniku S. O'Casey näidend «Punased roosid minule».

Rahvateatri väljakujunenud tava kohaselt koostatakse repertuaariplaan perspektiivselt paari aasta peale. See aitab õigesti suunata kollektiivi arengut, kõrvaldada juhuslikkus oma näojoonte väljakujundamisel. Muidugi elu läheb edasi. See nõuab paratamatult oma korrektiivide sisseviimist perspektiivplaani. Aga need ei muuda teatri poolt väljatöötatud põhiliini.

Mõnikord heidetakse rahvateatrile ette kutselise teatri repertuaari dubleerimist. Kardetakse kopeerimist. See oht on reaalne. Lugada ja lavastada kutselise teatri laval nähtud näidendit uute silmadega on väga raske. Aga kui siiski midagi suudetakse anda omamoodi, mis on siis halba, kui mõnikord eksib rahvateatri lavale kutselises teatris jooksev näidend?

Tuleb tunnistada, et Tartu Rahvateater tegi seda «pattu», võttes repertuaari läti kirjaniku Venta Vigante pedagoogilise sonaadi «Igavesti haljad palmid». Tükk oli «Ugala» repertuaaris.

Miks me valisime «Palmid»?

Rahvateater on eelkõige näitleja kasvataja. Sellepärast on tal suured kohustused näitleja vastu — kohus anda igaühele võimalus kõige produktiivsemalt rakendada oma talenti, võimalus pidevaks loominguks kasvamiseks. «Igavesti haljastes palmides» oli just Valdise osa see, milles uus andekas näitleja Evald Hermaküla sai oma võimeid maksimaalselt rakendada. See oli osa, millest olenes kogu tüki õnnestumine. Peale selle võttis rahvateater tol korral vastu hulga noori. See eeldas noorsootüki mängukavva võtmist ja õppimist stuudiotöö korras. Ja suures osas just Hermakülale leitud õige osa andis teatril julguse saata teatrikevade konkursile alles algajate isetegevuslaste poolt loodud etenduse. Tulemused olid kaunis rahuldavad. Ka «Igavesti haljad palmid» kuulus premeeritud lavastuste hulka.

Kui teater otsib oma loomingulist nägu, oma teemat, siis ei ole matkimist karta. Pealegi külastati «Ugala» etendust alles siis, kui oma proovidega oli põhiline töö seljataga, kui kujud ja karakterid, lavapilt ja misanüstseenid olid juba endal välja kujunenud.

Või mis on selles halba, kui paar rahvateatrit mõnikord dubleerivad repertuaari, nagu see juhtus Tartu ja Otepää vahel A. Liivese näidendiga «Siinpool horisonti».

E. Vilde nim. Tartu Rahvateatrit seovad pikemat aega tihedad sõprussidemed Laeva metsapunkti kollektiiviga. Aeg-ajalt külastavad metsamehed rahvateatrit Tartus. Siis jälle sõidavad näitlejad Siniküllä — metsapunkti «peastaapi». Metsapunkti klubi juures tegutseb näitering, kes mõnikord rahvateatri abi vajab. Laeva metsapunktis viibis ka dramaturg A. Liives. Siit sai kirjanik inspiratsiooni oma uuele näidendile «Siinpool horisonti», siit on pärit ka tegelaskujud. Näitleja peab elust otsima loomingumaterjali, oskama jälgida elu ja inimesi. Liivese näi-

dendiga avanes suurepärase võimalus selliseks «studiotööks» Laeva metsapunktis. Sellel kaalutlusel võetigi tükk repertuaari, vaatamata sellele, et ka Otepää seda õppis ja Tallinna ning Pärnu draamateatrid seda juba mängisid.

Esimene käik viis metsa. See oli omapärane õppeekskursioon. Mootorvedur vedas rahvateatri näitlejad raielangile. Ümberringi oli põlismets. Vilksatavad mööda vanad haavahiiglased, sihvakad kased ja siinsetes metsades harva esinevad üksikud kõrged männid. Raielangil kees vilgas elu. Näitlejad haarasid kohe «härjal sarvist». Mihkel Soo oli puude langetamisega ametis. Järjekorda ootasid Ants Mürsep ja Heino Jallai. Raielangil olid kõik korraga segi — omad ja võõrad, rahvateatri näitlejad ja Uno Silgo meistrijaoskonna töölised. Otsiti prototüüpi. Oletatav Rikas Karu näitab puude langetamise tehnikat. Kusagil kaugemal vestleb Roman Tsurenkov meistriga, keda näitleja oli võtnud Kipso eeskujuks. See oli põnev ja ainulaadne kohutamine. Selliseid juhtub elus harva. Nagu kirjanik ikka, oli ka Ardi Liives võtnud oma teose «tellised» siit metsapunktist, kuid püstitanud «hoone» muidugi oma plaani kohaselt. Nõnda siis püüdisi iga näitleja oma arvatavaid ja tõelisi prototüüpe jälgida, nendega vestelda — hankida sellest kõigest «telliseid» ka oma osa ehitamiseks. Tagasiteel Tartusse prooviti kohe oma käega Siniküla kabelimäel seda kabelikella taguda, mida Kipso näidendis nii ohtrasti taob. Laeva metsapunkti kui inspiratsiooniallikat külastati lavastuse ettevalmistamise käigus hiljemgi. Ega siis iga näidendi puhul ei avane teatril võimalus viibida neis paikades, mis on näidendi tegevusega otseselt seotud.

Hiljem hakkasime süstemaatiliselt vahetama tegelasi Otepäega. Tartu Mürk (H. Jallai) ja Talve (A. Mürsep) sõitsid Otepäele esinema. Sealt saabusid jälle Tartu külla teised tegelased. Kui Otepää rahvateatri Talve läks sõjaväkke, siis Ants Mürsep sai Pühajärvel oma inimeseks. Need olid toredad etendused, alati erutavad ja värsked. Nii vahetati kogemusi. Naabreilt oli nii mõndagi õppida, näiteks lavakujunduse puhutus, etenduse kõrge kultuur. Süvenes sõprus kahe rahvateatri vahel.

Otepää Rahvateatri peanäitejuht Kalju Ruuven arvab, et aeg-ajalt peaks taolist dubleerimist kordama mõne uue lavastusega.

«Kas õigustas end teose võtmine repertuaari, teiste teatrite dubleerimine... Jah, õigustas. Rahvateatri näitlejail on õnnestunud luua uus kunstiteos, mis elab oma elu ja räägib oma

keelt. Mitte ainult sellepärast, et ta on detailideni realistlik, usutavalt «metsamehelik», vaid ka sellepärast, et temas on tunda kaasaja pulsilööke, et ta haarab oma misanstseenidega ja karakteritega, et ta paneb saalisolijad lavalolijatega kaasa mõtlema, vaidlema, naerma, vihastama, rõõmustama...»*

Meie, nagu iga teinegi teater, püüame silmas pidada, et repertuaar oleks kõrgel ideelis-kunstilisel tasemel, olgu see draama või komöödia, klassika või tänapäev.

Repertuaari valides peame arvestama:

et see vastaks näitlejate võimetele, oleks kollektiividele jõukohane. Tartu Rahvateater ei saa mängida N. Pogodini «Elavaid lilli», nagu seda tegi Sillamäe Rahvateater, sest puudub Lenini osatäitja;

et valitavas tükkis oleks vajalikku kasvupinda näitlejatele. Mõnikord on mees peetud üht või teist konkreetset näitlejat. Seegi on kasulik kogu kollektiivile — huvitav on lavastajal lavastada ja osatäitjal mängida näidendis, mille peaosa on tugevates ja õigetes kätes. See on kindlasti rõõmuks ka teatrikülastajale. («Trummilööjas» — Niila, «Igavesti haljastes palmides» — Valdis.) Muidugi, selliste näitlejate ring peaks olema palju laiem;

et repertuaar oleks mitmekülgne. Kõrvuti näidendiga on kavas vodevill või estraad («Kõrboja peremees» ja «Kaks ämma»), kammertükk ja massilavastus («Kesköö-missa» ja «Mahtra sõda»);

materiaalseid võimalusi. «Mahtra sõja» saime repertuaari võtta eeldusel, et «Vanemuine» kostüümide osas meid aitab.

Rahvasuu pajatab: enne kui kaks noort inimest paari saavad, kulutab vanakuri seitse paari pastlaid. Sageli tuleb ka lavastajal ja kunstinõukogul niisama palju pastlaid utiili anda, enne kui ühe hooaja repertuaari korda saame. Sobivaid lavasteoseid on ikka veel vähe, või täpsemini, nende leidmine ja nendele sattumine on raske.

Juhuslikult ajakirja «Theater der Zeit» üht vana aastakäiku (1957. a.) sirvides tabas pilk pealkirja ««Rote Rosen für mich» von Sean O'Casey im Schlosspark-Theater Berlin». Tüki kirjeldus äratas huvi — need mõtted, millest kirjutati artiklis, olid lähedased meie mõtetele. Saatsime teatrile kirja. Vastus saabus

* S. Vissak, Horisont läks avaramaks. «Edasi» 22. mai 1962.

kiiresti — kuid tükki oli teatri mängukavast juba maha võetud, tekst tagastatud Zürichi teatrikirjanduse laenutamise büroole. Läkitasime kirja uuel aadressil ja saime nõusoleku saksakeelse tõlke saamiseks, kui autori esindaja Londonis saadab originaali. Kolmas kiri rändas juba Londonisse. Vastus oli jaatav. Vahepeal saime kunstinõukogu liikme O. Ojamaa kaasabil kirja teel kontakti autori endaga. O'Casey saatis ise näidendi eksemplari välja ja see ei petnud meie lootusi. Tükk rõõmustas meid kõiki, nii näitlejaid kui ka näitejuhatust. Praegu, kus me seda juba mängime, paistab, et see meeldib ka publikule.

Kuigi Tartu Rahvateater ei pea surmapatuks mängida mõne teise teatri poolt mängitud tükki, on see siiski erandlik nähe. Kõige kurvem on see, et puudub ülevaade olemasolevast repertuaarist. Raamatukogudes või Kunstide Valitsuses olevad bibliograafiad ja annotatsioonid on liiga napid ja juhuslikud. Meid huvitavad kahesugused näidendid — need, mille probleemidel on juures maa ja leiva lõhn, ning taolised, kus noorus ütleb oma sõna maailma kujundamisest. Kui probleemiasetus on meile erutav, siis me ajame selle tüki jälgi seni, kuni me ta kätte saame.

Ajakirjast «Teatr» lugesime retsensiooni «Sajandi pojale». Tajusime selles jällegi oma tükki. Kirjutasime Moskvasse autorile Ivan Kuprijanovile, palusime abi. Autor saatis meile näidendi. Kirjavahetus jätkus ka hiljem. Selline kontakt on veel leningradlase V. Savitskiga ja slovaki dramaturgi P. Karvašiga. Selle tulemusena on teatri repertuaaris P. Karvaši «Kesköömissa» ja portfellis sama autori «Antigone ja teised».

Mõnevõrra oleme kontaktis ka kodulinna autoritega.

Ka kunstinõukogu liikmed ise on üht-teist kirja pannud. Nii mängiti V. Raidaru näidendit «Virvatuled» ja H. Palametsa satiiripõimikut ««Herilase» fotograaf».

Rääkides repertuaarist tuleb kõrvalpõikena rääkida ka rahvateatri repertuaari laenutuskogust, sellest omapärasest raamatukogust, mille asutaja ja «varahoidja» on Mihkel Soo.

Kostab kirjutusmasina tuttav klõbin. See «muusika» on kõlanud AÜN Tartu Kultuurihoone ühes nurgatoas juba aastaid. Virkade sõrmede löökide all sünnivad sõnad, sõnadest laused. Kasvab täistrukitud lehtede virn.

Kell Raekoja tornis lööb kümnendat öhtutundi.

«Mihkel, mine ometi puhkama,» noomib Kultuurihoone direktor.

«Varsti,» on lühike vastus, mis tegelikkuses on hoopis pikem. Mihkel Soo tööruumis valitseb vaikus ja aken on pime ainult neil öhtutel, kui Kultuurihoones toimub mõni üritus või näidendiproov. Siis askeldab ta kas riidehoidjana garderoobis või õpib oma uut osa.

On ta siis riidehoidja, näitleja või masinakirjutaja? Sellele polegi nii kerge vastata. Raske on vahet teha, kus lõpeb üks ja algab teine. Üks on aga kindel — esimene on Mihkel Soo otse-seks ametiks, näitlemine ja näitekirjanduse paljundamine kuulub tema ühiskondliku töö valdkonda.

Mihkel Soo koostatud laenutuskogus leidub näidendeid ja estraadimaterjale eesti, läti, leedu, vene, armeenia, ukraina, poola, ungari, tšehhi, prantsuse, iiri autoritelt.

Seda tööd alustas Mihkel Soo 1952. aastal. Tänapäevani on kogunenud üle kümne tuhande masinakirjalehekülje, kokku 155 teost. Peale selle 7 mahukat köidet estraadistseene (700 pala). Seda kõike on kogutud tilkhaaval. Keegi selleks korraldust ei andnud. Mihkel ise mõtles välja, ise nägi vaeva, ise viis ellu, et edaspidi hädalistel oleks võtta. Ja neid hädalisi ei ole vähe. Siin on käidud repertuaari laenutamas küll linnast ja rajoonidest, Jõgevast ja Elvast, Peipsi kandist ja Saaremaalt — kogu vabariigist. Aastas laenutab siit repertuaari üle 40 näite- ringi.

Raamatukogu juhataja ei tegele mitte ainult näidendite paljundamise ja laenutamisega. Ta annab alati nõu, missugust näidendit valida ja isegi, kuidas lavastada.

Mööduvad peaproovid ja kontrolltendus. Kunstinõukogu võtab lavastuse vastu ja homme toimub esietendus. Tööd ja vaeva nõudev loomingupeeriood on seljataga, etendusse lülitub viimane komponent — publik.

Publik on teatrikunsti lahutamatu koostisosa. Teatrikunst sünnib siis, kui toimub etendus. Etendust saab anda ainult siis, kui on, kellele mängida. Kui ei ole publikut, siis etendus jääb lihtsalt ära. Teatri oma nägu sünnib ja saab oma ilme vahetult teatri peamise partneriga — publikuga.

Oma publik ei kujune päevapealt. Möödub aastaid, ja pikamisi võib märgata, et publiku hulgas on ikka rohkem ja rohkem nn. vanu tuttavaid. Nende read täienevad. Kes nad on? Näiteringi aegu moodustasid publiku enamiku noored, kes ootasid kannatamatult, millal lõpeb kava ja algab tants. Nüüd tantsu ei toimu. Publik muutus. Ka nüüd külastab statsionaari endiselt hulgaliselt noori — õpilasi ja üliõpilasi. See on aga uus

vahetus noori, publik, kes tuli teatrisse etenduse pärast. See on loomulik. Peale selle on repertuaaris sellised tükid, mis noori huvitavad ja mille autorid on õppeprogrammides: E. Vilde, A. H. Tammsaare, S. O'Casey. Kuid juurde on tulnud hulgaliselt eakamaid inimesi. Nende hulgas on töölisi ja insenere, pedagooge ja arste. Maarajoonides aga on ülekaalus aastates inimesed. Publik ise on eri kohtades eripalgeline, erinevate traditsioonidega. Ühes paigas armastatakse ainult tõsiseid tükke, psühholoogilisi näidendeid, teisel ollakse maiad komöödia või estraadi peale. Mõnel pool on maarahvas teatripäevaks valinud pühapäeva. Laupäev on saunamõnude jaoks. Teises kohas tuleb mängida just laupäeval või isegi äripäeval. Nädalalõpp veedetakse kodus ringis.

Huvitav ja vajalik on jälgida teatrikülastajate reageerimist laval toimuvale. Etenduse teatud momentidel jälgib publik näidendi kulgu tooli seljatoele toetudes, mõnel hetkel tõmbub seljatoest eemale, aga üksikutel sekunditel või minutitel kaldub isegi ettepoole; juhtub sedagi, et nõjatub eesmise tooli seljatoele. Mida rohkem on neid momente, kus teatrikülastaja kaldub lava poole, seda soojemini võetakse etendus vastu. Liikudes peale etendust garderoobis või seistes taksojärjekorras, kuuleme tihti mõttevahetusi laval nähtu kohta.

See on heaks endeks. Kui lava ja saali vahel tekib selline pidev koostöö, siis etendus tungib sügavale publiku teadvusse. Ta võtab kaasa neid mõtteid, mida rahvateater talle andis. Ainult siis sünnib tõeline lavastus, kui kõik laval toimuv võetakse saali poolt vastu ja see jääb püsima kauaks-kauaks. Kui teatrikülastaja ei lülitu kõigesse laval toimuvasse, siis õiget etendust lihtsalt ei ole.

«Publik eelkõige näeb, siis kuuleb, seejärel mõistab, kus midagi ja kellega toimub. Seejärel, olles kaasa haaratud laval toimuvast, tungib näidendi kangelaste «hingeellu» ja lõpuks, laadituna «inimkirgede tormist», muutub tahtest sõltumata nagu laval toimuva kaasosanikuks, nii näidendi kui ka etenduse peamised mõtted ja ideeline olemus muutuvad tema enda omaks.» *

Tartu Rahvateatril on kujunemas oma publik. Küllap on selleks kaasa aidanud otsingud ja leidmised oma repertuaari alal, selliste lavastuste kavvavõtmine, mille vastu teatrisõbrad huvi tunnevad ja mis tekitavad neis uusi mõtteid. Peale «Kesköö-

* Н. В. Петров, Режиссер в театре. Москва 1961, lk. 58.

missa» üht etendust ütles külalisena Tartus viibinud näidendi autor P. Karvaš:

«Saali astumisel üllatusin veidi. Enamik publikust olid noored. Teen veel ühe komplimendi Tartu teatripublikule. Omaette elamuse sain teie teatrisõprade suurepärasest tähelepanust. Niisugune peabki olema hea etendus ja hea publik.»*

Praegu liiguvad mõtted selles suunas, et oma publiku read kasvaksid veelgi. Kui korraldada võõra autori ja võõra lavastuse puhul teatrihuvilistele sari loenguid, tutvustades inimestele sellist materjali, mis aitaksid hiljem paremini mõista lavastust! Toogu see esialgu kokku 30—40 kuulajat, ikkagi on rahvateatril parkümmend sellist teatrisõpra, kes oskab etendust vaadata oma pilguga.

5. Esimene vili salvedes

On tavaline laupäev, 28. märts 1959. Läheneb õhtu. Tänavatel tõtleb inimesi. Mõned peatuvad valgustatud reklaamakna ees. Mis siis täna siin huvitavat sünnib? Järjekordne esietendus — «Kõrboja peremees». Sõna «järjekordne» ollakse harjunud Kultuurihoonega nii sageli ühendama, et võiks seda tavaliseks pidada. Kuid siiski, miski on täna teisiti. Kui avaneb eesriie, siis ei avane see mitte enam Kultuurihoone näiteringi, vaid rahvateatri esimeseks etenduseks. Ja see pole juba tavaline nähtus, vaid hoopis midagi muud, tähtis, pidulik sündmus. Esimene tera poetati salve. Lõikus oli pidulik — saal tulvil rahvast ja mõtteist. Arvamusi jätkus teatrikülastajaile, jätkus kriitikuile. Aga künd, külv ja võitlus ohakatega olid hoopis argipäevased. Tuli ju rahvateatril endal esimest korda tõlgendada klassikat ja õigesti välja tuua teosesse peidetud sügav sotsiaalne sisu.

Selleks tutvusime põhjalikult kirjaniku ja tema loominguga, kuulasime kirjandusteadlaste vestlusi, külastasime A. H. Tammsaare elule ja loomingule pühendatud näitust, tuhnisime arhiivmaterjalides.

Me mõtlesime, kuidas leida järgmiseks prooviks midagi uut ja erutavat. Halb on, kui osatäitja ohtes ütleb:

«Homme on jälle esimene vaatus! Ära tüütab. Ikka üks ja sama.»

* Ü. Laul, Peter Karvaš rahvateatris. «Edasi» 21. okt. 1964.

See tähendab, et ees ootab mehhaaniline proov. Tuleb tunnistada, et mõnikord meil seda juhtus. Ja tulemus — stambid, väline mäng. Nüüd katsetasime seda «kavalust», et lisamaterjalide uurimise ja arutelud jaotasime kogu prooviperioodile.

Mis puutub Katku Villusse, siis rahvateater tõlgendab seda kuhu tahtejõulise unistajana. Villu unistab suurest elust, loovast tööst, ja teeb selleks palju. Tema tegevus ei lange mitte alati kokku praktilise otstarbekusega. See annab teistele perepoegadele-peremeestele võimaluse tema üle naerda. Niiviisi saab ta juba varakult tunda, et ta on väikese ja kehva Katku perepoeg, kellel pole reaalseid väljavaateid asuda Kõrboja rikka ja haritud peretütre Anna kõrvale. Ehkki ta aimab Anna uhkes ja kinnises iseloomus enesega võrdset, tunnetab ta seda teravat lõhet, mille on tõmmanud nende vahele erinev sotsiaalne seisund. Villu ehitab Katkule uhke võlvitud keldri ja remonditöökoja, millel pole otstarvet. Hiljem asub ta viljaka põllumaa puhastamisele kividest. See on algeliste töövahendite tõttu pea-aegu võimatu. Anna oskab Villu tegevust hinnata ning suhtub temasse üha suurema huviga. Märgates seda ning aimates ühtlasi, et Kõrboja vajab temataolist teovõimsat peremeest, satub Villu suurtesse vasturääkivustesse. Ta on vahepeal ennast sidunud Kõrboja endise teenija Eeviga, kellega tal on poeg. Villu tunneb sügavat inimlikku kohustust Eevi vastu, ehkki isa kangekaelsuse tõttu tal polnud võimalik otsekohe abielluda. Need vastuolud viivad Villu traagilise hukkumiseni.

Kõrboja Annas otsime eelkõige sissepoole elavat naist, keda peab rohkem aimama, aimates mõistma. Anna varjab oma armastust Villu vastu väliselt kinnise käitumise taha. Anna saab aru Villu tõelisest loomusest, mida teised ümbritsevad ei taipu. Just seda analüüsisivat läbinägelikkust Villu suhtes püüdsime rõhutada. Anna on iseseisev. Ta on oma käitumisega kaugelt üle kodukoha kolkaümbruse eelarvamustest. Anna on see, kes elus kunagi ei kaota pead. Need olid lähtepunktid ka peategelase karakteri avamiseks.

Mõtetest tegudeni kulus tükk tööd ja hulk proove. Paika tulid panna tegelaste omavahelised suhted, nende varjundid ja eriaastmed.

Proovid läksid, aeg läks ja asi edenes pikkamisi kuni esietenduseni. Palju me tookord kätte saime, sellest rääkis kirjandusteadlane A. Vinkel:

«... Mõni nädal tagasi märkas nende ridade kirjutaja müüri-
lehte «Kõrboja peremehe» etenduse kohta Tartu Kultuurihoo-

nes. Ja ennäe! Piletid olid minuti-poolteisega käes, samuti üllatas kohapeal kuuldu-nähtu. Selgus, et Tartus on veel teine, nimelt isetegevuslik teater. Ja pakutud etendus oli küllalt nauditav. Tõsi küll, Katku inimeste psühholoogilise tõlgenduse osas oleks oodanud sügavamat, kuid Kõrboja pererahva hulgas oli seevastu tüübikujundusi, mis tundusid otse elust väljalõigatuina.»*

Hiljem töö jätkus, sest lavastus on nagu Tallinn, mis kunagi valmis ei saa.

Aprillis süttis rambivalgus järjekordseks esietenduseks, milleks oli P. Kohouti «Selline armastus».

Autor on selle draama näol valmis meisterdanud üpris tugeva koorega pähkli, mille katkihammustamisel võivad koore sisse jääda nii lavastaja kui näitlejate murdunud hambad. A. Kallas otsustas hammastega riskida.

Osade jaotamisel tekitas kõige rohkem peavalu Mees Tallaaris kui igati abstraktne kuju, ning samal ajal kõikide näiden-dikivide tsement ja sideaine.

Probleemiks oli ka lavakujundus, kuna autor on ilmselt eeldanud lavastuse juures osaliselt filmi kasutamist. Lavastaja fantaasia asendas filmi eesriidega kaheks jaotatud lavaga, kusjuures tagalava sai eeslavast kõrgem ning ekraanile projekteeritava fooniga. Süüalustele ehitati lava kõrvale saali omaette podium.

Proovid ise kujutasid endast alguses stuudiotööd üksikute stseenide lõikes. Neid lühikesi lõike nagu väikseid vaskosi nühkis lavastaja prooviruumi kuumuses tundide viisi läikima, kuni stuudiotundide lõpuks võib-olla mõned neist isegi hülgasid. Lavale minnes kõik nagu oksüdeerus. Tuli otsast alustada. Muide, nii on kõigi lavastustega olnud. See, mis prooviruumi intiimses õhkkonnas on paika pandud, kipub laval esialgu lagunema. Kui aga proovisaali töö on olnud orgaaniline, siis liitub lavastus lavaproovides ilma suurema valuta.

Ja tagantjärele tundub, et «Selline armastus» kujunes kaunis õnnestunud etenduseks. Samas artiklis, kus A. Vinkel teeb meile etteheiteid, et me ei jõudnud veel Katku rahva psühholoogia peensustesse tungida, kirjeldab ta ka oma muljeid «Sellisest armastusest».

«Tee teada, külastasin ka teatri järgmist lavastust — P. Kohouti «Sellist armastust». Juba näidend ise on andekalt kirju-

* A. Vinkel, Mõtteid Tartu uuest teatrist. «Edasi» 10. juuni 1959.

tatud, käsitleb sügavalt kaasaegset ning inimlikku teemat, rääkimata sellest, millega ta üllatab draamatehnika uudsete võtete osas. Eriti meeldiv on aga lavastus. See kulges sujuvalt, kuigi tekst ja lavaseadeldis esitasid mõnes osas küllalt suuri nõudmisi. Osatäitjad olid tublid . . . See isetegevusliku teatri lavastus on õigustatud leidma vaatajaid niisama paljuks (või rohkemaks) kordadeks kui mõnegi kutselise teatri tükki.

Pole kahtlust, et inimesed, kes ühes lavastuses täidavad peaosi, teise puhul aga müüvad kavalehti või töötavad riidehoius, on südamega oma kunstile andunud. See on meeldiv ja saavutuse suhtes lugupidamist vääriv . . .»*

Teater kahe näidendiga repertuaaris, vähemalt Tartu-suures linnas, eksisteerida ei saa. Tuli kohe asuda tööle uue tükiga.

Rahvateatri esimese hooaja kolmandaks lavastuseks sai Ivan Kuprijanovi näidend «Sajandi poeg». Selle näidendi tegevus areneb Siberis hüdroelektrijaama ehitusel. Tegevusaeg: tänapäev. Näidendis pörkavad kokku kaks ellusuhtumist: inimeste heaolu nimel võitleva partorg Bolšakovi ja majandusmees Prokofjevi oma. Mõlemad on sügavalt veendunud oma seisukoha õigsuses. Selles lavastuses töö raskuspunkt aga kandus Nastja Bulanova osatäitjale, keda mängis noor ja andekas, kuid väikeste lavakogemustega isetegevuslane Aili Varamäe.

Nastja osa oli Varamäe iseloomule täiesti vastupidine. Aili Varamäe — tagasihoidlik, heasüdamlik, intelligentne neiu. Ja äkki Nastja — tütarlaps, kes on kaotanud oma vanemad sõja ajal ja sattunud halbade sõprade kilda. Näidendi algul on Nastja täiesti allakäinud tüüp, alles sündmuste käigus tekivad Nastja iseloomus nihked ja etenduse lõpuks peab ta muutuma inimeseks, kellest ühiskond ja kaaslased rõõmu tunnevad.

Esimeses vaatuses on selline episood. Töömehed peavad lõkkeitule ääres puhketundi ja keedavad uhhaad. Sinna tuleb purjus Nastja oma noormehega. Tütarlaps käitub väljakutsuvalt, norib tüli, pilkab, laulab mingisugust labast lorilaulu ja tantsib.

Just siin need raskused algasid. Proovisaalis tegutses heasüdamlik, kartlik, pisut isegi arg Nastja. See ei kõlba. Osatäitja oli õnnetu, lavastaja mures. Mida teha?

Veel ja veel kord analüüsiti suure põhjalikkusega Nastja kuju seesmist, mõttelist liini. Näis: mida rohkem lavastaja sai anda näitlejale omapoolset materjali kuju avamiseks, seda parem.

* A. Vinkel, Mõtteid Tartu uuest teatrist. «Edasi» 10. juuni 1959.

Näitleja korjas sealt välja vajaliku oma osa ülesehitamiseks. Elu tähelepanelik jälgimine andis omapoolse materjali. Nastja kuju sai teoreetiliselt igati omaseks. Aga praktiliselt — lavalises tegutsemises võttis see märksa rohkem aega. Taas muutus proovisaal etüüdide toaks. Siit improviseeritud tegevusest valis lavastaja välja selle, mis tundus kõige lähedasem näidendi ühe või teise episoodi mõttele, Nastja karakterile. Edasi prooviti autori tekstiga. Nii saadi rida stseene, mis vastasid sellele, mida otsiti. Aega võttis nende puhastamine ja tervikuks liitmine.

Lõpuks on kõik ettevalmistused tehtud. Laval lähevad pea-proovid. Varsti toimub etendus. Kuidas on lood ümberkehastumisega? Peab ütleva, et Aili Varamäe oli tubli. Nastja sõnad, tegevus, mõtted muutusid lõpuks tõe poolsest näitleja enda tegevuseks, mõteteks, sõnadeks. Isetegevuses on ümberkehastumine väga raske probleem. Sageli on küll kõik vajalik ja võimalik tehtud, aga imet ei juhtu. Ümberkehastumist ei ole. Või kui on, siis haruharva ja üksikutel momentidel. Need hetked on muidugi suure õnne hetked. Öeldakse, et ümberkehastumine on näitlejale autasu tohtu ja pingerikka töö eest. Kui Aili Varamäe siin midagi saavutas, siis tänu suurele tööle. Aga näib, et see küsimus on seotud ka talendiga.

Detsembrikuus toimus Tallinnas esimene rahvateatrite vabariiklik ülevaatus, millest võttis osa viis kollektiivi 106 näitlejaga. Tartust sõitis võistlustulle «Sajandi poeg». Esimene konkurss. Sellepärast oli omajagu närveerimistki. Väsimus andis tunda. Seda enam valmistas rõõmu teade, et «Sajandi poeg» loeti õnnestumiste hulka. Tõsist heameelt valmistas Aili Varamäe poolt loodud Nastja. Tahaks ühineda maailmameister Valve Lüütsepa mõttega: «Isegi suurematele närveerimistele, väsimusele ja tülpimusele on kordaminekute roosioksa käes hoides mõnus mõelda.» * Kõige selleta polekski teatritegemisel õiget tuuma.

Korduvalt on isetegevusteatrite «viljapeksu» juures olnud Paul Kilgas. Tema arvab rahvateatrist, et «... tegemist on juba enam-vähem väljakujunenud kollektiiviga, kellele ei käi ka raskemad ülesanded üle jõu... Tõsi küll, eks nendeski teatrites ole olnud tõuse ja mõõnu, ajutiselt ebaedugi, on olnud suuremaid ja vähemaid pereheitmisi ja muud sarnast, mille pärast teatri «nagu»

* «Edasi» 5. juuni 1964.

nii mõnigi kord on kadunud murekortsudesse, ent kõigele vaatamata on meil siin tegemist tugevate, eriilmeliste teatritega selle sõna kõige otsemas mõttes.*

6. Lüürilisi hetki argipäevas

Lavastus järgneb lavastusele. Üks erineb teisest. Kõik ei valmi ühtlaselt. Juhtub sedagi, et mõni ei saa kunagi valmis.

Kuid töö käigus, praktikast kasvavad välja mõtted ja kogemused — neist tahakski rääkida.

Häid tulemusi on andnud etüüdid. Need aitavad osatäitjal realiseerida seda materjali, mis fantaasia viljana kujust on kogutud. Esimese teatrikevade eel sai eluloo I. Štoki näidend «Ankruväljak». Selle näidendi keskne kuju on vanem-madrus Sergei Seljanin (R. Tsurenkov või A. Mürsep), kes eksib distsipliini vastu. Eksimus näib olevat tühine. Ta viibib armastatud neiu juures ja hilineb kasarmusse terve tunni, kuid sellel tunnil on väga tõsised tagajärjed. Selle aja jooksul laev väljub õppesõidule ja sõber, kes teda õppustel asendab, hukkub avarii tõttu...

Sergei Seljanin oma monoloogis meenutab laeva, meeskonda, komandöri. Vestluses näitlejaga oli näha, et ta mõistab kuju, mõtleb temast huvitavalt, kuid proovidel need mõtted ei leidnud esialgu kehastust. Proovisime etüüdidega aidata näitlejal leida õiget enesetunnet. Teemaks valisime juhtumeid mereväelaste elust, Sergei suhted seltsimeestega, ohvitseridega. Mõned etüüdid kasvasid välja otse autori tekstist. Proovidel organiseeriti Sergei kohtumisi komandöri, meeskonnaliikmetega. Neist etüüdidest selgus, kuidas Sergei pöördub laeva komandöri poole, kuidas ta esineb linnaloo saamiseks. Näitleja arusaamad muutusid üldisest konkreetsemaks ja reaalsemaks. Etüüdid võimaldasid osatäitjal leida täiendavaid toone oma kangelase karakteri kujutamisel. Kordamisel viidi sisse uusi, täpsustatud elemente, mis muutsid stseeni väljendusrikkamaks.

Meid aitas sageli ka «risküsitlus». Osatäitja pidi alati valmis olema vastama igasugustele küsimustele, mis talle esitati tema poolt loodava kuju kohta. Sellega saime mõnevõrra vältida üldse-mängimise ohtu, mis ju vahel ka veel suures teatris kum-

* P. Kilgas, Esimene vili isetegevuslike teatrite salvedes. «Kultuur ja Elu» 1960, nr. 9.

mitab, rääkimata isetegevusest. Vastata saab ju ainult seda, mida teatakse.

Nii jõudis osatäitja soovitud lõpptulemuse poole palju kergemini.

Rahvateater võttis repertuaari A. Salõnski draama «Trummi-lööja», mida mõned teatrid nimetasid ka «Niilaks». Oli selge, et kui teose nimi on «Niila», siis väga palju oleneb Niilast. Oli selge ka see, et tükki pole kerge lavastada. Kui ei jää kõlama see, mis toimub tütarlapse hinges, siis on kõik läbi. Kuid võlus näidendi omapära. Selles oli palju teist plaani, allteksti. Selles näidendis räägitakse üht, kuid mõeldakse hoopis vastupidist. Niila ei jutusta kellelegi, mis peitub tema hinges. Ainult üksi olles julgeb ta vahetevahel iseendaga avameelne olla. Näidend on nii üles ehitatud, et kõik Niilat ümbritsevad inimesed peavad teda allakäinud naiseks, sakslaste sabarakuks. Niila töötab tõlgina gestaapos. Selline oli ta luurajaülesanne. Kui linn vabastati Nõukogude vägede poolt, ei vabanenud Niila aga kaaslaste põlgusest. Ta sai ülesandeks jätkata oma osa ja välja selgitada linnajäänud vaenlase salaagentuur.

Üks raskemaid stseene näidendis on kahe luuraja dialoog, kellest kumbki peab täitma oma ülesande. Niila peab teada saama vaenlase agentuuri, ja Nõukogude ohvitseriks riietatud vastaspoole luuraja ülesandeks on välja selgitada Saksa kindrali Otto von Rannerti hukkamise üksikasjad. Et seda stseeni mängida, tuli näitlejail väga täpselt teada allteksti. Võib-olla toorkordne alltekst oli veidi lihtne, kuid selle konkreetsus aitas meid palju. Laval tekkis partneritevaheline kontakt, teineteise tunnetamine ja pinge.

Siin ta on — mainitud stseen koos näitlejate poolt leitud alltekstiga.

Laval on Niila ja Mika. Teised kiirustasid õhurünnaku ajal keldrisse.

Mika: Te olete julge. (Teine plaan: «Hea, et jäime kahekesi.»)

Niila: Mul ei ole midagi kaotada. (Teine plaan: «Ta on kaval. Tuleb olla ettevaatlik.»)

Mika: Kas te saite okupatsiooni ajal palju kannatada? (Teine plaan: «Kuidas Niilale läheneda?»)

Niila: Vabandage, olen tüdinud vastamast sellistele küsimustele. (Teine plaan: «Tuleb küsimustega rünnata, ajada ta

segadusse.») Ja üldse, teile kui ohvitserile, võib-olla isegi par-
tei liikmele, juua minu seltskonnas... Töötasin gestaapos tõl-
gina. Selge?

M i k a: Ma... ei oletanud... (Teine plaan: «Tüdruk on tähe-
lepänelik. Ma ei tohi end reeta. Pean olema Nõukogude ohvitser.»)

N i i l a: Mis, lõite kartma, kapten? Oh, nihkusite eemale...
Me oleme ju üksi... (Teine plaan: «Ma võlun teda.»)

M i k a: Ja sakslastega käitusite samuti? (Teine plaan: «Pean
isiklikud tunded maha suruma.»)

N i i l a: Aga teie sarnanete sakslasele, jumala eest. (Teine
plaan: «Ajan ta segadusse.»)

M i k a: Kuidas? (Teine plaan: «Kas ma reetsin end?»)

N i i l a: Midagi on.

M i k a: Jätke juba. (Teine plaan: «Rahu! Rahu!»)

N i i l a: Miks te taganete? Kas ma teile ei meeldi? (Teine
plaan: «Kuidas ma teda vihkan!»)

M i k a: Kas sakslastega oli huvitav? (Teine plaan: «Tüdruk,
ära püüa!»)

N i i l a: Parajad loomad. (Teine plaan: «Kaasa arvatud ka
Mika.»)

M i k a: Jah, paljud neist langesid meie maal... Ja kätte-
maks, mida kannavad oma tääkidel meie sõdurid, meie parti-
sanid, öelge mis tahate, on püha kättemaks... (Teine plaan:
«Tarvis näida patrioodina.»)

N i i l a: (Teine plaan: «Räägib sõnu, mida ise ka ei usu.»)

M i k a: Muide, kas te seda kindralit mäletate, kelle meie
omad otse magamistoas magnet-miiniga?... (Teine plaan:
«Häire võib iga hetk lõppeda, teised tulevad tagasi, vaja kiirus-
tada.»)

N i i l a: Mäletan. Elajas oli, sadist. Otto von Rannert. (Teine
plaan: «Loll, teeb näo, nagu ei teaks midagi.»)

M i k a: Jaa-jaa, von Rannert. Kõigis lehtedes oli. Kuidas
küll meie omad selle nii peenelt välja mõtlesid? Tal oli ju
kindlasti kaitse? (Teine plaan: «Näis, kas vastab?»)

N i i l a: Mis lehed! Kas siis sellisel puhul kirjutatakse tõtt?
(Mika teine plaan: «Vaat kus tüdruk, keerutab!»)

M i k a: Joome ühe pitsi. (Teine plaan: «Joo, siis avanevad
su keelepaelad.»)

N i i l a: (Teine plaan: «Ära tule püüdma.»)

Sellises vaimus jätkus Niila ja Mika «sisemine monoloog» nende dialoogis.

Olen kogenud nii meie kui ka teiste isetegevuslike teatrite töös üht tüüpilist viga — püüdu katta näitleja puudujääke lavastuslike efektidega. Seda võib ju teha, kuid see on siiski väljapääs vaid üheks korraks. Teater areneb just nii, kuidas areneb tema näitleja. Kuigi «Trummilööjas» said paljud näitlejad oma ülesannetega päris hästi hakkama, pingutasime ka meie lavaefektidega üle. Valgus- ja heliefektid, pingeline muusika, filmikatkendid, Niila rõhutatud tants laua peal, ühesõnaga kõik see, millega tahtsime teha efektset lavastust, lõppkokkuvõttes vaesestas seda — varjutas ära näitleja.

Mida oli töö meile selleks ajaks veel õpetanud? Seda, et meie, näitejuhid, kipume liiga palju näitlejatele vahele segama. Kipume unustama selle, et ühel prooviperioodil ei tohi enam näitlejale ütelda «stopp» ja hakata pikalt analüüsima ja juttu ajama, vaid väärtuslik on just näitleja osas olemise pidevus, kuju mõtte katkematus. Kunas saabub see moment, kus «stopp» tuleb asendada pliiaatsi ja paberiga, et talletada endale märkused proovi lõpuks, seda peab igaüks ise kogema.

Püüdsime kogetut arvestada V. Vigante näidendi «Igavesti haljad palmid» lavastamisel, millega võeti osa III teatrikevadest. Lavastus kujunes kaunis silmapaistvaks saavutuseks käidud teel. Ta tuli ülevaatusel kolme parema hulka.

Huvitav ja raske ülesanne oli Karvaši «Kesköö-missa».

Prooviruumi seinal on lavapildi eskiisid. Need on kunstnik Hillar Heinsalult. Ta toob A. Kallase juurde tulles kaasa tüki linaluuplaati ja puuklotse. Sellest kujundatakse lavapildi makett. Puukuubikud on istmed, risttahukad kapid ja vineeritükk osa katusest. Kunstnik ja lavastaja tõstavad häält ja tõstavad ka puuklotse ühelt ruudult teisele. Ei ole naljaasi piskesele lavale paigutada tuba koos põõningu ja mööbliga nii, et ka näitlejaile jääks tükike vaba põrandapinda.

Kell on seitse. Algab proov. Näitlejaid on seekord ainult kaks. Angela (Tiiu Looman) ja leitnant Brecker (Adam Kivikink). Nad harjutavad stseeni kolmandast vaatusest.

Lavastaja istub oma kohal. Kuulab tähelepanelikult. Ei sega. Ei peata proovi. Ruumis on vaikne. Milline õnn, et juhuslikult on vaikus ka kooride harjutusruumis teisel pool seina. Kui puhkpilliorkester põrutab «saateks» «Tuljakut», katsu siis... Näitlejad räägivad vaevukuuldavalt. Seejärele võtavad tugevamini. Lavastaja kuulab endiselt vaikides.

Stseen on lõppenud. Vaikus. Näitlejad ei ole rahul, vabandavad, et ei saanud teineteisega vajalikku kontakti. Nad on rahutud.

Näitlejaid tuleb rahustada. Kuid tuleb ka näidata, kus on viga. Lavastaja esitab küsimusi.

«Ütle,» pöördub ta Angela poole, «kust Brecker tuli?»

«Käis minu vennast maha laskmas.»

«Kuidas sa suhtud Breckerisse?»

«Vihkan.»

«Õige. Sul on õigus. Aga see on tulemus. Sinna peame jõudma. Praegu aga on seesmises monoloogis veel tühimikke. Räägivad Tiiu ja Adam, mitte Angela ja Brecker. Mida Brecker ütleb tuppa tulles?»

«Mis kell on? Minu kell jäi seejuures seisma...»

«Mis on sinu alltekst?»

«M'nu kell jäi seisma partisan Durko mahalaskmise ajal.»

«Mida Angela küsib?»

«Mille juures?»

«Mis on sinu alltekst?»

«Vennatapja.»

«Õige. Angela provotseerib esimesena pealetungi. Brecker taipab ja asub ise pealetungile. Ta teab, et võidab see, kes esimesena ründab. Ja ta ründab, öeldes — mida?»

«Töö juures.»

«Angela, kuidas löök mõjus?»

«Seda ei oodanud. Ei oleks oodanud, et ta tapmist saab rahu-likult nimetada tööks. Sellepärast paiskan Breckerile näkku sõna — elajas.»

«Ja mõtled seejuures?»

«Seekord sama, mis ütlen.»

Vesteldakse vaikselt. Lavastaja küsib, näitlejad vastavad. Sellises intiimses õhkkonnas ei kipu osatäitjad teksti andma õõnsalt, deklameerides.

«Nüüd kordame seda stseeni.»

Ka seekord ei peata lavastaja näitlejaid. Ta on nagu kolmas kaasosanik Tiiu ja Adama kõrval. Nii märkamatult «sureb» lavastaja näitlejais. Näib, nagu teda enam ei olekski ruumis. Oli, ja enam ei ole...

«Kesköö-missa» esietendus on ammu seljataga. Neljas teatrikevadki, kus sellega Tartusse üks esikohti toodi, on juba unustusehõlma vajunud. Aga proovid käivad aeg-ajalt edasi. Kord otsitakse Breckeri vaenu, sest siin-seal lööb välja näitleja isik-

lik vaen. Kord leitakse käe «kõnele» huvitavam lavaline ülesanne. Katka ja Durko armastus kippus varem jääma nn. toa-armastuseks. Kuid lahinguolukorras on armastus hoopis erinev armastusest pargipingil. Proovid pärast esietendust — see on omamoodi stuudiotöö.

Tavaliselt teati juba aegsasti enne esimest lugemisproovi, kes millises osas esineb. Sean O'Casey «Punased roosid minule» lavastamisel jagasime osad alles pärast näidendi pikaajalist analüüsi. Näis, et see ei olnud halb. Varem juhtus sageli nii, et osatäitja pööras kogu tähelepanu oma rollile, mis segas analüüsimisel näidendist terviklikku pilti saamast. Arutelu aktiivsus oli ka väiksem. Seekord olid kõik kuidagi elavamad. Vaieldi tuliselt iga näidendisse kätketud probleemi üle.

Kuna osad määrati lõplikult kindlaks alles pärast analüüsi, siis põhjalikum vestlus iga osatäitjaga kuju täpseks lahtimõtestamiseks toimus samuti hiljem. Tundus, et seekord lavastaja mõtted muutusid kergemini ja orgaanilisemalt osatäitja omaks. Küllap sai see võimalikuks seepärast, et näitleja oli eelneva analüüsi tulemusena paremini loominguks ette valmistatud.

Need olid üksikud otsimised ja leidmised. Aga nad tundusid lüüriliste hetkedena keset argipäeva. Oleks neid hetki ainult rohkem.

7. Etenduse elu

Lõppes etendus, eesriie sulgus viimase vaatuse järel ja teatri-looming lakkas tegelikult olemast, jäädes ainult publiku mälestusse ja teadvusse.

Et näidendit uuesti mängida, uuesti luua, tuleb uuesti lavale asetada dekoratsioonid, uuesti kokku kutsuda näitlejad, uuesti peab saal täituma publikuga ja selle uue publiku ees peavad näitlejad uuesti looma oma lavakujude keerukat elu. Kui see nii on, siis korratav etendus ei ole kunagi kordamine, sest vaataja on uus. Elu ei seisa paigal ja see, mida vaataja eile rahulikult vastu võttis, võib täna uue külastaja juures sünnitada ootamatu reageerimise.

Lavastaja lõpetas töö näidendiga, ei lõpe aga töö etendusega, ta peab jälgima selle edasist elu. Mõnel lavastusel on see pikem, mõnel lühike.

Peale selle on iga kordusetendus uuele publikule esietenduseks, sest ta näeb seda esimest korda. Seepärast peab etendus

teatrikülastajale alati kõlama esietendusena, vaatamata sellele, et näitlejad mängivad mitmendat korda.

Viis aastat tagasi, 1959. aasta märtsis esietendus «Kõrboja peremees». Viis hooaega on Katku Villu õnnetult «surnud», kuid etendus elab edasi oma elu. Viis aastat ei ole pikk eluiga, kuid, lehitsedes vanu märkmikulehti, saaks omapärase jutustuse «etenduse elust». Siin oleks lehekülgi tegelastest, kes aja jooksul on vahetunud. Kui alustasime, siis trükiti kavalehele Kõrboja teenijatüdruku Leena osatäitjaks õigusteaduskonna üliõpilane Tiiu Kumm. Aastad lendasid ja ühel suvepäeval saatsime teele verivärske juristi. Kahju oli. Siis õppis osa Enna Pärnsalu. Läks aasta ja teatrikülastaja nägi laval Leena osas äsjust abiturienti Viive Otti.

Ants Vodi jätkas poolelijäänud haridusteed õhtukeskkoolis ja Kõrboja eestöetegija Jaani ohjad võttis enda kätte Jaak Kihu. Nii see on — kes õppima, kes tööle.

Etenduse nägu ei muutu mitte ainult osaliste vahetamisega. Lavastaja põhimureks on valmisetenduse puhul jälgida seda, kas tükk pärast esietendust hakkab kasvama või lagunema. Kui lavastuses on kasvutung, siis pidevalt repertuaaris olev tükk, kui selles ei tule ette osade ümberõppimisi, vajab vähe abi. Säärase tüki etenduse puudused on pigem ühekordsed eksimused kui vead, nende kõrvaldamiseks piisab paarist sõnast.

Kui etendus aga laval kipub lagunema, siis on targem lavastus uuesti proovisaali saata ja üles otsida lavastamise käigus tehtud viga. See etendus ei ole orgaaniline — ta ei ole kunagi elanud, vaid ainult elu teeselnud.

8. Näitleja-deklamaator

Näitleja- ja deklamaatorikunst — need on oma olemuselt sugulaskunstid, sest mõlemad väljenduvad eelkõige sõna kaudu. Nende mõlema puhul peab sõna saama mõtte krooniks. Kuid nende mõlema olemuses on ka erinevaid jooni.

Kui näitleja Meedi Vilipson astub lavale emana «Kesköömissas», siis võtab ta poeg Durko surmast vahetult osa, kannatab koos mehe ja tütrega. Alles emasuhete, mõtete ja tunnete kaudu jõuab näidendi mõte saali. Kui aga estraadile ilmub deklamaator Meedi Vilipson ja esitab Juhan Liivi «Pildikesi Peipsi rannalt», siis jutustab ta — just Meedi Vilipson, meile, mis Karjusse Juasepiga Ordi Annuse pulma aegu juhtus.

Neid näitlejaid, kes armastavad luulet, kes ise on kogenud suuri rõõme, mida luule anda võib, Tartu rahvateatris leidub. Oli neid näiteringi aegu, on praegugi. Aastatega näikse read isegi täienevat.

Deklamatsiooni kutsus Tartu Ametiühingute Kultuurihoones ellu vajadus mitmekesistada kontserdikavu. Alguses läks see töö meil kaunis isevoolu teed — kui kellelegi mingi lugu meeldis, õppis ära. Näiteringi juht kuulas üle, andis natuke nõu, kus rõhutada, kus tagasi tõmmata, ja pala läks kontserdilavale.

Süsteemaatiline töö sõnaga, lavalise lugemisega algas siis, kui loodi deklamaatorite ring, mida asus juhtima Eesti NSV teeneline kunstnik Benno Mikkal. Põhiliselt võtsid selle ringi tööst osa samad inimesed, kes tegelesid näitemänguga.

Benno Mikkal alustas näitleja materjalist. Hingamine, kõneaparaat, kõnetehnika, kõnekultuur — need olid töö alguses põhiprobleemid.

Nüüd tuli deklamatsiooniringile muretseda repertuaar. Ka siin tuli mõelda tervele reale küsimustele. Repertuaar pidi olema sisukas ja mitmekülgne. Ringil pidi varuks olema repertuaari, mis sobib pidulikule aktuselavale, ja ka säärast, mida annab estradaikontserti põimida. Pidi arvestama seda, et loetav pala «ei pistaks lugejat vöö vahele», s. t. esialgu ei tohtinud palad väga rasked ega keerulised olla. Palade raskus pidi kasvama esinejate võimetega koos. Ja aegamööda need võimed kasvasidki. Hugo Lauri meie hulgas ei ole, aga, saavutanud treeninguga enam-vähem painduva kõneaparaadi, õppinud valitsema keha ja taltsutama käsi, õppisime ka luulet ja lavasõna analüüsima. Autori mõtet muutma oma mõtteks. Suhtlema samaaegselt luuletuse autori ja publikuga. Hakkasime sõna taga nägema mõtet — ja rõhutama oma hinnangut sellele mõttele.

See oli suur töö, mida Benno Mikkal noorte asjaarmastajatega ära tegi. Esmakordselt pääsesid meie deklamaatorid vabariikliku konkursi lõppvooru 1955. aasta sügisel.

Meedi Vilipson, kes esitas Juhan Liivi «Pildikesi Peipsi rannalt», tunnistati parimate hulka kuuluvaks.

1957. aasta suvi. Vabariigi esimese noorsoofestivali kunstilise isetegevuse konkursid olid väga pingelised ja konkurentsitihedad. Seda näitas juba konkursside läbiviimine kahes voorus. Deklamaatorite konkursil, kuhu oli registreeritud 79 esinejat, osutus vajalikuks veel kolmaski voor. Lõpuks jäid võistlema kolm sõnakunstnikku. Üks nendest oli B. Mikkali õpilane Urve Kaup-Liivamägi.

Suure emotsionaalsusega ja hästi nüansseeritult esitasid oma palad kõik kolm konkurenti. Parimaks osutus siiski Urve. Ta esitas F. Kotta luuletuse «Viimane kiri». Urvel õnnestus edasi anda fašistide poolt hukkamisele määratud nõukogude tütarlapse hingelist üllust, kodumaa-armastuse jõudu ning vaenlase kirglikku vihkamist.

See oli suursündmus Urvele ja tema õpetajale — B. Mikkalile. See innustas ja kohustas ühtlasi, sest võita on kergem kui võitjaks jääda.

Nõudlikkus kasvas. Repertuaari valiti eriti hoolikalt. Korraldati omavahelisi ülevaatusi. Juhtgrupi moodustasid Meedi Vilipson, Urve Liivamägi, Liidia Rohtla, Arnold Kivioja.

Deklamaatorid said järjest raskemaid ülesandeid. «Kui M. Vilipson kolme aasta eest paelus meid Juhan Liivi «Pildikestega Peipsi rannalt», siis seekord ta tõestas, et suudab hästi esitada ka värsis kirjutatud palasid. Säärane mitmekülgsus on hinnatav ja annab tunnistust tõsidusest, millega deklamaator suhtub oma võimete arendamisse.»* märkis Kaarel Toom 1959. aastal.

Rahvateatri perioodil kasvasid noorte read mitme eeldustega deklamaatori võrra, nagu Marje Uuk, Valve Kiisel, Liia Kelp jt. «Vanast kaardiväest» jäid deklamatsioonile truuks Meedi Vilipson ja Urve Liivamägi.

«Suur ja ilus töö,» nii iseloomustas Karl Ader Urve Liivamäe saavutusi. Need tulemused ei tule tööta. Seda teavad asjaosalised ja B. Mikkal kõige paremini.

Mõtted, mida juhendaja annab, töötab Urve tavaliselt üksi olles põhjalikult läbi. Ise avastab vigu, ise ka parandab. Näitejuht kontrollib. Tihti võib teda kohata üksinda prooviruumis harjutamas. Ta ei tuubi teksti, vaid mõtleb selle pähe. On õnnetu, kui ei jõua asja tuumani. Tunneb siirast rõõmu, kui leidmised on leitud.

«Lähem proovin, kuidas kuulajatele istub,» armastab Urve siis kärsitult öelda. Ei saa ju unustada partnerit — publikut. Ja veel üks vajalik omadus — Urve tuleb alati lavale kindla teadmisega: «Mul on teile täna midagi öelda.»

Üksikesinemistest on jõutud deklamatsiooniõhtuteni. Deklammaatorid ja ringijuht Benno Mikkal arvavad, et on veel kasvuruumi nii sügavuti kui ka laiuti minekuks.

* «Kultuuritöötaja» nr. 1, 1959, lk. 6.

9. Vahelugemisi lavalt ja lava tagant

Kolmas kell. Saal pimeneb. Laval elustuvad pildikesed Paunvere külakoolist. Kõik on kohal. Isegi Friedrich Suur oma koerakesega. Mis Joosep Toots see on, kel koera ei ole. Aga kust mujalt koerakest saada, kui Friedrich ei aita.

Seob Suur siis koera paelaga klaverijala külge ja ruttab eesriide ette teadustama:

«Esitame katkendi Oskar Lutsu...»

Äkki saalis naer.

...?!

Eks koerake igatses peremehe juurde. Ta rebis enese lahti ja pistis oma pea kah eesriide vahelt välja, et vaadata, kuhu peremees kadus.

*

Arnold Everausil juhtus A. Tšehhovi «Karu» etendusel õnnetus vurrudega. Nagu kiuste tõmbas üks vurrupool end nina alt lahti ja lehvis rääkimisel nagu karjapeni saba. Hädast saadi üle sel teel, et kõige vihasema repliigi ütlemisel rebis osatäitja vurrud eest ära ja viskas suures kaares aknast välja.

*

Omapärane lugu juhtus kord väljasõiduetendusel Pärnus. See oli siis, kui veel oma autobussi ei olnud. Kohale toimetati Tartu masinaga. Öösel, pärast etendust, pidi Pärnust palgatud auto näitlejad Tartu tagasi tooma.

Pärnus oli üldse raskusi auto saamisega. Kui lõpuks saadi presendiga veomasin, siis oli juht selline, et jala ei käi, vett ei joo ja alla 70 km tunnis ei sõida. Kui linna piir seljataha jäi, hakkas ta kaasavõetud veini sisse pumpama. Sellest «haigusest» saime jagu — panime ühe sõnaka mehe kabiini juhi kõrvale istuma.

Vanasõna ütleb: «Käsi peseb kätt.» Enne Puurmanni peatas juht masina ja lausus kategooriliselt:

«Minge maha, limiit on läbi, rohkem makstud ei ole. Sõidan Pärnu tagasi!»

...!?!

Tartusse tuli oma 45 kilomeetrit.

*

«Kaks ämma» käisid Ranna rahvamajas. Õigeks ajaks jõuti kohale küll, aga siis selgus, et kostüümide kast oli maha unustatud. Oh häda! Nüüd see päris vodevill alles algas. Kuna üks meestegelastest pidi riietuma pikka musta maani kleiti (vodevillis seda juhtub), siis agaramad küla naised ja noorikud püüdsid nõu ja jõuga igati abiks olla. Aidast ja kappidest toodi välja küll pulmakleite, seelikuid, kombineesid. Ants Mürsep ei ole Kalevipoeg, kuid ükski kleit ei sobinud — pihast ja õlgadest kitsad. Ranna noorikud olid üpris kurvad, kartsid, et etendus jääb ära.

Ei aidanud siis muud, kui kaasasõitnud kassapidaja loovutas oma seeliku (kassaluugist sai pileteid ka seelikuta müüa), üks naistegelastest ohverdas oma džempri ja vodevill sai ehtsal «vodevilli» kombel maha mängitud.

*

Hoopis suurem õnnetus juhtus aga «Igavesti haljaste palמידega». Mustvees pidi toimuma etendus. Kuid poolel teel, kusagil Vara kandis avastati, et üht peategelast — Zigetat — polegi kaasas. Ometi olid Kultuurihoones mõlemad kohal. Lepiti isegi kokku, et mängib põhikoosseis. Eks Zigeta osatäitja oli just enne väljasõitu läinud kõrvalruumi. Nii ta maha jäigi. Dublant aga teadis, et tema on vaba, ja läks koju.

Nii tuligi Tartusse tagasi sõita.

*Tule ikka mu rõõmude juurde
kaudu mu vaevakaskede
Kui kruusatee kraasibki taldu
tule ikka mu rõõmude juurde*

P.-E. Rummo

III. ASJADEST, MIS ÜHENDAVALD INIMESI

1. Toredad sõidud

On hea, kui inimesi seovad ühised huvid, mõtted, ettevõtmised. See ühendab neid tugevaks kollektiiviks. Ühiselt ületatakse kasvuraskused kergemini. Ühiselt on rõõmudki suuremad, mured aga väiksemad. Viis aastat ei ole pikk aeg, kuid ajahammas on juba vajutanud rahvateatri ellu nii mõndagi omapärast ja toredat, mida aeg enam ei kustuta. Teatritegemisest juba oli juttu. Nüüd räägime pisut sellest, mis sinna juurde kuulub.

Rahvateatril on kujunenud traditsiooniks veeta suvepuhkus kollektiivselt. Näitlejad võtavad puhkuse ühel ajal, tavaliselt juulikuu teisel poolel või augusti alguses. Tore, et paljud ettevõtted aja suhtes vastu tulevad. Puhkuseplaanid tehakse klaariks juba varakevadel. Ikka rändama, mis muud. Vahel võetakse reisipauna mõni repertuaaris olev tükk. Need asjad täpsustatakse mais-juunis, töötatakse välja marsruut ja kodukord.

1960. aasta suvel, kui suure juubelilaulupeo eesriie oli sulgunud, kogunes Russalka ligiduses parkivasse Kultuurihoone autobussi rahvateatri rahvas. Algas sõit Karjalasse, esimese ühise suvepuhkuse sihtkohta.

Marsruut kulges Narva—Leningrad—Razliv—Repino—Vibros—Zelenogorsk—Podgorje—Krasnoselsk—Losjevo—Laadoga. Sellel sõidul etendusi ei antud. Puhati sõna otseses mõttes. Imetleti karget ja kaunist loodust, külastati vaatamisväärsed kohti. Koosveedetud päevad lähendasid, süvenes vastastikune sõprus.

Järgmine suvi viis rahvateatri pere lõunasse — Taga-Karpaatidesse, kus

«Nagu muistse kantsi müürid
ümberringi kõrged mäed —
oja kalju jalgu küürib,
tal on külmad, kärmed käed...»

(O. Kruus, «Öö Karpaatides»)

Kahe nädala jooksul oli palju, mida tasus vaadata ja mälus talletada. Kõik, mis nägime, millest mööda sõitsime ja mille juurde peatuma jäime, oli enamusele meist uus ja esmakordne. Nautisime Ukraina steppide avarust ja selle maa lubivalgeid maamajakesi. Olime pealtvaatajaiks sellele, kuidas lõhati mägedes teed «Sõpruse» naftamagistraalile. Küpsetasime šašlõkki koos Taga-Karpaatia karjustega. Hüüdsime «hurraa!» German Titovile, kes ühel südaööl üle meie peade kihutas. Vallutasime Ozernaja tipu. (Alguseks oli tema 1496 meetrit meile küllaltki tõsine alpinisti võit.) Meie teise ühise puhkuse päevad olid ilusad. Tundsime mõnu päikesest, mägedest ja veest. Enne tagasiteele asumist põikasime sisse Kamenets-Podolskisse. Kohustusime siinse rahvateatriga. Valetati afišše, kavalehti ja mõtteid. Avar saal 900 istekohaga ja oblastiteatriltpäritud rikkalik garderoob. Oleks Tartus ka selline avar lava sellise rikkaliku kostüümilaoga! Näitlejaid on neil, nagu meilgi, kuuekümnepäev ümber.

1962. aasta suve veetsime Ruhnu saarel. Maakuulajad tõid sõnumi, et selle saare ajaloos pole veel olnud ühtegi teatrietendust. Otsustasime ruhnulaste külalislahkuse tasuda etendustega. Kaasa võtsime «Kõrboja peremehe», «Trummilööja», «Siinpool horisonti» ja estraadietenduse «S. K. V. T.». Sõit läks nagu sõidud ikka ja lõppes kohalejõudmisega.

Külavahel peaaegu inimesi ei kohta. Kõik on ametis: mehed merel ja naised heinakaarel.

Kolime oma varanduse üle karjamaade ja läbi võsa laagripaika. Meri jääb mõne minuti kaugusse. Ümberringi kasvavad kõrged kadakad ja kaharad männid. Paremat kohta ei tea tahagi.

Telgid püsti ja kiiresti ümbrust uudistama. Kadakad on nagu äsja juuksuri juurest tulnud — neli-viis meetrit kõrged, sinakasrohelist ja kujult kangesti paplisarnased. Kadakate ja mändide vahel kasvavad kibuvitsad kõditavad ilumeelt. Kohati on nad kadakatest läbi kasvanud ja jätavad mulje, nagu kadakas ise öitseks.

Kõrkjatevaheline rada juhib mere äärde. Päike särab otse silma ja kõrvetab valget nahka. Võtame ette matka veerand-tunni tee kaugusel asuvale Liivassaarele. Jalgade ümber sagivad kalamaimud ja pea kohal karjuvad kajakad. Noortele kajakatele õpetatakse parajasti lennuoskust.

Liivassaarel võtavad meid vastu kajakad, kõrkjad, kivilahmakad ja puhas liiv. Sinine taevas ja halastamatu päike löid ettekujutuse õigest puhkuseilmast.

Päevad möödusid huvitavalt ja mitmekesiselt.

Löödi kaasa ka kolhoosi töödele-toimetustele. Heina sai tehtud päris mehemoodi. Kahel esimesel päeval oli heinte kokkupanek. Ilmad on kuumad ja päikesepaistelised. Nahk õhetab päikesest ja harjumatu töö võtab kondid valusaks. Aga küünidesse vedasime oma 50 tonni heina. Kui veel arvestada saadusessepanekut, siis ikka kuigivõrd saime saarerahvast aidata. Ka kalapüügile võtsid ruhnulased meid kaasa. Kuivõrd meist sellel tööl abi oli, ei oska otsustada, aga «meretöö lõhna» sai mõni mees ikkagi juurde.

Õhtuti on saare rahvamaaja lava meie ja saal ruhnulaste päralt.

Esimeseks mängisime «Kõrbojat». Alguse kuulutasime välja kella üheksaks. Algas venis ligi tunni. Kümne paiku oli saal rahvast täis. Kohal olid saare naised isegi sülelastega. Kui kogu rahvas kohal oli, hakkas veidi hirmgi — kuidas see publik, kus noorima ja vanima vaataja vanuse vahe on vähemalt 70 aastat, etenduse vastu võtab. Kuid murest hoolimata läks etendus ladusalt.

Pärast etendust lükati toolid kokku, pillimees kutsuti lavale ja saali täitsid valsihelid. Valss ja polka on ruhnulaste lemmikantsud. Tantsitakse kaua.

Meid ootavad kastemärjad telgid ja linnuuni, sest hommik lubab ilma ja uusi toimetusi.

Järgmisel õhtul asub lavale «Horisondi» rahvas. Publikut on rohkem kui eelmisel etendusel. Aplaus laseb uskuda, et tükk rahvale tõesti meeldis.

Viimaseks sõnalavastuseks oli «Trummilööja». Kui etendus lõppes, hüüti saalis kolmekordne «hurraa!». See oli küll kõige siiram ja südamlikum tänu, mida me kusagilt oleme saanud.

Estraadilavastusega «S. K. V. T.» andsime Ruhnus 100-nda etenduse. Tänutäheks kingitakse meile saare meistrimehe Peeter Rooslaiu valmistatud hülgeküti kompass. Vasksele kaanele on graveeritud «S. K. V. T. Ruhnu 100. 22. VII 1962. a.»

Mälestuseseme üleandmisel lausus külanõukogu esimees Johannes Sutt kuldsed sõnad:

«Aidaku see kompass hoida alati õigena teie tänuväärse töö kurssi!»

Ilus kingitus seisab praegu meie proovisaalis. Kui vahel raske on või viltu kipub vedama, heidame pilgu talle.

Sai otsa ka see puhkus. Jätame hüvasti lahkete tööinimesetega, kelle rõõmude ja murede tunnistajaiks me olime kaks nädalat. Lubasime tuleval suvel uuesti tulla, see plaan meil oligi. Järgmisel suvel olime kokkulepitud ajal Pärnus, et üle sõita Ruhnu, aga sellest sõidust ei tulnud midagi välja. Ilmad olid tuulised ja väikesed kalalaevad ei sõitnud sadamast välja. Suured Ruhnu ei sõida, sest meri on seal madal, pole võimalik randuda. Tuli kurssi muuta ja anda etendusi lähemal, Kihnu saarel. Kihnu rahvale see ettepanek meeldis, paadid saadeti vastu ja peagi olime ise ning meie dekoratsioonide koorem saarel.

Nii külastati Kihnu saart üsna juhuslikult. Kohalikus rahvamajas anti kaks etendust ja tutvuti saarerahva elu-oluga. Vastuvõtt oli soe ja südamlük.

Tee saartele selge, sõitis rahvateater järgmisel suvel veel kord üle väina — Saaremaale. Pärispuhkus veedeti seekord jälle ratastel — sõitsime risti-pöiki läbi Leedu ja Läti.

2. Huvitavad kohtumised

Kohtumised — need on vanade sõprade jälleenägemised ja uute leidmised. Meie rahvateatrit seob aastatepikkune sõprus Otepää omaga. Oleme pidevalt külastanud teineteise etendusi. Oleme ka muidu sageli kokku saanud. 1962. aastal korraldasime esimesed sõprusvõistlused reesõidus, kelgutamises ja köieyeos libedal jääl. «Vanemuine» pani käiku isegi sõprusvõistluse rändauhinna. Esimene sõprusvõistlus lõppes Otepää kasuks 3 : 0.

Kahe rahvateatri esimene sõbruspäev oli sedavõrd tore, et järgmisel talvel kohtusid Otepääl juba kuus rahvateatrit. Kõigepealt istuti nõu pidama ja kuulama, mida teistes paikades tehakse. Enne pärispidu paluti igalt näitejuhilt üks vanasõna. Varsti loositi need teemadena välja. Ettevalmistuseks jäid mõned minutid ja improviseeritud etüüd pidi esitamiseks valmis olema. See kujunes juba väikeseks stuudiotunniks. Kokkuletku lõpuks peeti maha sõprusvõistlused spordimängudes.

Sellel kokkutulekul otsustati isetegevuslike teatrite asemel hakata kasutama veidi vähem kohmakat sõnaühendit — rahvateater.

*

30. oktoobril 1960. aastal esines TR Konservatooriumi lavakunstikateedri esimene lend rahvateatri laval Juhan Smuuli «Muhulaste imelike juhtumistega». Pärast etendust kohtusime. See õhtu jääb kauaks meelde. V. Panso jutustas, kuidas toimub konservatooriumis õppetöö. Rahvateatri pere pajatas jälle oma otsingutest. Ühiselt arutati näitekunsti probleeme. Koosviibimine lõppes omavahelise luuleõhtuga.

«Viime Tallinna kaasa parimad muljed sellest laulu-, rahva- ja mõtterikkast kohtumisõhtust.

V. Panso ja tema sellid»,
jäädvustati kroonikaraamatusse.

*

Rahvateatri perele on käinud oma teatritöö muljeid ja kogemusi jutustamas Eesti NSV rahvakunstnik Martin Taras ja Hugo Laur, Eduard Türk, Ly Lasner, Riivo ja Adja Kuljus, Alli Tammemets, Liidia Duplevskaja ja Karl Kalkun (senior). Lavaveteranid meenutasid oma eluteed kunstis ja ühtlasi ka eesti teatri ajalugu. Kuigi rahvateatri näitlejad õppetöö käigus on tutvunud teatriajaloo probleemidega, on sellised vahetud kohtumised meeldivateks täiendusteks. Õpetlik ja lõbus oli õhtu «Paunvere poistega». Kiir (Ervin Abel) ja Toots (Karl Kalkun junior) alustasid lavakuju loomise sünnitusvaludest ja lõpetasid Kiire ja Tootsi vempude esitamisega.

Hea sõnaga meenutatakse Karin Kase konsultatsioone ja jutuaajamist Moskva teatriteadlase L. Freidkinaga. Mitme koosveedetud tunni jooksul arutati lahti paljud näitemängutegemise keerulised probleemid.

3. Külalisesinemised

Kolm on kohtu seadus. Kui juba on juttu toredatest sõitudest ja huvitavatest kohtumistest, siis oleks patt vaikida külalisesinemistest. Neil on Tartu rahvateatri elus oma kindel koht. Eespool juba rääkisime sellest, kuidas Otepää rahvas esines Tartu rahvateatris «Horisondis» ja meie jälle nende omas. Kuid

selles lavastuses on mänginud külalisi ka mujalt kui Otepäält. 27. oktoobril 1962 avas rahvateater hooaja A. Liivese näidendiga «Siinpool horisonti». Afišsidele oli põiki kleebitud riba «Külalisena peosas V. Kingissepa nim. TRA Draamateatri peanäitejuht Eesti NSV teeneline kunstnik Ilmar Tammur». Publiku huvi etenduse vastu oli suur, rahvateatri perel — veelgi suurem. Kartsime, et Ilmar Tammur mängib meid «surnuks», teadsime ju, kui hea oli tema Mürk Draamateatri laval, kuid Tammur oskas oma mängu suure taktitundega sobitada meie palju väiksema meisterlikkusega ansambli raamesse.

Vihmamantlis, säärsaabastes, soni peas — niiviisi seisis ta, Tammur-Mürk, keset metsapunkti kehvavõitu klubiruumi, s. t. keset rahvateatri kitsukest lava.

«Mis meil on — metsapunkt või lasteaed? . . .» müristab Mürk oma esimesed müristamised.

Juba esimestest lausetest ilmnes, kuidas Ilmar Tammuril kogu lavaline tegevus oli seesmiselt pisimate üksikasjadeni õigustatud. Temas oli kõik ehtsalt metsamehelik. Selliselt juhtis külaline oma metsapunkti kogu etenduse kestel. See haaras, nakatas, kiskus kaasa. Kui eesriie sulgus, et taas avaneda aplausitormis külalisele, siis kummardus publikule üksainus sõbralik näitlejate kollektiiv, üks ansambel ühiste eesmärkidega. Ei olnud kutselisi ega isetegevuslasi. Ja see oli Ilmar Tammuri, tunnustatud kunstiinimese, pedagoogi, lavastaja teene, kes oskas end suurepäraselt kohandada olukorraga. Suur aitäh!

Kui ajalehemehed Ilmar Tammurilt küsisid:

«Kuidas oli?», vastas ta:

«Eelmisel öhtul oli meil nii-öelda kohanemise proov. Esimese vaatuse alguses oli Mareti ja Talve dialoog. Kuulasin lava taga. Kuidagi imelikult vaikselt kõnelesid, asjalikult, isegi veidi hallilt, kuid seejuures lihtsalt ja realistlikult. Sisse astudes tõmbasin ka paar kraadi Mürgi bravuursusest alla . . . Iga näitleja saab vaid ansambli raamides välja paista. Vastasel korral läheb eluline usutavus kaotsi, näed laval inimesi, kes nagu kogemata kokku sattusid. Sinu kõige ehtsamgi tunne ja seesmine mõte võib liiva joosta, kui jätab arvestamata, mida partnerilt vastu tuleb. Ka temale on vaja ruumi ja õhku anda, tõmmata ta kaasa ja olla talle toeks. Mis juhtuks, kui kooris üks laulja äkki kõvemini hüüdma hakkaks kui teised . . .

Etendusele läksin ma võrdlemisi kõheda enesetundega. Mõtlesin vist hoiatusele tikukarbil: «Ära hüppa vette tundmatus

kohas!» Esimestes stseenides olingi ma ehk asjatult valvas ja arvatavasti kõige närvilisem tegelane laval. Peagi tuli mul vaid imestada, kui lennult isetegevuslased minu mänguga kohanesid. Mahtusin nende hulka lahedasti ära nii olemise kui ka ütlemistega, kohtusime rahva ees nagu ammused kolleegid. Tore, andekas kollektiiv.»

«Võib-olla mõni sõna lähemalt?»

«Oli endagagi tegemist, kus see aeg siis teisi hinnata. Üldine pilt aga oli väga hea. Rõõmustas Arnold Everaus, kes ühe proovi ja järelprooviga Luku kuhu agressiivsemasse, minu Mürgile märksa vastuvõetavamasse plaani suutis viia. Energiline uljas poiss oli Roman Tsurenkovi Kipso. Head nooruslikkust oli Tiiu Luku Maretis... kõigiga, kellega ma laval repliike vahetasin, sain hea kontakti. Vaadati otse silma, mitte nii kuidagiviisi sinnapoole. Ja mis öelda oli, öeldi ära ehtsa sisetundega, läbi enese. Oli ühe mõtte lõpetamine ja teisele üleminek, mõtte kulminatsioonid ja rõhud. Ühesõnaga — Tartu rahvateatri stuudiotöö näib olevat kindlal alusel, puuduvad halvad asjaarmastuslikud stambid, mida ma kõige rohkem kartsin. Peopildis tundus rahvas veidi kurvameelsena, oleks tahtnud näha rohkem särtsu ja lustakust.»

«Kas külaskäik Tartusse ka isiklikult midagi andis ja õpetas?»

«Õpetas kiiresti reageerima, vabalt improviseerima, uusi misanstseene looma, ja mis veelgi olulisem, õppisin lähemalt tundma seda taimelava, kust teatrid värsket verd saavad.» *

«Kallid sõbrad. Suur kunst armastab tõsiseid inimesi ja tõsised inimesed teevad suurt kunsti,» kirjutas Ilmar Tammur rahvateatri külalisraamatusse.

«Horisonidi» raielangile andis Draamateater veel ühe külalise: Rein Areni — Kipso.

Proov läks hästi. Rein Aren oli kohe esimestest repliikidest peale oma inimene. Tema Kipso lausa põles laval. Tema tegudes oli tõesti tuld ja tõrva. See nakatas näitlejaid, kiskus kaasa. Pole siis imestada, et näidendis Maret Kipsot rohkem armastab kui Talvet.

Etendus kulges samuti edukalt. Näis, et sellel etendusel tundsid nii külaline kui ka kodurahvas end tõesti koduselt.

Kohtumisõhtu oli ainulaadne veel selles mõttes, et saalis istus ka bussitäis Laeva metsapunkti metsamehi. Peale etendust kohtusid esmakordselt kolm Kipsot korraga: Uno Silgo

* «Kultuur ja Elu» 1962, nr. 12, lk. 20.

Laeva metsapunktist (Kipso prototüüp) ja Kipso kehastajad laval — Rein Aren ja Roman Tsurenkov.

Esimene kohtumine andis julgust. Nüüd oli plaanis juba uus. Ühel hommikul helistas Aksel Kallas Pärnusse ja palus näitlejaid E. Alaküla ja E. Raljat külalistena kaasa mängida «Kesköö-missas».

«Selle kõneluse tulemusena astusime poolteist nädalat hiljem Pärnu—Tartu bussile, kaasas kohvritäis kostüüme ja südames erutus.

Õhtu. Kell seitse. Surume tutvumiseks Tartu Rahvateatri kolleegide käsi. Silmad naeratavad sõbralikult, samal ajal aga ka hindavad, kaaluvad ja mõõdavad, püüdes haarata tulevase partneri olemust... Tutvume lavaga... Lavastaja Aksel Kallas tutvustab meile peamisi mängupunkte... Saal pimeneb ja algab proov... Asi on ühteaegu uus ja vana. Samad tegelaskujud — erinevad osatäitjad ja lavalahendus. Proov algab arglikult, kobamisi. Tekivad esimesed sähvatused ja kontakt. Mõnekümne minuti pärast on võõrastustunne kadunud, dialoog haakub ja tekib tugev loominguline pinge. Küllap soodustab seda ka kõrgendatud valvsus, millega jälgid partnerit... Enne lahkumist arutame ühiselt proovi käiku, pluss- ja miinuspunkte, mida tuleb arvestada homsel etendusel.

Arvamus on ühine: tuleme toime.*

Etendus õnnestus. Uued muljed ja mõtted vajavad aga lõpuni mõtlemist. Seda tehakse ühisel kohvilauas.

Ja veel üks külaliste vahetamine kutselise ja isetegevusliku teatri vahel, seekord vastupidi. Külaline on isetegevuslane. Evald Hermaküla Tartu rahvateatrist käis Viljandi «Ugalas» mängimas Valdist «Igavesti haljastes palmides». See oli meie kõigi pidupäev. Kõik olid erutatud, kõik hoidsid pöialt. Kõige vähem närveeris vahest asjaosaline ise, sest tema ei ole nõrgast puust. Evald Hermakülal pole selleks lihtsalt aega. Alati otsiv ja rahutu, omapärase sarmi, hermakülaliku enesekindluse ja julgusega — sellisena astus ta üles ka «Ugalas», kaasas nooruslik temperament. Ja sellisena ta meeldis teatrikülalistajatele Viljandis. Ja mitte ainult Viljandis. Ta hakkas meeldima ka «Vanemuisele», sest praegu ei ole Hermaküla enam E. Vilde nimelise Rahvateatri, vaid RT «Vanemuise» näitleja.

* E. Alaküla ja E. Ralja, «Kultuur ja Elu» 1964, nr. 1.

Januneb inimese hing loodusesundlikult ilu järele, siis januneb ta ühes sellega tõe järele — elutõe, ilutõe, kunstitõe järele.

Ed. Vilde

IV. INIMESED KAHE ELUKUTSEGA

Isetegevuslik näitleja — veel mõned aastad tagasi tähendas see asjaarmastajat, aga täna märgib see teist elukutset.

Need, kes teevad rahvateatrites näitlejatööd, on samal ajal tublid inimesed, head töötajad oma asutuses, ettevõttes, korralikud õpilased koolides, teadmiste järele janunevad tudengid kõrgemates õppeasutustes.

E. Vilde nimelises Rahvateatris on esindatud kõik põhilised elukutsed. Mihkel Soo statistika ütleb, et kollektiivis on 25% töölisi, 58% insenere ja teenistujaid, 11% õppivat noorsugu ja ülejäänud 6% kuulub pensionäridele. Milliste kutsealade esindajaid siin küll ei ole! Üksnes töölisi on kümnelts erialalt — autojuht, trükitoõline, õmbleja, klaasissepp, kondiiter, elektrik, pastöriseerija, tislter, lukksepp, keevitaja. Inseneride ja teenistujate ridadest leiame pedagooge, televisioonitõõtajaid, raamatupidajaid, arsti, direktori, varustaja, sekretäri, kassapidaja, laborandi, joonestaja, kinomehaaniku, kirjastuse tehnilise toimetaja, riidehoidja.

Kõiki neid erinevate vanuste, elukutsete, iseloomude ja haridusega inimesi seob ühine sügav huvi näitekunsti vastu. See toobki kaasa homse peegelduse tänases. See huvi ongi toonud neid inimesi rahvateatrisse, et alustada teist tööpäeva. Seesama rahvateater on vorminud neist kollektiivi.

Kes nad siis on?

1. Kaks paljudest

«Katka...»

«Jah, Durko...»

«Katka, kas tead, mis on vabadus?...»

«Vabadus...»

«Me võitleme — ja kusagil Austraalias räägitakse: slovakid võitlevad vabaduse eest! Väike slovaki rahvas tõusis üles. Nad ihkavad vabadust! Ja sakslased... kiivrites... tankide, soomusautodega... Sakslastel on suurtükid ja pommid... ja sakslased räägivad, et slovakid ei karda enam, asi on hull!... See ongi vabadus, kuuled... Täpselt samuti, kui sa ütled — laud, leib, armastus...»

... Surmvaikselt jälgib saalitäis teatrisõpru kahe noore inimese juttu lavakõrgendikul asuvas jäises pööningukambris. Kuulavad sellepärast, et lavalt õhkub saali killuke elu. Siin on mõte, mis tungib saali: on talv, haige partisan Durko ja tema sõber Katka.

Episoodiline stseen lõpeb. Saalis aplodeerib koos muu publikuga ka «Kesköö-missa» autor, slovaki kirjanik Peter Karvaš, kes oli külla sõitnud Tartusse — Eduard Vilde nimelise Rahvateatri kollektiivile.

«Teie Katka (Tiiu Lukk) ja Durko (Ants Mürsep) olid palju paremad, kui seni olen näinud ja ette kujutanud,» ütles autor siiralt.

See on suur tunnustus kahele noorele, kes on näitlejad igapäevase kutsetöö kõrval.

Varem armastas Ants laulda. Laulis koolis ja kodus. Laulis Ametiühingute Kulturihoone Segakooris. Lauluproovidel käies jäi ta pilk üha sagedamini peatuma uktsel sildiga: «Lava. Vaikust. Proov». Kui koorijuht tegi vaheaja, lipsas Ants saali proovi vaatama. Vahel «unustaski» end sinna ja sai dirigendi käest tõrelda. Ühel õhtul kutsuti teda rahvateatri prooviruumi ja siin «müüs Ants oma hinge kuradile». Tema teiseks elukutseks sai näitlejaamet. «Sellises armastuses» oli vaja esimest armastajat — Antsul tuli hakata selleks ja arvustaja leidis, et «Ants Mürsep andis Stibori osa veenvalt, haaravalt». Ta mängis kenasti ka «Sajandi pojast» Ivan Ignatjeviti, «Igaveses üliõpilases» Džon Aumere osa.

Rahvateatri juhatus otsustas repertuaari võtta A. Salõnski «Trummilööja». Noort lendurit mängis A. Mürsep. Oli vaja leida naispeaosaline — noore nõukogude luuraja osatäitja. Prooviti paljude noortega, kuni jäadi peatuma Tiiu Luku juures, kes oli äsja rahvateatrisse tulnud. Algas visa töö. Õhtud järgnesid õhtutele ja aegamööda hakkasid Tiiu Luku silmad vaatama ümbrust nagu Niila kurvad silmad. Need on liiga ausad «sakslaste sabaraku» jaoks. Kohates häid nõukogude

inimesi vaatleb ta neid oma tõsiste silmadega, nagu tahaks öelda: «Kas te siis ei tunne, et ma teen kõik teie heaks?»

... Niila Sniško tantsib laual — näiliselt purjus ja poolpaljas. Purustatud hoone taustal tundub see teotusena. Kuid vaadelges teraselt seda tantsu: milline sisemine protest igas liigutuses. Ootamatult ilmub Fjodor... Tants katkeb, Niila jookseb kõrvaltuppa. Hetk hiljem ilmub ta taas riietatult — ja on tunne, nagu oleks kõik pori temalt kadunud. Nii ta seisab meie ees — puhas, uhke, rikkumatu...

Tseisel vabariiklikul rahvateatrite kevadel 1961. aastal tunnistati Tiiu Luku ja Ants Mürsepa osatäitmisi parimate hulka kuuluvaiks. A. Liivese näidendis «Siinpool horisonti» tuli neil esineda Mareti ja Talve osas. Nende mängu jälgis Karin Kask. Peale etendust kohtus ta Tiiu, Antsu ja lavastajaga. Ta soovitas neile: «Õppige selgeks Romeo ja Julia dialoog ettekandmiseks W. Shakespeare'i juubeliõhtul Kirjanike Majas.»

«Tubli!» oli Ants Lauter neile pärast kätt surudes öelnud.

See on suur tunnustus noortele. Kuid rahvateatri näitleja ei saa ainult kunsti teha — ta peab tegema teatrile vajalikku tööd. Isetegevuslikus teatris tuleb teha kõik ühiskondlikus korras. Seda teavad ka T. Lukk ja A. Mürsep. Tiiut jätkub kostüüme korrastama, organiseerima näitlejaid õppetöele, puhkeõhtuid läbi viima. Kogu grimeerimismajandus on tema hoole all. Ja peale muu on ta juhatuse sekretär. Ega Antsulgi vähem askeldusi ole.

Kõrvaltvaatajal võib tekkida mulje, et näitering segab tööd. Ei sega. Vastupidi — üks rikastab teist. Õhtul on Tiiu näitleja, hommikul aga Tartu Pedagoogilises Koolis õpetaja ja Kultuurihoone lastesektori juhataja. Noored armastavad teda, sest ta armastab noori. Armastusest oma töö, koolipoiste-tüdrukute ja väikese rahvateatri vastu on ta ära öelnud mitmestki ahvatlevast ettepanekust minna suurele lavale või pealinna kõrgemale kohale.

Ants Mürseppa kohtame tihti põldudel, farmides, ehitusplatsidel, tsehhides, teatris ja kontserdisaalides. Tema on Eesti Televisiooni Tartu korrespondendipunkti operaator. Kui palju kokkupuuteid uute huvitavate inimestega, sündmustega. Operaatori terav pilk talletab palju «kruvikesi» ja «polte», mida võib uue rolli «kokkumonteerimisel» hädasti vaja minna.

Tööd ja tegemist on palju, ajast lausa puudus käes. Kuid Antsul ja Tiiul ei tule mõttessegi, et nad võiksid teisiti, kergemalt ja mugavamalt elada.

Ants Mürsep ja Tiiu Lukk kuuluvad nende näitlejate hulka, kes otsivad, mõtlevad, rikastavad end pidevalt. Olgu see koduteel pärast proovi või puhkehetkel, ikka ja jälle kaldub mõte ühisele nimetajale — mida minu lavakuju mõtleb. See ongi ju kogu näitekunsti baas — mida ja kuidas mõelda, kuidas elada tegelaskuju elu. Nii nad on läinud oma osade juures tuntult tundmatule, nii nad koguvad terahaaval rolli teist plaani, seda, ilma milleta ei saa lavakuju elada.

2. Nagu kahest kokku keevitatud

Põlvist saadik vees, püüab poisipõnn paberist laeva, mida lained oma turjal kaasa viivad. Kurvalt vaatab ta kaugenevat mänguasja. Nii üürrike see löbu oligi! Aga poisile meeldib mere ääres. Järgmisel päeval mängib pisike Robi jälle siin Pärnu rannaliival, kaaslasteks paberist laevad, päike ja meri.

See kõik oli üsna ammu, aastat nelikümmend tagasi...

Sadamasillal kostab meremeeste samme ja ankruketi raginat. Vesi loksuh. Hüvasti, Pärnu! Laev kiirustab tuulisele teele. Robert Ott heidab pilgu kodusadama tuttavale siluetele ja ruttab siis oma tegemiste juurde.

Kuus aastat laevapoiis- ja madruseametit. Sõidud Vahemerest Jäämereni. Võõrad sadamad ja saared. Neil aastail said tuttavaks Soome, Rootsi, Taani, Hollandi, Belgia ja Saksamaa sadamad.

Seegi oli ammu. Teise maailmasõja eelöhtul...

* * *

Kiirustamata siseneb jässakas kapten heeringatraaleri SRT-8200 radiokabiini ja annab edasi sõnumi:

«Siin «8200», siin «8200». Tervitus flagmanile, kaptenitele ja kõikidele kuulajatele. Asume ruudus «Žukov-73». Lõpetasime võrkude pardalevõtmise. 110 võrku, sügavusega 15—30 meetrit, kursiga Süd—West, Nord—Ost. 15—20 meetril 50—70 kilo võrgule, 20—30 meetril kuni 100. Vee temperatuur 8 kraadi. Kala 7 tonni.»

Äkki kostab läheneva lennuki müra. Kapten tõstab binokli aeglaselt silmade ette, lausub siis vihaselt:

«Tuleb, saatana kongnina. Sama hüdroplaan. Ajab mastid maha, piraat. Nägid, pildistas? Mõistad, mis neil on tegemist meie heeringatega?»

«Ju tal on, kui ta iga päev käib,» arvab kolmas abi.

«Tean küll, et ei tulista, aga ikka on kõhe. Tuletab meelde, et all on kaks versta vett,» ühmab selle peale kapten...

Heeringatraaler randub käteplaginaga. Publik lahkub saalist. Juhan Smuuli näidendi «Atlandi ookean» tegelased ruttavad garderoobi grimmi maha võtma. Sinna kiirustab ka kapten Poopuu osa täitja Robert Ott. Mängis hästi — nagu elus. Eks tõelisel merel omandatud kogemused läksid vana merekaru kuju loomisel asja ette.

See «meresõit» toimus juba sõjajärgseil aastail Tartu Linna Kultuurimajas.

Elukutseliseks meremeheks Robert Ott enam ei hakanud.

«Uus vahetus astus asemele. Pojal aasta meresõitu juba seljataga. Põhjameri, Norra, Kanada, Ameerika, Kuuba — algus on hea,» lausub Ott väikese uhkustundega. Ise on ta praegu Aparaaditehases keevitaja.

1959. aastal sai Robert Otist E. Vilde nimelise Tartu Rahvateatri näitleja: Tsufarov A. Salõnski «Trummilööjas», ärimees Aumere V. Raidaru «Virvatuledes», metsamees Rikas-Karu A. Liivese «Siinpool horisonti», estraadietendused. Kui kõik kokku arvata, siis tuleb esinemisi üle seitsmesaja. Lisaks proovid ja väljasõidud. 1963. aastal kulus «teatritegemisele» nii palju tunde, et kui need kokku arvata, saab 112 tööpäeva.

Kui näidendis on vaja mõnda rekvisiiti valmistada, ei keela Robert Ott oma abi. Rahvateatri pere peab temast lugu ja valis ta oma juhatusse. Nõnda on kogu tööpäev lõplikult jagatud. Hommik kohtab Robert Otti tehase remonditsehhis. Aga õhtul seab ta sammud Hariduse tänava poole — Kultuurihoonesse. Kõik toimub kindla graafiku kohaselt. Kui ainult ootamatused üllatusi ei valmista.

Mullu ühel kevadõhtul langes ettevõttes, kus Robert Ott töötas, survevalu masinate elektrisulatamisahi rivist välja. Spiraalid põlesid läbi. Survevalu masin jäi seisma. Plaan oli hädahohus. Esimene remondimees, kellele kohe mõeldi, oli Robert Ott. Aga kodus teda ei olnud. Alles veidi enne südaööd jõudis ta näidendiproovilt tagasi. Ees ootas teade avariist. Aeg oli üle kesköö, kui päevasest askeldusest ja õhtusest proovist väsinud töömees seadis sammud tehase poole.

Silmipimestavate välgusähvatuste saatel keevitab Robert Ott oskuslikult kokku metalli. Õhtutundidel seesama töömees «keevitab» üksikutest tükikestest kokku oma uut osa laval.

Robert Ott ise on nagu kahest poolest kokku keevitatud — tööline ja näitleja. Ainult et keevitusjälgi ei ole näha.

3. Arst ja näitleja

Roman Tsurenkov puutus näitemängutegemisega kokku veidi keskkooli- ja veidi tudengipõlveski ning Tervishoiutöötajate Maja näiteringis, kust Aksel Kallas ta Kultuurihoone näiteringi kutsus. Siitpeale on ta selle kollektiiviga lahutamatuks seotud. Siin on ta loonud terve rea huvitavaid kujusid (Anton «Kauges tees», Petr «Sellises armastuses», Katku Villu «Kõrboja peremehes», Bolšakov «Sajandi pojas», Sergei «Ankruplatis», Kipso «Siinpool horisonti», Marian «Kesköö-missas»).

See kõik ei ole tulnud kerge vaevaga. Tööd on tehtud tublisti. Huvi, entusiasm, tahtejõud ja lavalised eeldused... Tsurenkovi juures on need kõik nii tihedalt tööga läbi põimitud, et raske on eristadagi, kus algab üks ja lõpeb teine.

Ta on mänginud draamas, laulumängus ja estraadis. Viimane on ta arengule kasuks tulnud. Olulise tabamine, liikumine, rütmi kiire vahelduvus — seda kõike annab estraad.

Südamelähedaseim mängitud osadest on olnud talle Katku Villu. Ja kui püüan jälile jõuda, miks just Villu — saan vastuks, et «Villu on ilusa südamega inimene».

«Ilus süda» — julgeksin samade sõnadega iseloomustada ka Roman Tsurenkovi ennast. Tööd, mida ta päev päeva kõrval teeb, ei saa teha südamega. Ta on Tartu Tuberkuloositõrje Dispanseri arst. Tema ravialused on lapsed ja noored. Muidugi ainult südamest on vähe, et inimesi terveks ravida, peab ka tarkust olema. Kuid naeratus, arusaamine ja osavõtmine mõne väikemehe või tütarlapse muredest — sedagi läheb vaja. Nooruki sõpruse ja usalduse leidmine, usu, tahte- ja elujõu andmine — need on tuberkuloosi ravis niisama tähtsad kui täpne diagnoos ja õige ravikuur.

Ta on osanud istutada ka oma töökohta näitemängutegemise seemet, olles ise lavastajaks, autoriks ja näitlejaks.

Eeskuju tõmbab kaasa. Mitmed Tsurenkovi hoolealused viisid siit kaasa huvi arstikutse ja teatrikunsti vastu.

4. Näitlejate perekond

«Kes see teab, kuis kõik see algas, neiu vaikib, peiu salgab...»

Aga Meedi Mesipuust sai Vilipson. Üks on kindel — mõlemaid näitlejaid, Meedit ja Arvot, seob ühine huvi näitekunsti vastu. Mõlemad armastavad kõike teha suure põhjalikkusega. Meedi Vilipson on ühtemoodi tubli nii suurtes kui ka episoodilistes osades.

Anna mõtlik tähelepanelikkus isa ettepanekute ja kavatsuste vastu, ta tasakaalukus ja arukus neile vastamisel, sügav huvi ja analüüsiv läbinägelikkus Villu suhtes, kes talle oma ise-laadse arutusega seda enam meeldima hakkab, mida enam ta temast kuuleb, on oskuslikult tabatud ja edasi antud.

Või Helmi osa «Siinpool horisonti».

Väliselt on näitleja napp, aga ta tõmbab isegi tummades stseenides publiku tähelepanu endale oma sisemonoloogiga.

Arvustus hindas tema Helmit kõrgelt.

«Teises vaatuses on Helmi hoopis teine. Ta seisab Luku ees naisena, kes tahab elada, nagu õigeks peab, kelle süda nõuab elukaaslaselt nüüd palju, hoopis rohkem, kui mõni aeg tagasi isegi oskas arvata, kes ei taha olla ainult naine, vaid olla ka inimene, mõttekaaslane.

Need pole eneseõigustamiseks visatud sõnakõlksud, vaid tugevast veendumusest kantud lootus sisukamale elule inimese kõrval, kes on sisukam ja väärtuslikum kui egoistlik viriseja ja alati ainult endale mõtlev Lukk.» *

Sügavuti minek, mõtlikkus iseloomustavad paljusid tema osatäitmisi. Ja osi on tal olnud palju, sest Meedi Vilipson on seotud selle kollektiiviga juba rohkem kui kaksteist aastat. Ta võib laval mängida võrdse eduga noori ja vanu kangelannasid.

Meedi on ka silmapaistvalt andekas deklamaator. Ainult viimasel ajal saab vähem sellega tegelda, sest perekonna väike käskija Marko nõuab ka ema hoolitsust ja lähedust.

Arvo on rahvateatri laval kujunenud omamoodi «novellimeistriks». Ta ei ole kuigi palju mänginud suuri osi. Selle-est kuhjaga pisemaid ja — hästi. Ta osad on toredasti välja töötatud karakterid. Tema näitlejatööst meenuvad eelkõige pehmeloomuline ja tahtejõuetu Kõrboja Rein, energiline miilitsaseersant V. Koros-

* S. Vissak, «Horisont läks avaramaks». «Edasi» 20. mai 1962.

tõljovi vodevillis «Kaks ämma», peainsener Tolstopjatov «Sajandi pojast», vana korporant «Virvatuledest», sümpaatne, tark, kogemustega võitleja — polkovnik Mitrofanov «Trummilööjast».

Arvo Vilipsoni «novellikogu» keskseks teoseks tuleb tunnistada Palo osa «Kesköö-missas» — oma elu ees värisev ja kaugelgtki mitte rumal härrake.

Kuivõrd tihedasti on see vaikse olemisega tegudeinimene kasvanud rahvateatri kollektiivi, näitab seegi, et juba mitmendat korda järjest on teda valitud teatri juhatusse.

Hommik leiab neid Tartu Aparaaditehasest — Arvo tsehhist, Meedi kontorist kantseililaua tagant. Hinnatud töönimesed on nad siingi.

Arvo on loova mõttega inimene. Esitanud hulgaliselt täiustamis- ja uuendustepanekuid. Tema nimi on olnud mitmel korral linna autahvilil kui Tartu parim ratsionaliseerija.

Nii et päevad on täidetud. Töölt koju ja paari tunni pärast proovisaali, kus sageli läheb aega kaugelt üle kesköö. Et väike Marko liiga pahaseks ei saaks, on püütud tööd nii korraldada, et Arvo ja Meedi prooviajad kokku ei langeks, sest isa-ema töökoorma tõttu ei tohi pisipoju jääda hooleta.

5. Nüüd lähen jälle

Igal hommikul kiirustavad inimesed tööle. Igal hommikul kell pool kaheksa tuleb mulle linnaliinide bussijaama juures vastu turjakas mehemürakas. Me tervitame. Mõnikord vahetame kiiruga mõned laused.

«Täna on palju tööd. Ära pahanda, kui peaksin proovile pisut hilinema,» ütleb tema.

«Hästi. Alustan teisest stseenist,» vastan.

Siis kiirustab ta Nõukogude väljaku suunas, aga mina ruttan Võru tänava bussile.

Vahel hüüab ta mulle:

«Kas täna õhtul oleks võimalik proovilt varem lahkuda? Määrasin tuletõrjajatega kella kümneks estraadiproovi. Laupäeval peame esinema. Aastapäev.»

Kuidas sa ütled talle ära, kui selline tähtis toiming ees ootab. Nõustun.

Kell kaheksa istun mina oma töölaua taha metsakombinaadis. Sedasama teeb ka tema H. Heidemanni nimelises trükikojas. Arnold Everausil on vaneminsenerina tööd-tegemist palju. Ohu-

tustehnika küsimustes ei saa olla järeleandmisi. Aga katsu sa kõigil silma peal hoida, kontrollida, kui tsehhid asuvad mööda linna laiali.

Uue tehnika juurutamine ja ratsionaliseerimistöö aitavad kaasa tootmise edasisele mehhaniseerimisele, töövilkakuse tõusule. Everaus teab seda ja võtab ka neid kohustusi tõsiselt. Ühiskondlik töö trükitöölise teaduslikus ühingus või ametiühingu kultuurikomisjonis on tema juures nagu iseenesest mõistetav...

Õhtul on A. Everaus aga rahvateatris. Viisteist aastat tagasi sidus noormees end selle kollektiiviga ja on näitekunstiharrastamisele truuks jäänud tänaseni. Aastatega on kasvanud meisterlikkus. Aastatega suureneb osatäitmiste arv ja aukirjade virn. Üks õnnestunumaid osi on kahtlemata Jürka «Põrgupõhja uues Vanapaganas». Märkimist väärivad tema töömees Markin «Sajandi pojast», kaval ja kogunud fašistlik salakuulaja Mika «Trummilööjast», Voldemar Lukk «Siinpool horisonti», politseiinspektor Finglas lavastuses «Punased roosid minule» jt.

Paaril korral on Everaus ka «Tallinnfilmis» kaasa teinud.

A. Everausil ei sünni ükski osa kergelt ega kiiresti. Aga mis on kord paika pandud, see sinna ka jääb.

Kui ta mõnel õhtul varakult koju jõuab ja ütleb perele:

«Täna on vaba õhtu,» siis on see erakordne sündmus. Tavaliselt on kodurahvas temalt harjunud kuulma:

«Nüüd lähen jälle.»

6. Sündinud koomik

Rääkides rahvateatris estraadist, mõtleme Lembit Liivamäele. Tehes juttu Liivamäest, mõtleme estraadile. Need kaks on lahutamatud. Lembit Liivamägi on rahvateatri aktiivsemaid ja populaarsemaid estraadinäitlejaid.

L. Liivamägi katsetas estraadiga juba palju aastaid tagasi. Ta tegi seda tavaliselt pärast viimast seansi. Muide, L. Liivamägi on elukutselt kinomehaanik. Ise kirjutas pala, ise õppis selgeks, ise ka esitas need töökaaslastele. Meeldis. Kauaks selline inimene vaka alla ei jäänud...

Orkestrihelide saatel sõitis estraadilaev merele. Reisijate nimekirjas oli ka Lembit Liivamägi. See oli tema esimene pikem «reis» Kulturihoone laval 1957. aastal. Siit peale pole Liiva-

mäe nimi puudunud ühegi estraadietenduse kavalehelt Kultuurihoones.

Selle aja jooksul on ta loonud mitukümmend erinevat kuju lüürilisest armastajast kõige paadunuma bürokraadini. Kõik osad ei õnnestu võrdselt hästi, kuid iga uus erineb eelmisest. Kuidas ta selle saavutab?

Liivamägi mõistab, et tema poolt loodavad tegelaskujud on laval ainult kaks-kolm minutit. Selle aja jooksul peab jõudma luua karakteri! Ülesanne on raske. Tuleb otsida, katsetada. Ta armastab leida selliseid detaile, mis aitavad kuju eredalt välja joonistada. Alati on tal mõni uus «nõks» varuks. Ükskord pidi see lõppema miilitsaosakonnas. Esinedes estraadil lõnguse osas, ilmus Liivamägi lavale saali kaudu.

«Pidage, kuhu te lähete!» peatas teda range miilits kuue-sabast.

«Oli tükk tegemist, kui sain selgeks teha, et pean laval esinema,» meenutab Lembit. «Ega ta algul mind uskunud. Tuli lava servani järele ja jälgis, kuni asi klaar.»

Aeg-ajalt esineb Liivamägi ka näidendites (Kruglik «Trummi-lööjas», raudteepolitsei Foster «Punased roosid minule», Peeter «Kahes ämmas» jt.). Et ta on toime tulnud ka näiteringide juhendamisega, pole samuti saladuseks.

Lembit Liivamägi on ühtlasi meie teatri helitehnikuks. Kinomehaaniku ametialased teadmised kuluvad siin marjaks ära. Ta ise armastab helitaustu kujundada, vajalikke efekte välja nuputada, sest see on samuti looming, üks osa etendusest.

Kui estraad on ratastel, siis Liivamägi on sageli näitleja, elektrik ja helitehnik ühes isikus. Ega ta selle üle nurise.

Tema kohta öeldakse:

«Sündinud koomik.»

Ei tahaks sellega nõustuda. Lembit sündis Otepääl päris tavalise põngerjana. Ei erinenud millegagi teistest. Õppis kinomehaanikuks, praegu töötabki kinos «Komsomol» vanem-mehaanikuna. Töö kinos äratas huvi näitekunsti vastu, ja tuligi meie rahvateatrisse. Kõiges selles pole midagi koomilist. Et aga Liivamäele sündinud koomiku «aukraad» on omistatud, siis on selles süüdi aastaid kestnud töö ja treening.

7. Et aeg ei lendaks kasutult

Nooruslikult energiline ja printsiipaalne brigadir Ljoška «Kauges tees». Tubli arst Lida Petrusova, kes on valmis loobuma oma abikaasast, sest ta tunneb, et tal pole mingit õigust teda takistada abiellumast teisega («Sellises armastuses»). Huvi-tavalt antud rahajõmmi Aumere noor ja kergemeelne naine Silvia «Virvatuledes». Vanades igandites siplev peen proua, hari-matu, seesmise kultuurita, kõõrdpilguga Läände vaatav egoist ««Herilase» fotograafis». Raske töö ja murekoorma all küüru-vajunud Võllamäe Päärna ema «Mahtra sõjas».

Neid (ja palju teisi) näidendite kangelasi E. Vilde nim. Tartu Rahvateatris meenutab teatrikülastaja kui vanu tuttavaid, karakterite kordumatute detailidega, huvitavate nüanssidega. Küllap meenub ühtlasi ka nende looja — Helgi Ruubel.

Tunnustust väärib tema mitmekülgsus. H. Ruubel on võime-line esinema nii psühholoogilistes draamades kui estraadis. Lau-lab, tantsib. Seejuures ei lähe ta kergemat teed, ei püüa kuju luua väliste vahenditega. Osatäitmistest on tunda seesmist hin-gestatust, ossa sisseelamist (olgu see kuitahes lühike). See annabki tegelaskujudele sügavust, muudab need meelde jääva-maks.

H. Ruubel töötab Projekteerimise Instituudi «Kommunaalpro-jekt» Tartu osakonnas joonestaja-kopeerijana. Ta on kopeeri-nud sadu uusi ehitusobjekte ja vanade hoonete ümberehituse variante. Kui kahekümne tööaasta jooksul imepeeni tušijooni-tõmmatud kalkapaberid ära mõõta, saaks oma kolm tuhat ruut-meetrit.

Kolm tuhat! Kui palju on selleks tulnud pingutada, tähele-panu koondada. Kopeerimine on täpne töö. Erakordset mõtete kontsentreerumist nõuab ka näitlejatöö. Võib-olla on kutsetöö selles osas oma mõju avaldanud ka H. Ruubeli näitlejatööle! Mine võta kinni.

Kui talt küsida, miks ta tuli rahvateatrisse, vastab ta: «Et aeg ei lendaks kasutult.»

Talle annab rahvateatri näitlejatöö päevade sisukuse, mõtte-pinge ja loomisrõõmu.

8. Direktor siin ja seal

«04? ... Palun 600... Kas Eesti Televisiooni Tartu korrespondendipunkt kuuleb? ... Palun Heino Jallaid telefonile.»

«Teda ei ole kohal. Sõitis Otepääle saadet ette valmistama.»

«Millal ta Tartu tagasi jõuab?»

«Õhtuks.»

«Palun jätke tema töölauale teade, et õhtul kell 19 on rahvateatri juhatuse erakorraline koosolek.»

«Saab tehtud.»

«Tänan.»

Heino Jallai on alati ratastel — kord televisiooniautol, kord rahvateatri perega Kultuurihoone autobussis. Nii et temaga silmast silma kohtuda polegi nii lihtne.

Direktor — näitleja — näitejuht. Nii tunneb Heinot rahvateatri pere. Juba aastaid lasuvad teatri juhatuse esimehe (meie nimetame teda ühiskondlikuks direktoriks) kohustused tema õlgadel. H. Jallai on ka igapäevases töös direktor — juhatab erikorrespondendina Tartu televisioonipunkti. Kuivõrd suur koormus on Heinol rahvateatri juhatuses, sellest annab tunnistust mahukas protokolliraamat. Üritus järgneb üritusele, kohtumised kohtumistele, väljasõidud väljasõitudele, teatrikuud ja õppetöö peale selle. Kõike tuleb juhatuses arutada, tegelikus elus teoks teha. Siia see aeg direktoril kaobki.

Kroonika näitab, et Heino Jallai on siinses kollektiivis teatrit teinud peaaegu selle algaastaist peale. Armastuse teatrikunsti vastu päris ta Pikakannu Algkoolist. Luuletuste lugemisest jäi «viga» külge. Deklamatsiooni kaudu läks asi näidendini välja. Alguse tegi sellega Võru Kultuurimajas, praegu jätkab Taaralinnas — meie rahvateatris.

Heino Jallai koomiline anne on loonud terve rea värvikaid kujusid. Nimetagem näiteks tema nurgatagust fotograafi Otu Kõverikku («Herilase» fotograaf) või voorimeest («Kosjasõit»). Tema estraadikupleed on lopsakad. Veel praegugi on meeles taju tekitanud laul «Vanamees keetis kaerajahuputru» («Palun vabandage!»).

Heino Jallai on kodus ka tõsistes osades. Laval läks «Sajandi poeg». Jallai-Prokofjev üllatas. Ta suutis ilmekalt välja tuua selle tugevakarakterilise ehitustööde ülema, kelle autor on andnud. Tema Prokofjev on küll vigadega, aga tore inimene. Näitleja mängus oli palju läbimõeldud detaile. Hoopis eriilme-

lised olid tema kontradmiral («Ankruväljak»), Mürk («Siinpool horisonti») ja igavene üliõpilane («Virvatuled»).

Heino Jallai on tubli näitleja. Ta tunneb end laval vabalt, tema mäng on seesmisest mõttest kantud.

Heino Jallai on ka ise lavastanud ja rahvateatris näitejuhina tegutsenud. Oma teadmisi sel alal täiendas ta Moskvast 1961. aastal näitejuhtide kursustel.

Pole ime, et aeg kipub käest kaduma. Kui keegi saaks Heinole kinkida kas või tunnikesse vaba aega oma ööpäevasest ajabilansist. Üks tund! Kui elu on viimse löimeni tihe, siis mahub kuuekümne minuti sisse palju. Mahub teatritegemist, õppimist ülikoolis ja mitu täiskirjutatud blokilehte uueks televisioonisaateks.

Toredat rahvast on meil palju — igaühest kirjutada tähendaks sellele raamatukesele veel kuuekümne peatüki lisamist. Ja see vajaks andekamat sulge kui nende ridade kirjapanijal on. Seepärast loodan, et mu kaaslased ja sõbrad ei pane pahaks, et paljude töö ja vaev, rõõm ja looming siin ära märkimata jäävad.

9. See ei ole lõpetuseks

Niisiis, esietendus on lõppenud. Erutatud ja tänulik teatrikülastaja plaksutab. Eesriie sulgub, avaneb siis uuesti ja uuesti veel palju kordi.

Näitlejate töö on tehtud. Etenduse erutuse kuumus hõõgub veel kontides, aga juba mõlgutatakse mõtteid uuest lavastusest, järjekordsest kohtumisest, homsest väljasõiduetendusest.

«Jaa, sõbrad, kui te täna siia tulite ja homme jälle tulete, ja tuleval nädalal ja tulevatel kuudel ikka jälle tulete — seesama õnnelik ärevus silmis, seesama vastuseisematu tung põues, seesama pidulik hardus meeltes, siis sunnib teid taga jumalus, mis nii vana on kui inimese sugu, siis ajab teid see jumalus, millele meie esivanemad nii tabava nime on andnud: Ilo,» ütles Eduard Vilde.*

Väsinud näitleja avab koduvärava siis, kui kalender ja kellaosutid on jõudnud uude päeva.

* E. Vilde, Artikleid ja kirju, Tallinn 1957, lk. 203—204.

«Ennem ma une unustan,
 maha jätan magamise,
 kui et ma ilu unustan,
 rõõmu kallista kaotan.»

Nii laulab rahvasuu. Ja see kõlab uute sõnadega meie tänastest rahvateatrite etendustest. Nii koob Eduard Vilde nimelise Tartu Rahvateatri pere täna ja edaspidigi kaunist teatrikunsti kangast. Tõsi, seda kangast on veel napivõitu, selle koes leidub palju katkenud lõimede jätkamiskohti. See kude pole ühtlaselt tihe. Värvitoonid on veel hallivõitu. Aga ikkagi — tükike oma kangast on kangastelgedel.

Tartu, 1965.

RAHVATEATRI REPERTUAAR KOLLEKTIIVI ASUTAMISEST
KUNI 1. JAAN. 1966. a.

Esi- eten- duse aasta	Näidend	Autor	Lavastaja	Eten- duste arv
1947	«Šokolaadiprintsess»	E. Zälite	B. Mikkal	1
1949	«Puhkepäev»	V. Katajev	L. Lehtla	13
1949	«Libahunt»	A. Kitzberg	L. Lehtla	2
1949	«Kaks seltsimeest»	A. Glebov	L. Lehtla	3
1949	«Kevadel»	A. Uljaninski	L. Lehtla	3
1949	«Kodusel rindel»	K. Sinijärv	L. Lehtla	3
1949	«Luts»	A. Tšehhov	L. Lehtla	1
1949	«Võistleja»	A. Brodele	L. Lehtla	1
1949	«Leerikleit»	E. Rannet	L. Lehtla	6
1949	«Kuri karjas»	E. Rannet	L. Lehtla	3
1949	«Oras tärkab»	V. Rähn	L. Lehtla	3
1949	«Tiina»	M. Talvest	L. Lehtla	2
1950	«Mister Brown kaotab närvid»	P. Kilgas	H. Drui	4
1950	«Põrgupõhja uus Vanapagan»	A. H. Tammsaare- V. Panso	J. Kiiver	4
1950	«Kes on süüdi»	G. Mdivani	J. Kiiver	4
1950	«Pisuhänd»	E. Vilde	J. Kiiver	24
1950	«Tulge meile külla»	A. Korneitšuk	J. Kiiver	2
1950	«Tšekk esitajale»	V. Dõhhovitsnõi- M. Slobodskoi	H. Drui	5
1950	«Kosjas»	A. Tšehhov	H. Drui	6
1950	«Karu»	A. Tšehhov	H. Drui	17
1950	«Valge ingel»	A. Nikulin	H. Drui	2
1950	«Muinasjutt tule- vikust»	A. Davurin- Krivesin	V. Rähn	1
1951	«Häda õrna südame pärast»	V. Sollogub	V. Vestla	4
1951	«Kõige kallim»	A. Uljaninski	H. Drui	6
1951	«Haljendav oksake»	Suhhodolski	M. Soo	3
1951	«Terav sulg»	Levitan- V. Jaluner	H. Peep	2

1951	«Rahuar mee»	J. Apušk in	H. Peep	4
1952	«Sõbr ad»	G. Muhtar ov	P. Kilgas	10
1952	«Viimane kä ik»	A. Rossovski	P. Kilgas	3
1952	«Kä si ja sü da»	L. Lentš	P. Kilgas	2
1952	«Vaikse veski juures»	V. Rušk is	P. Kilgas	5
1952	«Talendid»	J. Kravtšenko	E. Novek	3
1953	«Sõ na on naistel»	E. Zälite	G. Kilgas	11
1953	«Paunvere»	O. Luts	A. Kallas	6
1954	«Kui puhkeb sirel»	P. Kilgas	A. Kallas	4
1954	«Valendab üksik puri»	V. Katajev	V. Pä i	1
1954	«Oh teid...»	A. Kesler	R. Laubre	5
1954	«Seltsimees telefon»	M. Talvest	A. Kallas	5
1955	«Maksakivid»	A. Makajonok	A. Kallas	11
1955	«Säärane mulk»	L. Koidula	V. Pä i	7
1956	«Sellised ajad»	J. Jurandot	V. Pä i	7
1956	««Herilane» mikrofo ni ees» (satiiripõ imik)	kollektiiv	A. Kallas	8
1956	«Kosjasõ it»	A. Kitzberg- J. Simm	V. Pä i ja A. Kallas	18
1956	«Lapsuke»	R. Zagrebelnõ i	V. Pä i	4
1956	«Vajatakse kaasüü ri- list» (estraadietendus)	kollektiiv	V. Pä i	3
1956	«Üks neistsinatseist»	N. Zarudnõ i	V. Pä i	5
1956	««Herilane» loeb «He- rilast»» (satiiripõ imik)	kollektiiv	A. Kallas	7
1957	«Elu pisiasjad» (estraadietendus)	kollektiiv	V. Pä i	7
1957	«Me laev kä is kaugel reisidel» (estraadieten- dus)	kollektiiv	V. Pä i	18
1957	««Herilase» tsirkus» (satiiripõ imik)	kollektiiv	A. Kallas	21
1957	«Tõõ kiire ja korralik» (estraadietendus)	kollektiiv	V. Pä i	4
1957	«Külmale maale»	E. Vilde	A. Kallas	4
1957	«Sina ja mina» (estraadietendus)	kollektiiv	V. Pä i	11
1957	«Noormees meie linnast»	K. Simonov	V. Pä i ja A. Kallas	6
1958	«Aga homme...» (estraadietendus)	kollektiiv	V. Pä i	7
1958	««Herilase» poliklii- nik» (satiiripõ imik)	H. Palamets	V. Pä i	28
1958	«Õngemees kalavetel» (estraadietendus)	kollektiiv	A. Kallas ja V. Pä i	9
1958	«Natuke naeru, väheke valssi» (estraadieten- dus)	kollektiiv	A. Kallas	3
1958	«Kes on järgmine» (estraadietendus)	kollektiiv	V. Pä i	9
1958	«Kauge tee»	A. Arbuzov	V. Pä i	14

1958	«Herilase» kool» (satiiripõimik)	kollektiiv	A. Kallas	16
X 1959	«Kõrboja peremees»	A. H. Tammsaare — A. Särev	V. Päi	29
1959	«Selline armastus»	P. Kohout	A. Kallas	6
1959	«Kaks ämma»	V. Korostõljov	V. Päi	23
1959	«Vabandage väga» (estraadietendus)	kollektiiv	A. Kallas	2
1959	«Sajandi poeg»	I. Kuprijanov	A. Kallas ja V. Päi	7
1960	«Karu»	A. Tšehhov	A. Kallas	4
1960	«Kosjas»	A. Tšehhov	V. Päi	4
1960	«Virvatuled»	V. Raidaru	V. Päi	13
1960	«Ankruplats»	I. Stok	A. Kallas	7
1960	«S.K.V.T.» (estraadi- etendus)	kollektiiv	V. Päi	129
1960	««Herilase» fotograaf» (satiiripõimik)	H. Palamets	A. Kallas	26
X 1961	«Trummilööja»	A. Salõnski	V. Päi	36
X 1961	«Igavesti haljad palmid»	V. Vigante	A. Kallas	28
1962	««Herilase» rahvaüli- kool» (satiiripõimik)	kollektiiv	A. Kallas	4
1962	«Siinpool horisonti»	A. Liives	V. Päi	17
1962	«Plekid» (estraadietendus)	V. Dõhhovitšnõi	V. Päi	27
1963	«Kesköö-missa»	P. Karvaš	A. Kallas	27
1963	«Avatud uksed» (estraadietendus)	kollektiiv	F. Suur	34
1964	«Punased roosid minule»	Sean O'Casey	V. Päi	12
1964	«Mahtra sõda»	E. Vilde	A. Kallas	11
1965	«Tõmbav tuluke» (estraadietendus)	kollektiiv	F. Suur	33
1965	«Maja, kus me sündisime»	P. Kohout	A. Kallas	10

E. VILDE NIM. TARTU RAHVATEATRI KOOSSEIS
(SEISUGA 1. JAAN. 1965)

Näitlejad

	Elukutse	Tegutseb antud kollektiivis aastast
Soo, Mihkel	— riidehoidja	1948
Rohtla, Liidia	— raamatukoguhoidja	1949
Everaus, Arnold	— vaneminsener	1950
Teevahi, Aliide	— piletikontrolör	1950
Vilipson, Meedi	— raamatupidaja	1951
Vilipson, Arvo	— vaneminsener	1953
Soomets, Luule	— meditsiiniõde	1954
Tsurenkov, Roman	— arst	1954
Rosenberg, Heldur	— tisler	1954
Meoma, Aksel	— pensionär	1956
Ruubel, Helgi	— joonestaja	1956
Liivamägi, Lembit	— vanem-kinomehaanik	1956
Vodi, Ants	— administraator	1956
Liivamägi, Urve	— kunstnik-dekoraator	1956
Murov, Leonid	— lihvija	1956
Mürsep, Ants	— teleoperaator	1957
Uiga, Enn	— vanem-kinomehaanik	1959
Jallai, Heino	— ajakirjanik	1959
Vint, Richard	— kunstiteadlane	1959
Laul, Ülo	— kirjastuse tehniline toimetaja	1959
Laatspere, Helmi	— raamatupidaja	1959
Sild, Endel	— lukksepp	1959
Ott, Robert	— keevitaja	1959
Karelaid, Urve	— õpetaja	1960
Lukk, Tiiu	— õpetaja	1960
Eenkivi, Alo	— velsker	1960
Öövel, Tiiu	— raamatupidaja	1960
Kelp, Liia	— üliõpilane	1961
Mutso, Harri	— õpetaja	1961
Pärna, Mart	— autojuht	1961
Kihu, Jaak	— üliõpilane	1961
Uuk, Marje	— meditsiiniõde	1962
Kütt, Aime	— käsiladuja	1962

Joorits, Hille	— konservija	1962
Klaser, Lidia	— pensionär	1962
Kaasik, Laine	— raamatupidaja	1962
Kiisel, Valve	— operaator	1962
Tomson, Ants	— klaasissepp	1963
Looman, Ilmar	— kinooperaator	1963
Looman, Tiiu	— insener	1963
Kivikink, Adam	— direktor	1963
Pedoston, Bernhard	— tööline	1963
Viir, Helene	— meditsiiniõde	1963
Ilves, Helve	— tööline	1963
Lillmets, August	— pensionär	1963
Ossipov, Lembit	— treial	1963
Lübek, Aleksander	— pensionär	1964
Vares, Pauline	— pensionär	1964
Abel, Harry	— kaubatundja	1964
Otsupok, Irina	— raamatupidaja	1964
Arg, Karl	— lukksepp	1964
Lepik, Arnold	— mudellöör	1964
Pilv, Harry	— tehnik-mehaanik	1964

Õpperühm

Kaasik, Maie	— müüja
Kabanen, Toivo	— tehnik
Koni, Jaan	— autojuht
Krents, Helve	— müüja
Lõivukene, Jaak	— lukksepp
Madiberg, Evi	— kalkulaator
Prits, Nikolai	— tisler
Puhm, Sirje	— konduktor
Raspiljev, Paul	— autojuht
Tarus, Tõnu	— lukksepp
Tikka, Imbi	— köitja
Tooming, Valli	— õpilane
Vassiljev, Viktor	— lukksepp
Viirpalu, Andres	— õpilane

Kunstiline juhtkond

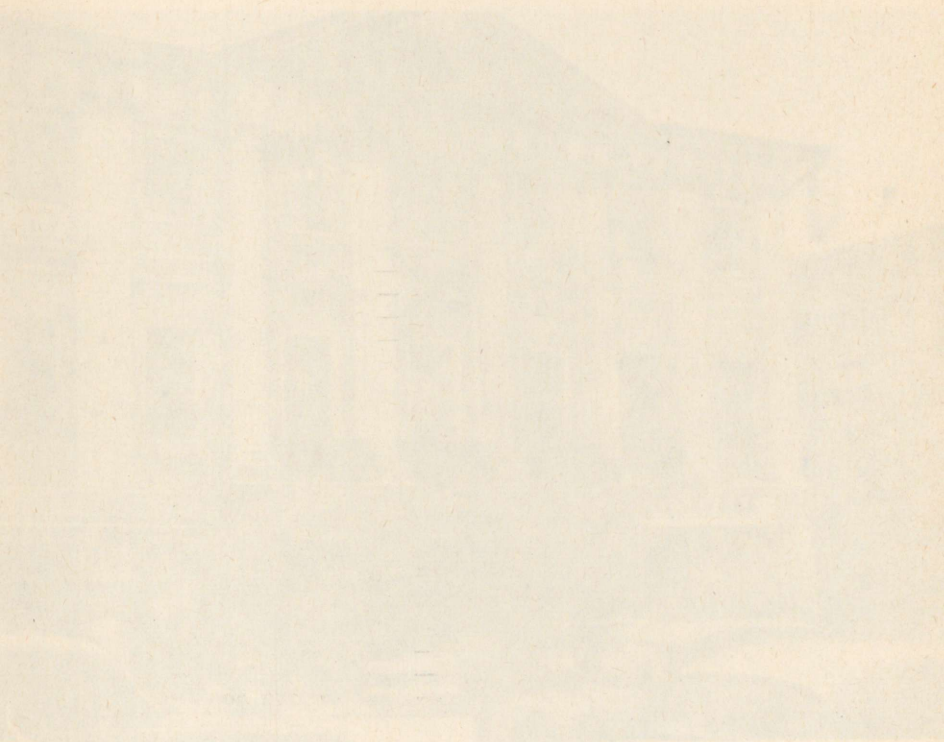
Kallas, Aksel	— lavastaja
Päi, Venda	— lavastaja
Mikkal, Benno	— deklamaatorite juhendaja
Orupõld, Aado	— kunstnik, lavastusala juhataja

Tehniline personal

Lesnikov, Valter	— lavameister
Kääri, Ants	— elektrik
Kääri, Tiiu	— helitehnik
Tavita, Raimu	— helitehnik
Klaser, Lidia	— kostüümide hooldaja
Rosenberg, Heldur	— rekvisiitor

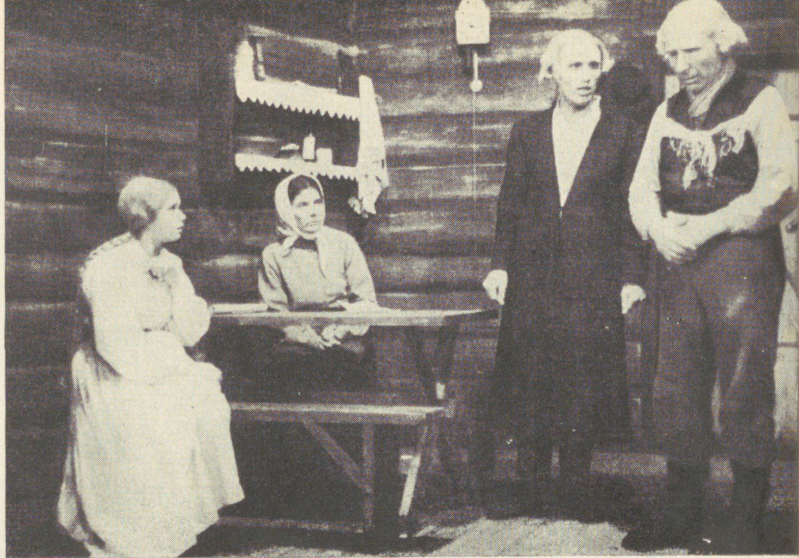
MEIE TEGEVUS LÄBI FOTOKAAMERA

1937 Tartu Kõhikooli 100-ajaline 10. klassi õpilaste valimise

AÜN Tartu Kultuurihoone. Siin asub E. Vilde nimeline Rahvateater.

L. Koidula «Säärane mulk» (1955). Maie — Ivi Urvet-Uiga, Anne — Niina Elm, Männiku Märt — Helmut Sepa, Peeter Pint — Mihkel Soo.

J. Jurandot, «Sellised ajad» (1956). Tšižik — Vello Makke, kirjanik Julian Skupen — Rein Anon, Stanislav Zelinski — Roman Tsurenkov.

E. Vilde «Külmale maale» (1957).
Virgu Anni — Liidia Rohtla, Jaan —
Roman Tsurenkov.

Peale A. Kitzbergi—J. Simmi «Kosja-
sõidu» (1956) etendust. Teises reas
vasakult viies — Juhan Simm.

K. Simonovi «Noormees meie linnast» (1957); Sergei — Vello Makke, Varja — Urve Kaup-Liivamägi.

«Kauge tee» televisioonis. Ilja — Raimu Maiksar, Jelena — Helgi Ruubel.

A. H. Tammsaare—A. Särev,
«Kõrboja peremees» (1959).
Kõrboja Anna — Meedi Vi-
lipson, Rein — Arvo Vilip-
son.

Katku Villu — Roman Tšu-
renkov, tema ema — Helmi
Laatspere.

P. Kohouti «Selline armas-
tus» (1959). Stibor — Ants
Müürsep, Lida — Maris
Kütt-Balbat.

A. Tšehhovi «Kosjas» (1960). Tšubukov — Mihkel Soo, Natalja — Meedi Vilipson, Lomov — Lembit Liivamägi.

V. Korostõljovi «Kaks ämma» (1959). Peeter — Lembit Liivamägi, Viktor — Ants Mürsep.

A. Tšehhovi «Kar» (1960). Popova — Helgi Ruubel, Smirnov — Heino Jalai.

I. Kuprijanovi «Sajandi poeg»
(«Kõrgepinge») (1959). Nastja —
Aili Varamäe-Nõmmik, Ivan —
Ants Mürsepe.

V. Raidaru «Virvatuled» (1960).
Hans Rannakivi — Heino Jallai,
Juhan Aumere — Robert Ott.

I. Štoki «Ankruplats» (1960). Anna
Petrovna — Helgi Ruubel, kontr-
admiral Tšemezov — Heino Jal-
lai.

A. Salõnski «Trummilööja» (1961). Fjodor — Ants Mürsep, Maria Ignatjeva — Helgi Ruubel.

V. Vigante «Igavesti haljad palmid» (1961). Valdis Veetra — Evald Hermaküla, Anda Kaleeja — Virve Meerits.

TARTU ISETEGEVUSLIK
RAHVATEATER
NÕUZOOLUDE VILJAK 15

LIIVISE NAIDED & VAATUSEK

SIINPOOL HORISONTI

Lavastaja:
PETER PÜI

Režissöör:
MÜT PÜI

Lavastaja-
diseenid: HELLO HIRVALL

Peenarid ja kostüümid:
PAUL LÄNNE

KASPELUSED:

K. Adli, K. Kõrre, A. Kõrre, A. Kõrre,
K. Kõrre, I. Kõrre, K. Kõrre, K. Kõrre,
K. Kõrre, K. Kõrre, K. Kõrre, K. Kõrre,
K. Kõrre, K. Kõrre, K. Kõrre, K. Kõrre,
K. Kõrre, K. Kõrre, K. Kõrre, K. Kõrre

A. Liivese «Siinpool horisonti»
(1962). Vaene-Karu — Arvo
Vilipson, Vanda — Helgi Ruu-
bel, Mürk — Heino Jallai

P. Karvaši «Kesköö-missa» (1963).
Katka — Tiiu Lukk, Durko —
Ants Müürsep.

Angela — Tiiu Looman, Marian
— Roman Tsurenkov, Vilma —
Meedi Vilipson, Valentin — Ak-
sel Kahr.

Sean O'Casey «Punased roosid minule» (1964); Sheila — Tiiu Lukk, Ayamonn — Roman Tsurenkov.

◀ Autori poolt saadetud kostüümikavandid näidendile «Punased roosid minule».

Roory — Robert Ott, Ayamonn — Roman Tsurenkov.

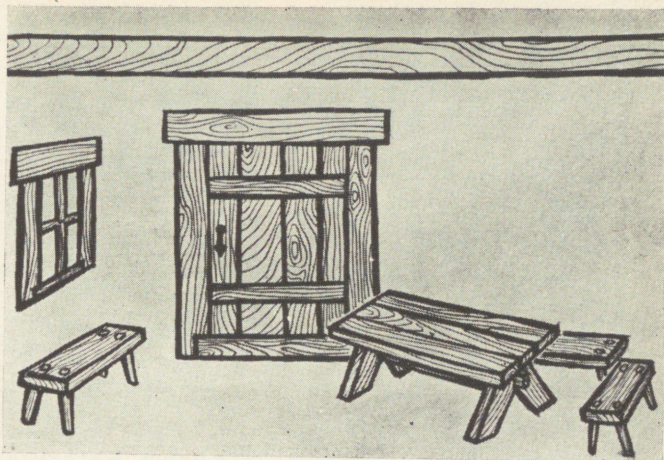

E. Vilde — P. Rummo «Mahtra sõda» (1964). Seaduseraamatut uurimas.

Võllamäe Päärn — Ants Tomson, Huntaugu Miina — Tiiu Loo-
man.

Aado Orupõllu deko-
ratsioonikavand
«Mahtra sõjale».

ENSV AUN Tartu Kultuurikoone
E. VILDE nim. RAHVATEATER

E. VILDE

Mahtra sõda

PAUL RUMMO dramatiseering

Lavastaja AKSEL KALLAS

Lavakujundus AADO ORUPÕLD

Jumestus ja parukad PAUL KANGRO

Kultuurihoone direktor
kuni 1966. a., Eesti NSV
teeneline kultuuritegela-
ne Friedrich Suur.

Lavastaja Aksel Kallas

Jumestaja, Eesti NSV
teeneline kunstitege-
lane Paul Kangro on ▶
alati abivalmis.

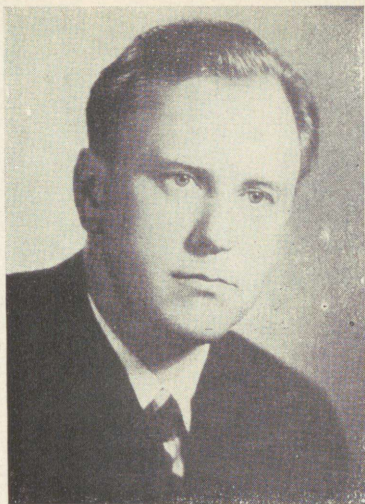

Orkestrijuhth Kalju Kass.

Tantsu- ja liikumis-
juht Salme Lill.

Deklamaatorite ju-
hendaja, Eesti NSV
teeneline kunstnik
Benno Mikkal.

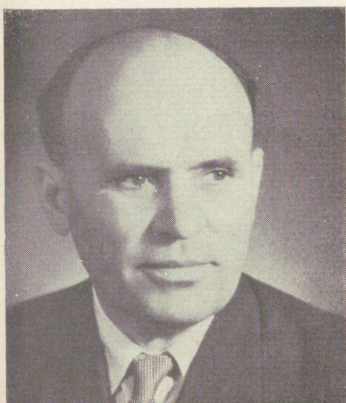
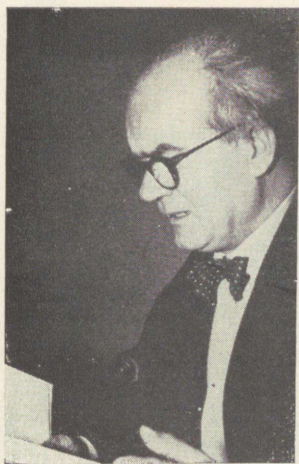

Kunstnik Aado Orupõld ateljees.

Lavastaja Venda Pää.

◀ Kontsertmeister Tamara Valts.

Lavakõne juhendaja — Eesti NSV teene-
line kunstitegelane Karl Ader.

Kohtumisõhtu slovaki dramaturgi Peter Karvašiga (vasakult kolmas) ja tema teoste vene keelde tõlkija Vladimir Savitskiga Leningradist. (Tartu, oktoober 1964.)

Külas olid teatriveteranid Eduard Türk ja Martin Taras.

Kohtumine Eesti NSV rahvakunstniku Ilmar Tammuriga.

Näitlejad Eduard Ralja ja Ellen Alaküla Pärnust enne külalisesinemist rahvateatri laval («Kesköö-missas»); paremal lavastaja A. Kallas.

Rein Aren Kipsona koos Tartu Rahvateatri Rikka-Karuga (Robert Ott) A. Liivese näidendis «Siinpool horisonti».

««Herilase» tsirkus» (1957). Kaarel Tuberik esitab kupleed instrumentaalansambli saatel.

««Herilase» fotograaf» (1960). Nurgatagune fotograaf Otu Kõverik — Heino Jallai ja Jan Džanku — Ants Mürsep.

««Herilase» kool» (1958). Treener — Aksel Meoma.

Estraadietendus «Me laev käis kaugeil reisi-
del» (1957).

Estraadietendus «Plekid» (1965). Ai-
me Kütt ja Mart Pärna.

Estraadietendus «Tõmbav tuluke»
(1965). Helgi Ruubel ja Mart Pärna.

Deklamaatorid Urve Liivamägi, Liidia Rohtla ja Meedi Vilipson.

Puhkus Sineviri järve ääres (Taga-Karpaatias).

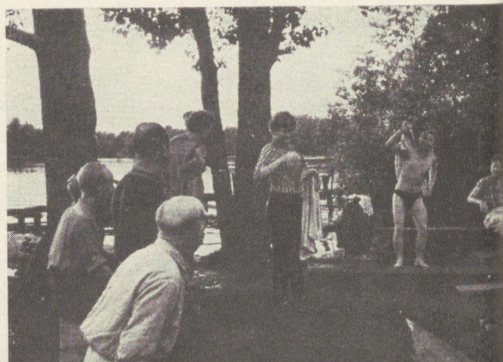
Karjalas.

Teel Ruhnu saarele.

Peatus Leedumaa pinnal.

Suure pere perenaine —
Tiiu Lukk.

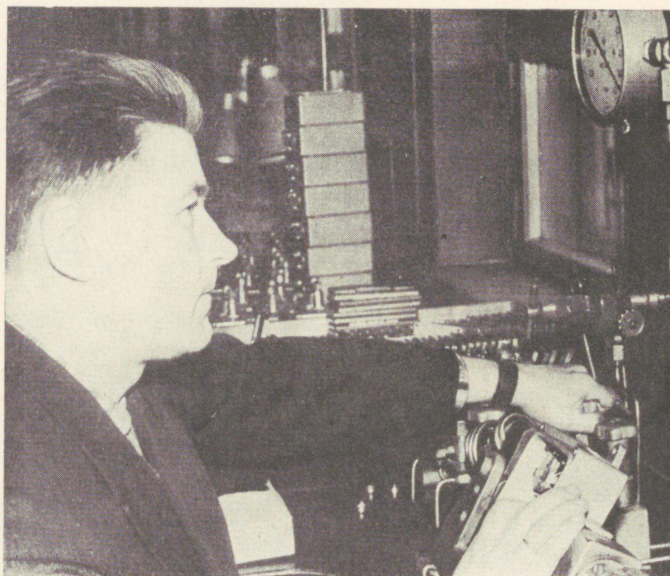
Päeval on Robert Ott keevi-
taja.

Arst Roman Tsurenkov.

Arvo Vilipsonil saab teoks järjekordne tehnoloogiline uuendus.

Kaameraoperaator
Ants Mürsepal on
palju kokkupuuteid
huvitavate inimeste
ja sündmustega.

Vaneminsener Ar-
nold Everausi tööpäev
H. Heidemanni nim.
trükikojas.

Vanem-kinomehaanik Lembit Liivamäe näpunäited kuuluvad noortele marjaks ära.

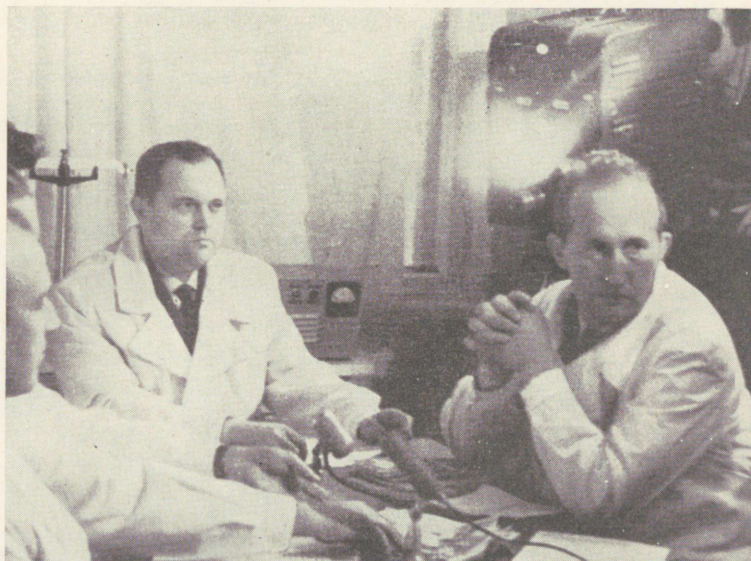
Helgi Ruubeli tööaeg möödub joonestuslaua taga.

Mihkel Soo nobedate sõrmede all
valmib järjekordne näidendiek-
semplar.

Heino Jallai (paremal) juhtimisel läheb saade eetrisse.

Aime Kütt on tunnustatud käsiladuja.

Kui Mart Pärna veel taksojuht oli.

Heldur Rosenberg tunneb hästi tislariametit.

Пяй Венда Юханович. Пусть лучше сон я потеряю. На эстонском языке. Обложка Э. Пальмисте. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин. Пярнуское шоссе, 10.

Toimetajad M. Valter ja L. Kukk. Kunstiline toimetaja A. Vender. Tehniline toimetaja A. Tõnisson. Korrektorid E. Laur ja M. Laido.

Laduda antud 6. VII 1965. Trükkida antud 8. IX 1966. Paber 60 × 84, $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid 8. Tingtrükipoognaid 7,44. Arvestuspoognaid 7,26. Trükiarv 3000. MB-07962. Tellimise nr. 5838. H. Heidemanni nim. trükikoda Tartus. Ülikooli 17/19. II.

Trükipaber nr. 1, Staicele Paberivabrik, Läti NSV.

Hind 46 kop.

8—1—6

46 kop.

A-28027₁₁

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00411075 7